

125-78

Handwritten text in various colors (blue, purple, black) at the top of the page, including the word 'Rapa' and 'Koradai'.

Rapa dan Koradai

320 mg 10-000 mg

قاربياي

قاربياي

بزرگ عورتو هرستاد
جلوب آه رخه می
قاربیای سبز طا
لب ببار در مرغ آه
نواع معلم بپوشند
نرم معنده اما در سر
سوزی می آه در حال

بزرگ

تخم

تنگ ما ساسا غانی

تنگ الساسا

Handwritten numbers and symbols in purple and black ink.

Handwritten number '2-4' at the bottom center.

1
حليم اسکندر ف.

۵

قریبی بعضی نامہ

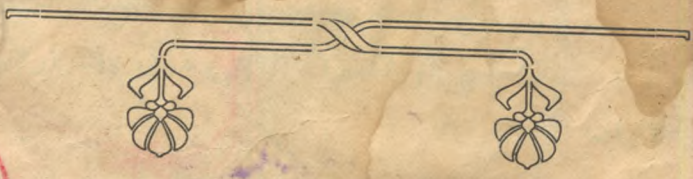
بلك يورطى

کتابخانه اسکندر ف.

اسی سوکھی ورشدی اولگی صنفلر اوچون رسملی قرائت کتابی.

۱۵ ۱۵

ناشری: «کریهوف، مسینوف و شرکاسی» ننگ اوفا شعبه سی.

Кол жазмалар фондусу
Инв. № 160

اوفا، «شرق» مطبعه سی.

ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФИЯ
Товарищества «КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и КО»

УФД.
1912 г.

مؤلفدن.

بىز دە، مەكتەپ تېرەسىدە ئەپلەن ئوچىلەر، خىداغەشكەر، يوق توغل. ئەلەمبىز آراسىدىن
۳- پورتوك ياش ادىبلارنى آيروب چىغارساق، بىز دە ھىچ بىر مەھرر، ادىب، مۇرخ،
غىزەنچى، ژورنالچى قالماس، كە مىلى مەكتەپ آنىڭ كوچى بلەن فائىدەلانماغان
بولسۇن. بولاردىن باشقە، خىزىتلەر بىز، خىلقە ومەلەمەز بىزنىڭ بىك كوچى بو مقەس
خىمىتىن چىقىدە قالماغانلار: آلار دە اينىگو وخىلوصى نىتىلەرنىن، اينى كىمىدە
مەقت، نصىيەت مەھوعلەرى يازوب بىرگەنلەر. البتە، شول خىمەت، شول مەد
آرقاسىدە اينىدى، مەكتەپ بوكونىكى خالىفە ايرىشكان. مەكتەپكە خاھىدە مۇلفاننىڭ،
خازىرگى كۈندە ئەلم تەربىيە وتەلىم طرفىدىن چىقىدە قاغىلا طورغانلارنى چىقىدە
آلوب طورغاندە، اولىكى ۱-۲ يىللىق اوقونى تەمىن ايتوب طورلىق صىنى كىتابلىرى بار.
اما مەكتەپلەرنىڭ صونىقى، رىشى مەرسەلەرنىڭ اولىكى صىنفلەرنە قاراساق،
خەل ايرىنچى: بولار اوچون درس كىتابلىرى قەتئىيەت شىشەن. يەشمى، شوڭا كورە:
۱) روسچەدىن بوزلوب اشلەنگەن، خەلى (آللىغور بىچىكى) خىكايەلەر بولار اوچون
آز؛ (فىر، بولار طوغرىدىن طوغرى بىزنىڭ ادبىياتمىزدە توغل) عرب خەلەلەرنە
ايدىرەپ يازغان مەقت، نصىيەتلەر، يا كە طەبىئەتدە خەمەت وادىب كوچى بىرلەشمەگەن
بىر كىش طرفىدىن اوقىماشدىروب ياصالغان خىكايە ونەنىگە مەلەرسە، ۲-۳ يىل تەخسىل
كورگان شاكرد اوچون قىزىلى بولمى ھەم آنىڭ اھتىياجى بلەن تەناسب دە ايتىمى.
باش اوسەرلەرنى اوز خىياتىز طوغرىسىدە اوز ادىب وشاعەرلەر بىزگە قوبۇر-
لغان اھام-سماوى خەمەتلەر بلەن آوزلاندىرا، آنەغى خەمال واسرار بلەن سىز-
ندە باشلارغە وقت اينىدى.

۲) بىزنىڭ مەكتەپلەر اوچون يازغان مولىد ئلانە، تارىخ، جىغرافىيە كىتابلىرىنىڭ
تەرتىپىدە بىك ظاهەر وبىلەنگۈلى، جايىزلىقلەر كوررگە مەكىن. آلار دە، كوچىنچە،
بىر نەغە خاھىدە بىك كۆب مەخنىلەر صاناب چىغان، اما آلارنى اوقىيەچق شاكردلەرنىڭ
خەللىرى بلەن ايسە بلەشمەگەن بولا . . . . ھەر فن ھەر تورلى مۇئافى طرفىدىن ياز-
لغانلىقىن، مەكتەپنىڭ بىلەنگۈلى بىر دورىدە آلار آراسىدە تەناسب بولمى، يەنى،
آلارنىڭ آراسى اوبوشمى مەكتەپدە مەلۇمات بىرلۈتۈشۈلى بولغان موضوعلارنىڭ

همه سی طوغریسینه بحث ایتکان اطرافلی و بوتون بر کتاب موئارچی بزده کورنسی
بو ینشسزلیک عهومی احوالذکی کیدشمن تولک ایتکان-که، بیله-گولی، مونذ
اوچون هی-چ کمنی عیبلی ایتوب بولمی؛ م-ؤلفی افندیلرگه ده رحمتن باشن
سوز یرق. بوئه یتکانلرم فقط، اوشبو اثرمنی تالیف اینوگه داعی بولغان سببلرنی
کورسه توگله.

ملی مکتبلر بزلیک یوغاری ده کورسه تلگان کیمچی-کلرن کوز آللمه طوتقائم
حاله، مین اوشبو «بلک یورطی» اس-ملی اثرمنی تالیف ایتدم. باشغی ادبیات
قسمی شاعر و ادیبلر بزلیک شعر و نثرلرنن جیبلی. بزده موئارچی انتقاد
سوزگیسندن اوتکه رلوب چقغان، مخصوص ادبیات اوزوکلری (اوپریفکالر)
بولهاغانغه، مین بولارنی اوز ذوقم بلهن انتخاب ایتدم، حتی که قایوسینه اوز
طرفهن سوز باشی بیروب آلم. فنی مقاله لرنی یازغان چاقم، آلارنی حکایه یا
خطبه (ایکسیئونلی) طرزنده جه یوب سویله وایله، اوقواوچون کوکلیرهک بر
قویارغه طرشدم. بو جمله دن «تشریح انسان» هم «نباتات» قسمن تصنیف
صواب، یاش عالملر بزدن، علم موالید ثلاثه ده تتبع اییه سی فرح الدین
احمدی جنابلرینه مراجعت ایتدم. اول، اوتنچمنی قبول قیلوب، ماکور
قسمنی یازوب بیردی.

شول ره و شچه بایتاغوق کوچ و خدمت صرف ایتلگان بر اثر بوکون معلملرگه
ایتله. معلم افندیلرگه آیروچه سوزم شول: بوکتابنذک ادبیات قسمن اوگر ضکانده
آلا رغه آیروچه زور، جدیت تلی طورغان وظیفه لریبوکله نه، که آلا روقت و حاللری
صیدرغان قدرلی، شول قیمتلی پارچالرنذک اسرار و خصوصیات ادبیه لرن تحلیل
ایته باررغه تیوشیلیر.

حلیم اسکندر ف

۱۹۱۲ سنه، ۲۴ آوغست. اوفد

اوقرغه كيتووم.

اون ايكي ياشمك ايدم. ميني ايكنچي بر اولغه مدرسه گه بيه رر اوچون آنام
آنام بيك جدى صورتك حاضرلكلر كوره لر ايدى. اول م.كتبنك دورت - بيش
يل نوروب شول زماننك عادتتچه اوقله تورغان و اق - تويهك نرسه لرني اوقغاج،
ايندى ميني چن بر ملا ايتو نيتلري بلهن چيتك اوقتورغه تليلر ايدى. مين بو
ياشيمه قدر بر يرگه ده چغوب اورنمه گانگه كوره، اولسن چغوب چيتك كيتووم
اوچون بر قزارا، بر بورتفه ايدم. ياقن قرنك شلر بيز و كور شيلر بيز ده ميني اوز اتورغه
كيلگانگه كوره، بوكون بزنك اويدن بر غلبه لك، باشقه وقتك كورنمه گان فوق العاده
بر نه زلنو بار ايدى. هر برسى ميكا قارى، ميني قزغانغان توسلى بولا و ايتلر ايدى:
«بالام ايندى چيتك اوقوب ملا بولوب قايتور. اوقووغان كشي ملا بولا،
هاي بولا، بختلى توفيقلى بولا» ديب جووانالر ايدى.

كيتهر وقت چيتكاج، عزيزم - آنام اولاق بر بولمه گه آلوب كردى. «بالام
اوقورغه، بيك اجتهاد ايت، آنك بارغاج تيك ياتما؛ مونك قوناغعه قايتوب كيتهر سك،
بز سيكا فاتحه قيلوب نوررمز.» ديب وعظ ايتكاندن صوكت، اوزينك صاقلاب
كيلگان آقچه سنسن بر آز آقچه آلوب بيردى.

آنامنك بو سوزلرينى ايشتوب، آنك كوزنك ياشك كورنگاچ، مين ده جلاب
بيه ردم. اوزم مونك مهنگو قايتماس توسلى كوئلم نچكهردى. نهنى، ميني دخى سويه
باشلاغان ايدى، شول وقت نهنى كيلوب: «نهنىك ايندى حميد بالام، اطلر جيگلدى»
ديدى. زور بولمه گه چغوب بتون خلقلر بلهن بر گه بيك اوزن دعا قيلدق. آلا
شوشى دعالرى بلهنوك ميني چن كشي ايتوب چغارور توسلى بولالر ايدى. فاتحه
قيلوب بتكاج هر برسى مينم بلهن كورشيلر. نهنى دخى ميني قوجاقلاب اوبدى،

آرقاملن سویدی. «اللهغه تابشردم ایندی...» دیب آرطمنن چقدی. تیره
یاغمنی چرناب کیوملر بلهن اوراب مینی چانناغه اوپرتوب اوزانوب قالدیلر.

مینی مدرسه‌گه بر طوغان آبزام آلوب بارا ایدی. اولنن چقچاق مینی
ئله نیندی بر مجهول طرفقه، کوکنک چیتینه طابا آلوب کیتدی. اولنن نهایتسز
یراق قالغان کبی بولوب، مینم بو اولغه کیری قایتووم محال درجه‌سنه کورینه
باشلادی.

بولن بارغانه آغام مینی قزغانغان کبی بولوب، شادلاندر اوچون تورلی
سوزلر سویلی، «هر وقت، مین سینی کیلوب آلورمن» دیه وعده لر بیره ایدی.
لکن مینم کوکلم اویک قالغان آنامه، مونن کیری قایتوویمه اشانماوده ایدی.
ئله نیندی برده اسمنی ایشتمه‌گان، چیت - یه‌مسز اوللرنی اوتب کیته، چوقلرنی
چغا، اورمانلرنی اوزا ایرک؛ شوندا ده تگی بز بارا تورغان اول کورنمیک ایدی.
دنیا یوزنک اوللرنک کوبلگینه ایسم کیتوب بارا ایدم، لکن بو اوللرنک
کشیلری بولسون، قارالتیلری بولسون برده بزنگ اولغه اوخشا-مامیلر ایدی.
بارچاسنه بر کوکلسزک، قارانغیلق کوزگه چالنه، بو اول کشیلری نیگه بزنگ
اولغه باروبقنه راحتانوب تورمیلر ایکان! دیب آلارنگ بویه‌مسز اوللرده کون
ایتولرینه عجبسنه ایدم. قیاش بایوب قارانغی توشه ر وقتلغنه آیزی قولی بلهن:
«آنا، بز بارا تورغان اول کورنه» دیدی. باروب یتکاج بو اول بیگره ک یه‌مسز
کورندی. بارچا کشیلری مینی یاراتمای، مینی قینار - صوغار توسلی کورنهلر
ایدی. ایرتهن تورغاج آیزی بلهن حضرتکه کورشورگه باردم. حضرت مینم
کوزمه بتون دنیادهغی کشیلردن زور، بارچا نرسه نی بلگان کبی کورندی.
حضرتنگ همه نرسه‌سنه، هر سوزنک بر سر و بر حکمت بار کبی ایدی. حتی
ساماوری، چینایاقلری و باشقه چای اسپایلری سرلی و حکمتلی کبی کورنهلر ایدی.
حضرت آزیمنن ئله نیلر صوری، تورلی سوزلر سویلی، مین تیک قاراب اوپرا
ایدم. حضرتکه بیره تورغان صدقه‌لرنی بیردک، فاتحه آلدی. اوزی بلهن برگه
مدرسه‌گه کیتدک. مدرسه‌گه باروب کرگاج تمام قاوشادم. آندغی زور - زور
کتابلرنی کوقاروب یوروجیلر بره ر علم خزینه‌سی کبی کورندیلر. آلارنگ ئری
یورولرینی کوروب، مین آلار یاننده چوب بولوب قالدیم. اوزمنک ئلگرددک
طوبوب شولار بلهن اوقوب، آلار بلهن نیگیز بولماویمه اوکنه باشلادم.

طوغان آول.

طاو باشينه سالنغاندر بزنڭ آول،
 بر چيشمه بار، ياقن بزنڭ آولغه اول
 آولهنزڭ يهمن، صووي تهمن بلهن
 شوڭا كورهم سويهم جانم، تهمن بلهن.
 خدای شونده جان بديرگان، مين شونده طوغان
 شونده اوّل قرآن آيتن اوقوغان،
 شونده بلنم رسوليز محمدني:
 نيچك محنت، جفا كورگان نيچك طورغان.
 ايسدن چقمي، مونده مينم كورگانلرم،
 شادلق بلهن اويناب عمر سورگانلرم،
 آبي بلهن برگه له شوب قارا يرني
 صوقا بلهن يرطوب - يرطوب يورگانلرم.
 بو دنيا ده بلكه كوب - كوب اشلر كورم:
 بيلگيسزدر قايا طاشلار بو تقديرم،
 قايا بارسام، قايدو طورسام، نيشله سه مده
 خاطر مده مهنگي قالور طوغان يرم.

مكتب

قش بويي هيچ توقتاماسدن اشله گان آرغان ايدى
 شول سېبدن ياز باشندوق بيكله نوب قالغان ايدى.
 جاي ئريتوب كوز يتكاچوك مكتب كوزن آچدى طاغن
 يالطراب كيتدى اوراملر، باصدى نور قورلى ياغن.
 بوچه سن طاقغان شاكردلر كيلد يلرده كورديلر
 آق چرايلى، صاف كوڭللى خلفه لرن كورديلر.
 ايندى باشلاندى درس لر، ايندى مكتب جانلانا
 نيندى شاد، نيندى بختلى مونده كرگان هر بالا.
 كون صاين ياڭى علم، ياڭى سوز ايشته لر
 سيزمیلرده مونده ساعت لر نيچك تيز اوتته لر.

ش. اولامكتب، ژولا مکتب ایل اچنده قورط کبی
چاچ نورکنی آلتون ایلهن اچی طولغان یورط کبی.

مکتبدن قایتقاچ.

طوغز آی بر توناشمن مکتبده نوروب، بوگون تونداگنه قایطدیغمن، هر نرسه بیک صاغندرغان، هر بزین اوڭاچه کوروب یورسی کیله اییدی. باقچه دن، آندغی توتله و آغاچلردن باشلاب، بوتون یورطنی سارای، کلهت، آز بارهم اندرلرنی آیرم، آیرم کروب، قاراب همه سی بلهن ایسه نله شوب چقمم. مینم بختکه کون بیک آ یاز، کوك صاف و آچق بولوب، قیاش ده توشلککگه تابا آقرین غنه تکب بارا اییدی. شوندی ماتور کونن، شوندی زور شادلقنن صوڭ، اوزمنی عمرمه برنچی مرتبه آیرلوب، یاڭا وحازرگنه قاووشقان بو ایسکی طانشلرم اچنک کورو میڭا ئلله نیندی بر قزق ده، راحت ده، ئلله نرسه ده صمان طویولا اییدی. هر نرسه ماطور، سوکیملی کبی بولوب، شادلغم اچکه صیمی، کوئل ئلله قایا سیکره، ئلله نرسه م، ئلله نی بلهن طولاده طاشوب توگلورگه تورا توسلی حس ایتله اییدی. اول آراده مینم قایتقانی ایشتوب، کورشی مالایلر، پورنغی دوستلرده کیلد. یلر. باشده آلا ر یاتسنبراق، مین اولکهنسمره ک توروب، کورو بلهن به یله نشوب کیته آلماساقن، بر ایکی مینوت اوتو بلهن آراده غی پهرده یوغالیدی. بز طاغی اولگی آپرای، اولگی صالح بولوب اوینغه یابشوق.

نیندی اوینلر باشلاب طاشلاغانبزدرد، آنسنی آچق خاطرلی آلمیم. شولای ده اوزبزگه معلوم بولغان طوب، قییقباش، آنانلرنڭ برسینک قالمادی، «ئه کی، په کی، اشقلاغان سه کی - چاوقا، چپچق، سین، قال - بو، چق» دیب ساناشا تورغان آرام آشا قویانلرغده جیتلیدی، بولسه کیره ک.

لسکن بولارغنه مینم قش بویینه جییلوب کیلکان اوپون دردن باصا آلمادی. نی ده بولسه، طاغیده قزغراق، طاغیده جانلیره ق، به یله گچره ک بر قزق، بر نرسه ئزلی باشلادق. تورلینن تورلی سوز کیتیدی. آرادن برسی:

- جیلده یوق، بالقغه بارسه ق، شهب توشهر اییدی! - دیدی. بو کیتاشنی ایڭک ئلک مین کوته روب آلدیم. بالقی قابدرو مینم بیک به له کی چاقنن اوق سویگان اشمدر. بالغی اوچق توگل، نیک قزغینه بولاغنه، مین جاینک بورکه و، اوزون، اسسی کونلرنده یراق صولرغه بالقی قابدرو رغه باروب، کون بویی ئلسره ب، تالوب یوری، شونده اوزمه بر راحت تابا ایدم. شوڭا کوره نگی ما - لای بالقی دیکان سوزنی آوزینه آلو بلهن:

- نو تابىڭ، مالاي! كىتەبىز، والله كىتەبىز! دىب قەچقروپ يىبەردىم.
 ارادە كىرىلەنگان اىبداشلردە بار ايدى . آلارنى دە دىملەپ كوندردىم .
 شولاي ايتوب بالقغە كىتەمە كەچى بولدىق .

مىن تىزگەنە اويگە كىردىم دە: «ئەنى، مىن بالقغە بارام» دىدىم . آنڭ يوزىنى،
 طاوشىنە يىبەرەسى كىلمەگانلىك بىلگىسى بولسە دە ، مىن قويمى صورغاچ: -
 يارار بارساڭ بار ايدى، بىرۈك صاقلانا كور، تىرەنگە باقىلما، موراغە قاغلا
 كورمە! - دىدى . بلطردن قالغان ئەزىر قارماق بار اىكان، شونى آلدەم دە، قايا
 باصقانمى بىلەنچە سو يانينە چاپدىم .

ياز .

<p>اشلە كىلەر كىلگان صايراشالەر بار دە يازنىڭ بختن قوطليلەر قىياش قىز، چېچىقلەر چىرقلدى يازنىڭ ياكى كىومن چوقايلەر . بىتمەم ، بىتمەم دىدى جىيەرلە يىلغە لرغە قاطقان قالون بوز سويكە سىز قىش كىتىدى ، ياز كىچىلەر كوكلەر قالدى حازر يولدىز سىز . صىغرىچىقلەر قايتقان بىزان شوب بخت فالى بولوب ياز اوچون دنيا جايىقلادى ، حىيات قايتىدى سو قوشلرى ئور دەك قاز اوچون . شىلەر ، شىلەر بوزلەر كىتىدى ايدى مظلومانە سو يىلەب آق دىلەر الوغ بوزلەر كىلوب آچوبلەن كوكرەك كىيىروب يارغە قاق دىلەر .</p>	<p>صالغىلەر بىتىدى ، يازلەر جىتىدى قار كوزىدىن ياشلەر آق دىلەر موئاىوب قارى قردە آقلىق جىتىدى بىزنىڭ كىتەر چاق دىلەر . 20 صىز يىلوب چىقىدى قارا ياز چىتىلرى قىياش كىلوب قارنى آلدەدى آغاچلارغە قايتىدى يا ئاھىيات سىلكىلەر باشىدىن قارلارنى . ئاراندى قىشقى آب-آق اول بىغلاب طامدى توبە طامچىسى گرلە وگلەر آغا ، ايدىدى كىت دىب سىلكى بوزغە الياش قامچىسى . صىغرىلەر موكرى ، قويلەر ماثرى آش-غىشەلەر كىتوب-بولورغە ، ايرىكن آلان قردە اويىقلارغە راحت ايرىكن سو سولورغە .</p>
---	--

ياز كوفى .

آنا يىراق ، يىراق طاولر ، اورمانلر ؛ آنا ماطورغەنە دولقونلانوب كورنە
 طورغان اوچم باصووى . ئەنە بىزنىڭ چوكەدن ياصالغان طوباللىرىلەن جىلەك جىدىغان

اویسولرمز. بولار بارده بیزه نکان، بارده خه تفته دهی اوله نلرایله توشه لوب، صاری، قزل، آل چه چکه لر ایله ماتور لانغانلار. کوننک اسسیلگنن هه سینک اوستنده ئله نرسه جلتیری؛ بولار بر آزه لسه گانه رك کبی طویلالر. بو چه چکه لر، بوتاللر اوستنده کچک هم ماطور قوشلر اوزلرینک دینگز آرتندن آلوب کیلکان موک. لرن، شادقلی کویلرن، صاندوغاچ اوزینک ایگی - چیگی بولماغان محبتن صایری. فایداغنه قاراما، جان و کوکل کوتاریله طورغان موکلر، ماتور کورنشلرگنه اوچری. هر کم «یاز» دی. هر کم آنی ئچی، جانی بلهن سیزه، هر نرسه آنک چیگی بولماغان ماتور لغینه، موکینه باش اییه؛ بارلق ییرن آنک گوزه للاگی چولغینه یومشاقغنه، یاشرتنگنه، طمغنه بولغان شادلقغه، بختکه چوما.

اوخ . . . . . بز شولار، شول ماطور لقلر اورتاسندن، شول موکلر اچندن، طبیعتنک اوستندن یاروب بارمز . . . . . اوخ . . . . . آنا بز نک آلد بزده، باراچق یول بزده کیکی و یاشل یالان بلهن بییک هم اورمانلی طاو اورتاسنده زور، توگره ک سحرلی کول یالتیری . . . یا خدای نی چاقلی ماطور لقی . . . . . !

یازغی قیاشقه.

کوتاریل تیز یوقاریغه، ای ماتور، نورلی قویاش
بارچه جانغه یاگا روح بییر! یر یوزینه نورک، صاچ.
یر یوزینی قابلاب آغان جمله قارنی یومشاتوب،
یبهروب اوز یوللارندن، ئه یله صاف، یر اوستون آچ.
طنسز، اویسز، بتکان، اولسکان چه چکه لرنی ترگزوب
صابلارینه کیدروب قوی: آلی، گللی، صاری تاج.
آصه یاتقان هر اوچملر، طن آلوب طامر جایوب،
یاصاسونلر یر یوزینی: «یهم یاشل خه تغه بالاص» .
قش بوینچه اویده یاتقان «قریهلی یالقاو خلق»
یرنی یرتوب، صاچسون اورلق اوسدورورگه یاگا آش.
اینتگوب ایسکی لاپاصده، قش کیچرگان حیوانات
قرغه چغوب آشاسونلر کوك اولهن تره ب قاماش.
اوستا چوپان آرتلارندن شار تلاتوب چبرقیلار،
یاگغراتوب صحرالارنی، کون ایتسون قروب صالحاش .

II

مای کونئی.

کیتدم اورمانلرغه، نی کوز کورسون
صایراشالر قوشلر شادلانوب
قایسیلاری اوچا، قایسی قونا
قایسیلاری یوری یورط سالوب.
چقمم آلان یرگه آلوان چهچهله
به یرهم ایته مونده جای آیی
جای آیینک پیغمبری:
ایک مقصد بولغان مای آیی.

باقی طوقانده.

یارنک آستینه تاوش طنسزغنه کردکه تورلی یرگه اورنلاشوب، قارماقلرنی
حازرلی باشلادق. همه بز طن، همه بز آشغا، قابالانا ایدی. اوز بزچه بالکنک
کوکلینه بیگ اوخشارغه تپیش بولغان جیمیلرنی قویدق:

— قارماق سالدم یوگروب قاب، یسار باشنده یالقراب یات! — دیب
قارماقلرنی صوغه ارغنتق.

قارماقنک صوغه کیتووی بلهن بارلق تهنم قاین-اب، اچم ئله نیفندی بر
قزولق بلهن طولغانن طویدم. مونک ایک بـ. اشلاب آلونک بر قزغی حتی
مرتبه سیه بار. شونلقن هر کمکنک ایبده شاردن آلدارهق ئله کتره سی کیله.
بالایلر بارده طن، بارده شم؛ شلت ایتکانده یوق. هر کمکنک یوزنده، قوی
بلهن طو توب، قارماغینه قابدرو مرتبه سینه جینشکان برتلهک بالغی. مین مکتبه
چاغمه برشا کردنک بالقی قابسون اوچون، دعاسن کوچروندن «یالغان» دیب
کولگان ایدم. حازر شوگا اداکونه باشلادم. کم بله ئله اول چمدر، آلفان
بولسه م، ئله فائده سیده تییه ر، ئله اوزم ایک الک هم ایک کوب وایک
زورلرنی آلفان بولور ایدم. شولای بولسه، نیفندی کوکللی بولور ایدی.

لسکن آنسزده اولگی بالقنی اوزم آلور توسلی طویا، هر مینونک مونا
ئله گه مونا ئله گه . . . . . دیب طورا ایدم.

قارماغه بالقی کیل-گماننی بلدرو اوچون قویلغان قاموشقه کوزلرمنی تکب،

شادانلی مینوتنی کوتهم. قاموشنڭ هر بر قوزغالشی، ساکنوی میکا زور امید
بیره. کیلدی بوغای، قارماقنی شایارتا بوغای . . . . . تفو . . . . . تفو توکرینه
باشلیم.

آ . . . . . آنا قاموشم ساکنه. چوقوزغالا . . . . . قوزغالا آنا، آنا طوردی.
آخ . . . . . یورهک صوغا . . . . . باشم شاولی . . . . . اوزم بلیمیم: جیمنی آشیوی،
ئله بره شایان بالقی مینی آلدیغنه می؟

یوق چن بولور!

مین شولای آبدراشوب طورغاند قاپلتنغنه قارماغم توبکه چومدی، تاغی
چقدی، ایندی مونا تاغی چومدی اسکن بیك نق بیك قاطلی کیتدی.
اش بیك امیدلی ایدی. بو چاقلی قانی آلوب کیتوگه قاراغاند، بیك
زور هم نق قابقان بو او ده برده شک یوق ایدی. اوزمنی اوزم بلیمیم،
چیکدن طش بر قزمه بلهن قارماقنی یار باشینه آتم.

نی کوریم؟

جیمنی آشالغان بوش ویالانغاچ قارماق کیلوب چقدی. آخ . . . . . نیندی
یامان، نیندی کوئلسزلك! بیك زور بالقی کوتکاند بوش قارماق چقسونچی!
بومیکا شوندی آور هم یامان بولدی، مین تهنمک یانوب تورغان بر اوطننڭ
قاپلت سونوون، اچمنڭ، طوئغانن طویو کبی بر حالککه کیلدم. دردسز هم
قالتراب ایکنچی جیم قویدمک بائادان صالدم. قارماق صوغه توشو بلهن
اچمنگی اوئغایسزلق تاغی باصلدی. مین تاغی اولگچیقه قزمه بلهن قاموشیمه
کوز تکب، زورده ماتورده بولغان بالقلر کوته باشلادم. آستد انغنه، آلپیلر
میکان دیب، ایبداشلرگه کوز صالا، یوقلغن بلسگاچ، کوئل آزر اق طنچالانا
ایدی.

. . . . . آخ . . . . . بولمادی.

ایبده شلردن برسی یالقرانوب یارباشینه آتدی. نیندی تاغی؟ - قارماقغه
بیك سیرهك قابا تورغان زور هم بیك ماتور قزلغانات!
بالقنڭ یالقلداب، یار باشینه آتلوی بلهن، همهبز قارماقلارنی تاشلادق
شول بختلی ایبدشمز یانینه کیلدمک.

اول صو قریینه، اولهنگه توشکان بالغینڭ اوستیفه یغلوب، طوتارغه ماناشا،
اوزی بیزگهك کبک قالتری، قابالانا ایدی. آنڭ بالغنی کورو بلهن بارهزنڭ
اچینه حسد اوطی قابنوب، شول بالقنڭ اوزبزرگه ئله کهمه وینه اچمن کویندک. مینم

کوئلیمه:- مین بالقی بولسهم، گلن میئاگنه قباار ایدم! دیگان بر اوی کیلیدی.
بو شوندی طوغریلرده مینم باشیمه هر وقت کیلگه لی ایدی.

یغمور صوگنده.

کوکره ولرطفندی، بولط کیپندی،
داوولسلر، جیلاسلر طوقتادی
یاڭسادن قزدی اسسی قیاش
آغاچلرده طفوب یوقلادی.
قر یهم - یاشل بولوب خه تغه لندی
کوته ریلمدی یردن آقی طومان
بر طرفدن کورونه دینگز کبک
طاوش طفسز قالن قارا اورمان.

قیاش بایغانده.

قیاش کوزدن یوغالندی، بولدی آخشام
چغوب شونده یاشل چیره مگه یاتسام
بو یر، کوک آنده بولغان نرسه لرنی
یاتبو چالقان فکریلاب کوکگه باقسام.
یوغاریغه ساچلگان شهله لرنی
صوری آلتونلی فانئانغه اوشانسام.
بولونقه عکسی توشکان صاری نوری
خیال ایله توتسام دیب قول اوزاتسام.
دینگز کبک نهایتسز سهانی
کوروب، عبرت آلوب بن اویغه باتسام
عاجز بنده لگم ایسمه توشرسام
بالالرچه ایکی کوزم چلاتسام.
چیگی یوق بو عالمین بر کیساک من
دیوب موکلی کوکلرنی یوواتسام.
مونه مین شول زمانده نیندی مسعود
گویه حاصل بولادر شونده مقصود.

آقی ایلدنه کیه ده.

صو اوستی تیگز، کوزگی کبی یاقطی. یاز، ییلسز جلی کون. کیهه صو
اورینه طابا، یار بویلا بته - آزغنه ئز قالدروب آقرون غنه، طاوش سزغنه یوزه.
قیاش اورال طاوولرینڭ آرتندن کوتاریلوب یوغاریلاغان صاین تیره باقی - آقی
ایدل بویلی، باشقرد بیشگی طاغی کیگرهک، طاغی یه ملیرهک کورینه. توبی
یالتراب کورینوب یاتقان آقی ایدل، کوز اوراتوب آلا آلماسلق بیوک یاشل
طوغای، بولونسلر، بربرندن اوزارغه طروشوب، یاروشوب اوسکان آغاچلر،
اوله نلر، چه چکه لر... کوروب طویغسز بر کورنش... چیکدن طش کوچ بلهن
کوکلمنی اوزلرینه تارته لر. تیره یاغمنی - بتون بارلغمنی - شادلق قابلی.
تیک یرا من کوب کونگا ککوگاروب یاتقان «طورا طاو»، «قوش طاو»،

«يوراك طاو» لرغنه بورنغى باشقرط تيرمه لرن ايسكه توشره لرن. بولارغه قاراغان صاين باشيمه ئالە نيندى اويلر كيله. كوژ-لم طنچسز لانه باشلى. ايركلى ايركسز كوزم جوموله.

يالتراپ تورغان سيهز آت منىگان، باشينه بيك ماطور، كيشلى قاما بورك اوستينه جون چيكمهن كيگان، بيلينه يهك قوشاق به يله گان، بولارنى اوزينه كيره گنجه اوزى جيتشدرگان؛ چيت لردن صانوب آلوب آنچه طوزدرماغان، حاصلى تورمشنه ياطلر قولينه قاراب تيلمروب تورماغان - ايركلى، چغئغى ياڭاقلى، صاريمتول - يلتر قارا بيتلى، اويناب طورغان زور قارا كوزلى، كوچلى، ترى، جيتز، اشلكلى بورنغى چن باشقرطلرم برهم برهم كوز آلدويه كيله.

بتون اورال طاولرن، آق ايدل، صاقمار، جايق بويلرن برايوتوب يورگان باشقرط لرنك طازا، موڭلى طاوشلر بلهن «آشقازار»، «صاقمار»، «زيله يلوك» كويلردن جرالولرى قولاق توبهده ياكغراب كيتكان كبك بولا. اوچسز قريسز اويغه باطام.

بچه ن اوستى.

كوك زه نىگار لك ايله قابلانغان؛ اوستنەگى بواطلر تيك طورامى، آغلالمى - بلنى. - جيلسز، جلى... طن هوالى كون!

آول ياننەغى قارامالقرده قارغالرنك قارقلارداغان طاوشلرى ايشتله. چيشمه بويلاپ قارلماچلر طاوشسز، طنسز كا كرى صن يقلر ياصاب اوچالر؛ آطلر چينلر نى طنلرى ايله قاچرورغه تلهب باشلاريني چايقى، چايقى پوشقره لرن، بچه نچيلرگه ئييه روب كيلگان قارا باى ده تلىن چغاروب قوواق كوله گه سنە ئلسره ب باطا.

بعضا دگت، بعضا اولهن، قايچاغنهك آزغنه تير ايسى آكقوب كيتته. آشق آراسنەغى كيندر - باصه لرده قوتله ننگانلر، آلاز حازر اوزلر يلك آدر لىكن ياغملى ايسلرن چاچالر.

آلدەك تيرهن لىكن سوزاك يارلى چوقر.

چوقرنك ايكى ياق يارنەك، باشلرن توبانگه طابا صالغدرغان كچكە قوواقلر. چوقر اچنن كچكە گه چيشمه آغا؛ آنك توبنەگى واق ط - اشلر، چيشمه نك طولقونلرى آرقلى، قالطراغان كبك بولوب كورينه لرن.

چوقر بويلاپ - بر ياغندن آندرلر تزيلوب كيتكان، ايكنچى ياغندن صالام توبه لى آول اويلرى صالانغان.

اويلرنىڭ تەرەزەلەرنىڭ كوكلى - ياشلى بىيالەرغە توشكان قىياش شەلەسى،
ياڭغىر صوڭىنىڭ تورلى تۈسە كۆرىنەنە، صىلوات كۆپىنەنە بىسكە توشىدەنە.
مىن آولغە جىتەرەك چوقىرنىڭ ايدىڭ چىتىنىڭ قارىط طال تۈبىنەنە حال جىيارغە
اوتىردىم. چۈنكى ايرتەن بىرىلى ئەرەمەدە يۈرۈپ آرىغان ايدىم.
مۈنەن بىرنىچە كۈنلەرگە ئىلك، گۈرلەب اوتىرىغان بولۇن چەكەلەرى، ھازىر
بېچەن كۈبەسىنە كىرگەنلەر. آندە - سانە قوواق تۈبلىرنەنە چالغىدىن قوۋىلۇپ قالغان
چەكەلەردە: « بىر ۋەقت بىزدە آناۋۇپلەر كىك قورۇپ قالوربىز » دىگان كىك
مۆڭلەپقە اوتىرالىر.

اسسىدىن تىرلەب، پىشكان مالايلەر، قوۋاق كۆلەگەسەنە نىرسەدر آشاب
اوتىرالىر. زورراق يىگىتلەر آربا يانەنە، قوۋياشدىن قىزارغان قولىرىنى بولغى،
بولغى اوين، كۆلەكى سۈيىلەشەلەر. ھازىر آلا رىيال ايتارگە طوقتاغانلەر.

آنا، آق چەچن قىزل فرانسوز ياولق بلەن قابلاغان ايللى - آلتىش باشەگى
بىر ئەبى، بالالىرىدە ئاچەر اوچون طاققا چىلەك بلەن ئەبىران آلوب كىلە. مۈنە آنى
كۈرگاچ تىگى زور يىگىتلەردە طب - طن بولىدۇلەر.

ئەبى اوزىنىڭ قارىطلىغىنە قارامى تىز، تىز آطلى. اشلەب صوصاغان
بالالىرىنىڭ صوصىنەنە قاندىرورغە آشىغە.

آنا اول ھازىر بالالىرى يانىنە بارۇپ جىتدى.

قوۋاق يانەنەنى مالايلەردە يۈگۈرۈپ آربا يانىنە جىيىلدۇلەر. آرادىن بىرسى،
قىزل آشياۋلۇقغە تۈرۈپ قوۋىغان ايكىك ھەم آغ-اچ صاۋاتلىرىنى قوۋاق بىشىدىن
آلوب ئەبىرەن اچەرگە كىشىدۇلەر.

ئەبىدە تىك طورورغە كىلىشىدۇرەگەندەنە، بېچەن كۈبەسى اوستىنەگى طىرمانى
آلوب، قوۋاق بۈيلىرنەنە بېچەنلەرنى جىيىشىدۇرورغە طوتىدى. مىن دە كۈن بۈيى
آروب جىيىغان جىمىشلىرىنى آلوب ايوگە يۈنالىدۇم.

جەيگى كۈننىڭ ايرتەنى.

صىلۇب آتقان طاك صوڭىنىڭ، ھەم جانۋار قوزغالا
اوز اوزنچە بارچاسى طاۋوشلانا ھەم مۆڭلانا،
تلىرى بلەن بولار اظھار قىلە شادلىقلار
شادلانار، شاولاشار، كۈيلىلەر آھ زارلىرنە.

یہم - یاشل قرغہ چغالر زور کتولر موثر اشوب
جایغنه کوشہی، کوشہی آقر نغنه شرت - شرت ہا صوب.
کمگہدہ تاثیر ایتہ نورلی قیاش ہم صافی هوا
شول وقتہ یاش کیلون «ہو، ہو» دیوب صییرن صاوا.
یاکراتالر قر، اورمانلر نی قوشلر صایراشوب
شول وقت قرغہ صاباچیپلر کیتہلر جیرلاشوب.

جہیگی طاڭ خاطرہ سی.

غالبانہ یاقطروب، تہ کرنگنہ آل طاڭ آطا،
موڭلانوب، حسرتلنوب یالقاوغنہ، آق آی باطا.
ہر ہر آرتلی یوق بولوب، کوکلردہ یولوزلر سونہ،
طاڭ جیلی قویدی ایسوب، یافراقلر آز، آز سلکنہ.
پہردہ دن چقدی، آچلدی، یہم - یاشل قر ہم یاپان،
کیتدی ایندی قابقارا، قابلاب یاطا طورغان چاپان.
طنغنه یاتقان، یالقغان، تون ہوینچہ کون کوتوب،
یالطراب جہیلوب یاطا کوللر سحرلی کوزگی کوک.
شاد اولہنلکلر، تبسمہ چہچکہلر، لالہلر،
صاندوغاچلردن یاوا، یاگفر کبی مدھیہلر.
طوقتاغانلر کورمہگہ ایرتوک طبیعت کورکنی،
کوکن آق قوشلردای، آق کوچہ بولطلر تورکمی.
قارشیلارغہ ایڭ سزاقاق، ایڭ ماطور چاق جہیگی طاڭ،
شول وقتہ اویلا شاعر، کیلدی الہام اویلاساڭ.

جہی کونندہ.

قاتی اسسی، هوا بورکو، قزا دنیا صبر جیتمی،
جیل ایسمی آزغنہدہ؛ برگنہ یافراقنی سلکنمی.
قوریلقی ہر اورنلردہ، کیبہ واق، واقغہ کوللر،
شیکہرگہ یوز طوقہ قردہ، ٹولہنلر، چہچکہلر، گللر.
آغاچلر آستینہ صغنا، بالالر بارچہسی ہرگہ،

الايك بولماسە بارسى، توشەلر سىكرشوب كولگە.
 الار آب - آقى بالقلر كوك يوزەلر ايرتەدن كيچكە
 قدر شونەك، طوگوب بتمهچە يارغە چقميلر هيچەن.
 مە شونەك كيسەكەن يوزگە بر نرسە تيبوب كيتدى،
 صبامى، نرسەدر، صالحنچەراق برجيل سويب كيتدى.
 ياقن اورمانفك آرتنەك ياشنلر يالطرى آز، آز،
 يراقمن ئللە قايدن، ايشتلە كوك كوكرەگان آواز.

ايگنلك قر.

<p>اچكەدە آلتون بار قىرم كونگە قارشى بالقىدوك كىچارده بيك خوش طىك كوئلى بيك شاد يولچى نىك آيدە طوسە كىچكەدە كورنشەلر اچكەدە شفقلى كوك كورنشك سن هر كەنى موئلىسك هم مشقت كورميسك ئانلى يغمور تلىسك قىلبىلرني اورلىلر طاك آتقانچى تورمىلر. گوپە اويغە قالغانسك شادلاناسك طاكەدە سىن طاكە طانلى خوش طىك جانغە راحت صالحنىك سىندەگنە بار سىنىك بوزدن جىلمن آل قىرم.</p>	<p>التون قىرم آل قىرم بىغداى اوسوب دولقنلنوب دىمىگىز كىك دولقنىك اورطاكەدە كىچ يول بارغانە زەنگار چەكە اچكەدە بولط اوتەلى يولنىز كىك بيك طن سىنىك طورەشك تورلى يردە بىطبلدقلر سن خلىقنى بلەميسك بولغان بوپىك ايلوب، ايلوب قوشلر سىندە چورلىلر شفقنىكە بوركولىلر باشكىنى آسقىە سالغانسك آلتون باشاق الو چاچك آقرىن جىلەز طولقنىك اچكە ياتسام اويغە باطام كوزى اول خلىقىنىك صاقلاب جىتكىر بىغداىكىنى</p>
--	---

اوراق اوستی.

بز آولغه کرگانده نه بهت وقتی جیتوب کیله ایسی . قیاشنڭ چاماسز نق
قزدرغانلقندن کون بیک اسسی هم بور کوایدی . موندی کونلرده آره - طوره جیل
ایسوب کیتسه ، بیک یاخشی بولا طورغان ایسی . هیچ یرده قیاشنڭ اسسیلگندن
کوله گه لنور اورن یوق . باشقه کونلرده قابقا کوله گه سنده توبه ته یلرینه ایکمک
صالوب آشاب ، قوللرینه ایولرن بیکله گان یوداق آچقی طوتوب او طره طور .
غان واق بالا - چاغالرده ئلله قایده صو بوینه ، صو قویفرغه کیتوب بتکانلر .
آول بتونلای طن .

حازر اش وقتی بولغانلقندن آول کشیلری بارده قرده : شونڭ اوچونه
آولده ، کیندر اورلغی اچب چرلدا ب بر اندردن ایکنچی اندرغه اوچه طور -
غان چپچق لردن باشقه بر کمده یوق . صو بوینده غی آغاچلرده بتونلای نه ملی
یقوغه طالغانلر ؛ بو طاقلرده اسسیدن سلبره ب یال ایته لر ، سلکمه یلر ، هر قایوسی
سرگه طالغان کبک باشلرنی توبان ایگانلر . آنده - ساند کوزلته ب اوچقان قونوز
طاوشیغنه ایستله . صو بوینده غی چیره مده گی چیکر تکه لرده نه لسره گانلر ، آلارده
قانا طلرن چقر داتمه یلر ، صو بوینده ده طفاق حکم سوره .
مونا قر !

مونده بتونلای جانلیلیقی . مونده بتونلای باشقه عالم . کوننڭ قاینباب طور
غان اسسیسنه قارامی ، قایوسی اورا ، قایوسی چابا ، قایوسی کولته به یلیدر .
اشچیلرنڭ بارسیده آشقان کبک کورینه لر ، بارسیده : « نه به تکه قدر مونه
بو کیشره لکنی چغارورغه کیره ک ، مونه بوپاکوستی به یله ب بقورورگه کیره ک » دیکان
کبک آشیغالر . کولته لرگه اوچمالر یش ، یش صالنه ، بارسیدن جیتز ، هر قایوسی
طبیعی بو ماشینه کبک آلغه او - مطلقا لر . ایرته نگی صالقون ایله صزوب - صزوب
جرلاب یبارگان یگتده ، نزان بوینده آرقانیفه اورالغان آطن اعتبارغه آلمی
همان اوره بیره ، باشن کوتاریده قارامی .
آنا ، بر قدر آق کولمه کلی اورا قچیلر کیشره لکلرن چغوب ، نه بهت آشار -
غه جییلده باشلادیلر . ایرته دن بیرلی قیملداغان تازا گاو ده لر یال ایته رگه ، کوچ
جییارغه طوقتادیلر . بزده آقرونلاب اوزوب کیتدک .

اوراق اوستی
بیر کتبه

پرگه.

ياقدت

د

عد

عد

اي يرم آلتون كى كورنه
سپىڭك طوقراقلىرىڭ

هر برى بر آقچە توسلى
كورنه در يافر اقلرىڭ

يل صاين آشلىق بېرەسىڭ
پر ئولشكە اون ئولش

آشلىڭ صانام، تېپام

شونڭ بېلەن آلتون كەش .

اوراق بىتىدى.

اوراق بىتىدى. خلقى بر يىقىن بىيىك قىزو، قىزو كولىقە طاشى، ايكىنچى
ياقىن اورلىق صوغا. جەي كوني بوش لىقىن موڭايوب تورا تورغان اندرلىر
ھازىر جانلاندى. قارا طوقلىر (اندر طاباغى) يانينە اويىم اويىم كچكىنە چومەلەر
اويلە، اندرنىڭ قىزىلرېنە بىيىك ماطور ايتىدروب، اوچلاندىروب بىقىرلىگان كىيەنلەر
قويلا باشلادى. خاتونلر قىزلىر اندرغە قايتىدىلر. آنلر قىياشە پىشكان، قىزار-
غان بىيىقلىرىدىن تىرلىر آغزوب اوچم اوچون اورلىقلىر صوغا باشلادىلر. زورراق
اندرلىردە «دېت دېت» ايتىپ كويلە توب آلنى بىرلە صوقغاننىڭ طاوشى بىتون
اندردە غىلغە موزىقە كىيى تائىر ايتە باشلادى. اولنىڭ بىتون طورمىشى، قايقوسى،
شادلىقى، امىيى اندرغە كوچىدى. شونىڭغى چومەلەردە، شونىڭغى كىيەنلەردە،
شونىڭغى صارى اوقا كىيى صوزولوب يانقان صالام اويىملىرىنى، شونىڭغى قارا
اندر طاباغىنىڭ اورطاسىنى اويىلىگان كىيەنلەرنى بونلرنىڭ مكار، مكار امىيىلىرى
صاقلانما، بونلرنىڭ مكار تورلى پلانلىرى ياشىرنە باشلادى.

جىيل.

ايسەر جىيل! كوچلىسىڭ، سىين بىيىك باطرسىڭ،
آچولانسىڭ جەھاننى قوزغاطورسىڭ.

بيك ايركئەب ايسەسەڭ جىر يوزنە
 قوتورتوب بولغاناسەڭ دىنگزىنە.
 ئقو توسلى بولطلرنى قوواسەڭ ،
 نلەرسەڭ قايسى ياقلارغە بوراسەڭ .
 ايركئيسەڭ ، ايسەسەڭ ، ايسەسەڭ ،
 طوزان ، قار طوزدروب يوللر كيسەسەڭ .
 ايركلى سىن ، ايسەر جىل ، ئەيە ايس ، ايس !
 سىڭا باش يوق ، خىدايدىن باشقە ھىچ ھىچ .

4
 ھوشلى كوز .

اميد بىگان ، حسرت اوطى چولغاب آلمان
 ھر نرسەدە آغر صولو ، اويغە قالغان
 ياشل آغاچ ياش اورنىنە يافراق توگە ،
 صقرانادر كوزگى يا ئغر ، قشقى قاردن .
 ياش بالاسن آيورغان ھر آنا كىي
 بىخىللەشە بزنىڭ ايله نورلى جەيدە ،
 ھجرت ايتە صيىرچق ھم كىيىك قازلر
 سوز بىر وشوب : كىلوربز دىب كىلەسى مايدە .
 صوزىلوب ياطقان قاينى بلەن كوزگى يولە
 جەي كىتوگە راضى توگل آخىرى اوانە
 تىلەرگان كوز بلەن قاراب زارلانادر
 ھەنرسەنى آلور بولسەڭ اكر قولغە

كوز كوئى .

واقغىنە صالحون يا ئغر اوزلەكسز قويوب طورا . كون قارانغى صمان
 بولغانغە ئەيلەنەدەگى نرسەلر بويوق كورنە . اويەگى ھوادە اوستەن بىن بىن
 توسلى آورايتوب ، ايرىندروب طورا . آياق آستى پھراق : اورامغى كشىلر
 طايقالاقلاپ اوى وقويەلرغە طوتتە . طوتناغىنە يوريلر . قرغىنا چىقسەڭ ، دە
 آلدئەن بالقوب ، چكرە يوب طورغان برار ئەيىر كورە آلەيسەڭ . ھەنرسە

کوشکان، تهبەرگان حالک جییرلوب، یوز صطوب او طرالر. فقط کونک یوزنده قاتلاو، قاتلاو بولطلر آقطارلوب کوچوب یوری؛ قایسیلری تورکمن قوزغانوب یبهرورگه کوچی یتمکان توسلی، افقک صالبراشوب طورالر.

یالاندهده طاوشالوب، چه بهله نوب بتکان قامللر، قوروب یرگه یغلغان توسسز، حیاتسز ئوله نلرگنه قالغان. آنک ئوره بی اوچوب طورا. آنک - صاندک یاشل اوچمار کورنگاله سده، قرغه بهم بیره آلمی. کوز آلدنک غی صاولقلرده قاناتلرن صالندروب، بویوغوب طورالر. جهی کونی اوزلرن بیزه ب طورغان یافراقلری قویولوب، شهره - یالانغاج قالولرینه قایغروب طورغان کبک کورنه لر. هه یرده تورکم، تورکم اوچوب یورگان صییر چقلر، چرلداشوب یورگان طورغایلر کورنه. آلارنک بر یرده قرار طابا آلماینچه آپطراشوب یورکانلکری بلوب طورا. قاچان، که شمال طرفندن کوچ، کوچ قر قازلری کیلوب: «بتدی بهم، بزکیتدک» دیگان خبرلرن بیرسه لر، بولارنک همه سی بزگه وداع ایته. کیته. اول وقت بزنگ قرلردهده قورایندن قورایغه، آغاچدن آغاچه صوغلوب، گوزله ب یوری طورغان چیللردن، شمال طرفندن قار صوققلرن کیتره طورغان داولر طاوشندن باشقه شاو - شو قالمیدر.

قوشلرنک کیتوی.

جیلک، قارلغان هم جهینک باشقه ماطورقلری آرطندن یوری طورغاج، شلرنک صایراودن طوققانارینی سیزمیک قالغانبز اورمان، ئهرمه، طویرا، بامن، صحرا هه قایوسی قوشلر ایله طولی بولسه ده، آلا ر حاضره، گویه صایراو- لرینی اونطقان کبک نیگه در چرل دیلرغنه، اولگی تورلی موسیقی طاوشاری چناروب صایراولرینی طاشلاب، کیره که گان نرسه لر آرطندن یورگان کبک طویلالر. حتی نیندی کوکلی کا کسکوک (کوک) ده قاید دریوغالغان. صاندو- غاچلرنی ایتورگه ده یارامی ایندی! آلا کوبندن کورنمیلر. شولای بولسه ده، اول قوشلر بارسیدک بزده لر.

آلا حازر اوزلرینه ک اشلرن بتردیلر، ب-الالرن اوزلرنجه قریبه له ب اوسردیلر؛ حازر ایندی آلا رغه اوستلرن آله اش رغه وقت جیتدی. اولگی قاناتلر ایسکردی، توسلری کیتدی. آلا رنی ایندی اولگی سینه قاراغانه صافی هم جلیراقلرغه آله شدر و وقتی کیلی. قوشلر بزنگ کوزبزدن بوغالوب طور- دیقلری، وقت یعنی جهینک اورطالرنک کیوملرن آله شدر و ایله شغلنه لر ایدی. ایسکی

قاناتلر قويلا، بوقوت قوش ضعيفلەنە، قورقوچان بولا، شونلقتن ئولەن ھەم يال-
فراقلر آراسينە ياشرىنەدر . بو وقت اول توگل ص-اير اودن حتى چرلە اودنە
قورقادر .

ياز ھەم جەي كوني آغاچلارنىڭ يافراقلىرى ھەم ئولەنلەر، قوشلر ايچون ايكى
برنچى صيىنغچلردر . قوشنىڭ چوبار قاناتىنە قاراغاندا مەكلەرچە تەوسە بولغان
چەچكەلەر، يافراقلر اچنە، آنىڭ بارلغىنە بلىنمى . اول اوزن شولار اچنە وخشى
قوشلارنىڭ ھجومىنن صاقليدر .

كوز كوني اشلر بىتونلەي باشقارادر .

آغاچلر صارغايە، ئولەنلر يغلا، يافراقلر قويلا، اورمان ھەم صحرا شەب-
شەرە بولوب قالالر . حازر چوبار قوش اوچون اشلر ناپار، دشمانلرى آنى
يراقىن كورالر . آنا شونىڭ اوچوندە قوشلر جەي اورط-الرنە اوزلرىنىڭ
كيوملرىنى آلىشدرورغە، كوز كيومنى ئەزىلەرگە باشلىلر .

قوش كيومن آلىشدرغان آرادە بىك يابغا؛ بو اشى بىتكاندىن صوڭ آنىڭ
باشىنە آزق طابو، ضعيفلەنگان تەننى تازارتو قايغوسى توشەدر . موزنىڭ اوستىنە
كوز كوني آغاچلردە يافراق بىتىلگىنن، دشمانلردن صيىنە طورغان بىر اورن
كىرەك . دشمانلردە يوقلاب ياتمىلر بىت، آلازغەدە آشارغە كىرەك . آناشوم
اوچوندا ياز كوني بىرسىنن بىرسى آيرولوب يورگان قوشلر، كوز كوني اوپ
لەرگە جىيىلە باشلىلر . صافقە تىزىلگان عسكەر كىك، كوتولرى ايلە اورم-
آرالرنىن، صحرالردن آزق ئزلەرگە كرىشەلر .

كوز كوني آزق كوندن كون كىمى بارادر . آچ قوش كىنولرى ايرلاش
كىچكە قدر آزق آرطىنن اوچالر . آزق بىتكاندىن بىتە، طورابارا آلازغە آچلىقتن
ئولەرگە طوغرى كىلەر ايدى، لىكن آلاز آنى كوتىمى، وطنلرىنى طاشلاب
ايكنچى طرفقە كىتەلر . بولارنىڭ كىتولرى آراسىنە موندن مەقم، بىرنىچە مرتبەلر
اول ياققە قىشلارغە بارغان تىجربەلى قارط قوشلر بولادر . آنا اول قارط قوشلر
بول باشچىلرى ايدى .

باشچىلر، قوش كىتولرن اوزلرىنە معلوم بولغان يوللردن آلوب كىتەلر .
قوش كىتولرى، باشچىلرنىڭ امرى ايلە ئىچارگە، آشارغە، قونارغە طوقتىلر .
طوقطاغان وقتدا باشچىلر نوبت ايلە قاراول طورالر . اوخشاشان اورنلردە
ياڭقىرلى كونلر بولغانغە قدر طورالر آنىنن طامغى اوچالر . باشچىلر اوزلرىنە
معلوم بولغان امىن، اشاملىقى اورنلردن آلوب بارا طورغاچ قش اوتكاروردى

بر اورنغه ايلتوب چغارالر. شول اورنك ايندى، قوشلر يازغه قدر ياش-يلر.
 قوشلر بوندى اورنغه بارده سلامت كيلوب جيته آلپيلر. آلازك كوبلرى
 بولك آچلقمن، صوسزلقمن، صوووقمن هلاك بولوب بتهلر.
 بيگرا كك قارا دینگز آرقلى اوتەرگه طوغرى كيلگانلرينه كوب قيبون -
 اقلرنى كورورگه طوغرى كيله در. بونك بولا طورغان دینگز داووللرندن قوطيلو
 اوچون كوب وقتك قوشلر كارابلرنك اوستينه صيينه لر. مكلرجه قوشلر قارا
 دینگزك طولقونلرى آراسنك هلاك بولالر. هيچ بر دشمان يوق، كه دینگز
 طولقونى كبك قوشلرنى هلاك ايتسون.

IV

قش فصلى.

كوز آرتندن قش ديگان برنرسه بار
 يالبر، يولبر ياوا باشلار شول وقت قار
 تون ياغندن صالحون جيللى قاره بولط
 سزگه كيلدم ديگان كبك شهب، شهب آغار.
 يرده بولغان نرسه لرنك بارى ئولوب
 آق كيوملى قش باباغز كيتار كوموب
 بيك سيراك بولط لرنك آراسندن
 قوياش كيتار بزرگه طابا قاراب كولوب.
 بو وقت تونى اوزون كونى قصقه
 هر بر كشى مازلنور قاتى قشقه
 صالحونلق هر طرفدن هجوم ايتهر
 كيوم كيمه ي چغوب بولماس آنك طشقه.
 بعض وقت بوران بولور آداشورلق
 فرصت بيرماس كشىلرگه كوز آچورلق
 جهى كونى اشلهمگان يالقوا كشى
 بو كونا كورماي قالماس زور آغرلق.
 يولدزلر كوكك طورر يالتراشب
 طورغان كبك صالحونلقدن قالتراشوب
 توقت سزگه باقتى بولسون ديگان كى
 آي طورر كوك يوزنك قرن باصوب.

بسم الله الرحمن الرحيم

قش كوفى.

بو يل ديكابر آيندن بيرلى چاتناب طورغان صوو قلى باشلاندى. قوشلر اوچقان حاللارنى قاطوب قالالار. آغزىن چىغان توكرىك يرگه توشوب يتكازچى طوكا؛ قار بىك آز، بىرى بر ايللى قىلغىن اولدىغىن ير آر شينغه يقين طوكان ايدى. هوا بىك صالحون بولغانلىقن، كوب كشيلىر صوو ق نىيوب آورا باشلاديلر، قياشك اوزىنك قزولغن آياغان كىك، بزدن بىك يراقىغنه يورىن، حازر يوغلا ايدى. صو آلور اوچون به كىلر ده يوق. حيوانلر ده حرارتلرن آشاو آرقاسىنغه صاقىلر، كون آوزونى آشارغه صالوب طوررغه كيرهك.

قاطى صوو ق آغاچلرنك دملرن قىصوب چىغانلىقن، بتون اوسملىكلرنى مامق كىك آب - آق مەس چولغاب آلغان. قياشك شىعاعلىرىن برده ضرر ايتىمى گبه مەس بويىنن يوگروب اوتوب كيتلر.

صالحون، آياز، قىصقه قش كونلرى برسى آرطنن برسى اوتوب طورالر. قار هېمان يامى.

بر ياقىن آورو بورچانلىقن، ايكىچى ياقىن مال ترلىكى كوب كيرهك بولغانلىقن خلق قايغرا، اويغا قالا باشلادى. هر كىنك آوزنك «آخ . . . . قار يواساغنه يارار ايدى ايدى» ديگان سوزلر ايشقلا باشلادى.

بر كونى ايرتن جيل چقى. هوا يوزنك آق بولطلر يورى باشلاديلر. اوزاقن اوتمادى، «صالماقىنه ايتوب» يابالاق، يابالاق قار يارا باشلادى. بر وقت «مىنم اشم بتدى ايدى» ديگان كىك جيلك طوققادى. اول خلقلرى بىك شادلانوب، هوا ده كوبهلهك كىك بترگالەنوب يوروب صكره يرگه توشكان قارلرنى قارارغه طوتىديلر. توشن ئلك يارارغه باشلاغان قار، كىچكە قدر ياروونده دوام ايتدى. مېن آقرىغنه يواغان قىرنى ياراطدىغىنن، بسو لوحه دن تمام لنتلنو اوچون يالانغه چىقم. يالانك بتون يرى آب - آق مامق كىك قار ايله يابلغان ايدى. مېن بر آزدن صرك ايوگه قايتوب، ئهلىكى طنچو اويگه كرسىم كىلمه گانلىقن، باقچەنك قار بلهن قىلغان صوقمىلرلى آراسىنك يوروبورگه كرىشم. اوزاقلامى اول كشيلىرى طىچقان اوطى كىك كچكە گنه لامپالرىنى ياندىرا باشلاديلر. مېنك ايوگه كردم. اويگه كرگاچك كوزمنى طوشن آلاسم كىلمه دى؛ كون تمام قار انغىلانغانغه، كوز طوشىغى نرسه لرنى آيرا آلماسلق بولغانغه قدر تهرزه آرقلى قاراب اوطردم.

قش نونلری اولك بېك اوزون بولالار؛ اول خلقی آشاب - اچوب بتدبسه،
 بوقلارغه ياطا. اولك قیاش چقغانی كوته، كوته قـاـبرغالرك آورتوب بتهلر.
 مین هه روقت قیاش چغاردن بر - ایکی ساعهت ئلك طورورغه عادانله نگان ایدم.
 بوگون طاغیدك ابرتهرك طوروب، ایشك آلدنك نچك ایكان، دیب طشقه چقتم.
 هوا یومشاق. طشك اون ایکی درجه صووق بولسه ده، میئا جلی طویلا ایدی.
 كوكده قار بولطلری یوری، آنك صاندك بیتمیه آرطقه قالغان قارلر توشه لر.
 بو وقتك ایندی، اول خلقی ئلله قـاـیچان طورغانلر، هه ر قایوسینك مور -
 جه سفندن توتون چغا، هم جلی ایكهك ایسلری آثقی باشلاغان ایدی. اندرلرده
 آشلق صوغوچیلرنك چـاـباغاج طـاـوشلری قولاقغه دوپ دوپ ایتوب ایشتلوب
 طورالر.

بر آز طشك یورگانندن صوك جلی بولمه مه كروب، قیاش چقغانی كوتارگه
 باشلادم. بولمه ده برده آلماشینو یوق، اول قارانغی ایدی. كورشى بولمه نك
 ایشگی آچیق بولدیغندن پیچك گی اوط یـاـقـطیسی، موئا قدر كورنمه گان كتابلر
 اشكافن یاقطر توب طوره ایدی. مونا آقرونلاب تهره زه لر آغارا، بولمه ده یا -
 قطرا باشلادی. نه لیگی پیچ نك یاقطیسی، كون یاقطسینه جیكلوب كـوزدن
 یوغالدى. كون یاقطر دی.

۷

باصقچ

سویه لسگان ئوی تورنك، بار ایدی غایتك زور باصقچ،
 قرقلاب باصمه سی بار، بېك آور همك اوزون باصقچ.
 كیره كلكك برابر بولسه لرده باصمه لر برگه،
 یوغارغی باصمه نیکله شمی، توبه نگی باصمه لر برله.
 یوغارغی باصمه مغرور: مین یوغاری، سز توبه نسز، دی،
 نیچك عالی مینم اورنم، توبه نگیلر كوره مسز؟ دی.
 بر آدم کیلدین شول چاقك نه یله ندردی باصقچنی،
 توبه نگی باصمه لر مندی، یوغارغیسی توبه ن توشدی.

تولسکی هم یوزم جیهدشی.

نهایت قارنی آچقچ، تولسکی دوست بر باقچه:

اول آنك اولسگروب جیتکان یوزم جیهدشیر

ص ۲۵
 ۱۳۰۲
 ۱۳۰۲

یوزملر کونگه قارشى يالطریلر لعل، یاقوتدای،
بولارغه حيله کار آچ تولکیننگ کوزلر یانا اوطدای.
یوزملرنی آشارغه اوريله، سیکرگه لب قاری،
کوره کوز، جیتیمیدر بوی، اول تمام حالسن توشوب آری.
اوزاق محنتله نوب، قالغاج یوزملرنی آلامیچه،
آلالماو خورلغن اوز اوستینه جوکلب قالامیچه.
«یوزملر چی، ئلی ئولسکر مگانلر، پشه گانلر» دی،
بوزار سڭ آش قزانگنی کیلشمی اچکه آنلر» دی.

قارت بلهن اجل.

اورمانسن بر قارت کیله اوطن آلوب،
بوکر ایوب کوتره آلمی، آروب، طالبوب.
بر آز کیلگاج اوطیننی یرگه قویوب،
قیشایوب یاتدی مسکین اویغه قالوب.
«مین بیچارا اوزم بیک قارت، اوزم جارلی
آصراویگل توگل بر اوی جاننی،
قارتایدیم، غیرتم بوق اش اشله رگه
بیرمه دی بیت، طوتونورغه خدای مالنی»
«هونی اش؟ ای خدایم، یار اتقانم!
بر قارتقه بر اوی جاننی قار اتقانگ
جییدوغه آچه کیره ک قایسن آلیم؛
تله گمگنک هیچ بر سیننی یار اتمادک.
تله یمن هیچ تله گم قبول توگل
ئله مین قیلدم میکان یاوز عمل
بر او کیچه، بر او بوکون اولوب طورا
کیلمادی هیچ بولماسه میئا اجل.»
ایشتوب قارتنگ سوزن اجل کیلدی
خوش! میننی نیک چاقردک؟ دییوب صوردی.
اجلنی کورگاج قارتنگ قوطی اوجب
قاوشادی هم بولای دیب جواب بیردی:

« ای اجل باریک الله خوش کیلرک سین،
اوزم آچ هم قارت بولغاچ قوتم کیم
یاطامن بو اوطننی کوناره آلمی
کوتار توب یبه رور گه چاقردم مین.»

ایکی چین.

بر اوگز کون بویغچه طارتوب صابان،
آولغه قایطوب کیله کیچکه طابان.
اوگز ننگ موگزینده قونوب کیلنگان،
بر چین گه، بر طانش اوچراغان.
طانشی شول وقتده مونی کوردی،
کیله بو صابان سورگان اوگز بلهن.
« کوزمه کورنمادک کون بویغچه،
قایدن قایطوب کیله ساک » دیب صور اغان.
نگی چین ئریله نوب موکنا قاراب
زور لانون، طاماق قروب، بیردی جواب:
« کون بویی صابان سوروب آروب کیله م،
وقت سز یورمه ئه لی بی مازالاب.»

مهیمون و کوزلر.

قایداندر، اوچ - دورت کوزلک مهیمون طابدی
بر ایکسن قویرغینه تزوب طاقدی
کوزلکننگ برسن ایسکای، برسن جالای
بر اوسن باش اوچینه قویوب یاتدی.
فایده یوق ایسکه سده، جالاسده
کیرهک قای یرینه قویوب قاراسده
مهیمون گه کوزلر هیچ فایده ایتمه دی
آدملر گه بو کوزلر یاراسده.
دیدنی مهیمون: فایده یوقدر بو کوزلکن
مچنوندر پیالادن فائده کوتکان

« نچار كوزگه، كوزلك ياغشى » ديلر ايدى
بيگرهك يالغانچى ايكان، موني ئه يتكان.
سيكروب اورننمن مهيون طوردى
كوزلكلرننك بارن هرگه اولاقدردى
كوزلكلر طاشقه توشوب واطلدىلر
شولاي ايتوب كوزلكلرننك بارن قردى.

ياڭغر بلهن قياش.

قياش ئه يتدى: « همان مين ياقترورمن
وپرده باطمان، يانوب طورورمن. »
ديدى ياڭغرده: « هر كوننى ياوارمن
قار ايرنى جووشلهر، ياغله رمن. »
قياش قارشى ديدى: « سين بيك جووشلى،
ياواسنك بلچراطب همه توشنى.
صووگدن آنده باطقاق، موندە باطقاق،
سيننك بار بلگاننك ير بلچراطماق.
جووشلكمن ايگن، آشلق چريدر،
موژيكلر ياماسه يدى ديب تليدر. »
ديدى ياڭغر جوابده: « سين قزاسنك،
ايگننى ياندراسنك هم قزاسنك. »
آچولاندى قياش بوسوزگه قزدى،
آچودن اسسيلكك حمدن اوزدى.
ديدى: « مين بيت جييشلرنى پشركان،
نورمن جانلى جانسز فايده كورگان. »
ديدى: « ياڭغر » آلارنى سين پشرسهك،
ئە مين بيت اوسدەم هم صو اچرتەم،
اگر مين ياماسام باغلار شينلەرلر
بولونلقلار، يەشللكلر كيپەرلر. »
قياش، ياڭغر بلهن كوب قچقرشقاچ،
برى برسن يمانلارغه طرشقاچ،

طاقولاشدى، كېلىشىدېلر آخردە
 بوكوندن سوز كورەشمەسكە بېردە .
 شولاي بىتى بولار دە سوز و طارتش،
 كوررگە بولدىلر نوبت بلەن اش .
 قىياش ئەيتىدى: « قزام اوز نوبتمە،
 ئە سىن يار رحمتكە نوبتكە . »
 قىياش ياڭغر ئەلى بوكونگە چاقلى
 بوزوب اش قىلمىلر بىر اتقافنى .

۷۱

پېغمبەرمز صلى الله عليه وسلم .

پېغمبەرمز مەھد صلى عەم ايوجماعتلارېنە وچىت كشىلرگە، ەتى دشمانلرېنە
 آچق يوز، نانلى سوزايەلە مەاملە ايتە، قايقولى كشىلرنى يواتورغە طرشە ايدى .
 ەەر كەمگە اوز سويە تورغان اسمى ايلە دەشە، اوچراغان آدملرگە ايلك ئلك
 اوزى سلام بېرە، كورشرگە باشلاب قولن صوزا، اول كشى اوزى بېەر مېچە،
 قولن بېەرمى، بىر آدم سوز باشلاسه، بتوروب اوزى آيرىلوب كىتكەننى كوتە،
 سوزن بولوب طاشلاب كىتمى ايدى .

كشىگە بارسە، آلەن خېر بېرۇب، اذن صوراب، سلام بېرۇب كرە، « كەم
 بار » دىب صوراسەلر « مەن » دىبوجواب بېرەمى « مەھد » دىب اسمى بلەن ئەيتە؛
 كىچ اوپگە كرسە، يوقلاغانلر اويانمەسەن، دىو آقرنراق سلام بېرە، بىر آدم
 چاقرسە، « ايلك » دىب آچق يوز ايلە جواب بېرە ايدى .

بىر مجلسكە بارسە، قايد اوروون قالسە، شونەن او طرا، آرطق تەظىم ايتولرن
 بارانمى، مجلسكە ەيچ كەنن آغە چغوب اول طرمى، كشىگە طابا آيساغن صوزمى،
 مجلسكە بولغانلر نك بىرسىنە قاراب سويلەمەينچە، ەمەسىفە النقات ايتوب طاولا-
 ماينچەغفە سويلى، مجلسكە بولغانلر نك ەرقايسى حضرت رسولگە ايلك يقىن،
 مەن بولورغە كىرەك، دىب اويلى ايدى .

يكل مجلسلى بولوب، مجلسكە دنيا، آخرت ەم مەيشت مسئلەلرنك سويلەشە
 و كىكاشە، بىر كشىگە سوز سويلەسە، آڭا بتونلەي بورولوب ئەيتە، كشىنك سوزن
 بولوب ايكىنچى سوز باشلامى، كشىگە، ايسى كىتكەن كشى توسلى بىك طوغرى
 قارامى ايدى . مجلسكە نىندى عجب اش بولسەدە، قچقروب كولمى، بلكە

جلمایوبقنه ئویه؛ نچار سوز سویله گان کشىلرگه قاطى به رلمى، بلسکه سكوت بلهن
التفات ایتماينچه اوتنه، یا که یومشاقلىق بلهن تنبیه ایته ایدی.

صحابه لردن بهره کشى کورنمه سه، آنى قايغرتوب فلان قايده؟ کورنمى، دبه
صوراشه، آورو بولسه حالن صورارغه بارا، اولسه جنازه سینه حازر بولا ایدی.

ایکی کشى یا که ایکی قبيله آراسى نزار، طاوش بولسه، قوطرتوب آرالرنى
دشمانلىق آرتدررغه توکل، بلسکه ممکن قدر آنلرنى بهره یيله کیشلدررگه طرشه،

کشینىک حاجتن اوتدررگه سویه، هر که مکى عقابینه قاراب سوز سویلى، درجه سینه
کوره حرمت ایته؛ هیچ کهنى اوزندن نفرت ایتدرمى، کشینىک ناچار لغندن

بیگرهک یاغشىلغن کورورگه طرشه، کشینىک عیب ن تیکشرمى، عیبى بولسه ده یوزینه
اورماینچه بلسکه: «ای جماعت! فلان اسلامه سکه تیوش» دیوب عمومگه ئه ایته،

خاصلاب ئه یتى ایدی. هر که مکى کوکلن طابارغه طرشه، کشینىک خاطر ن
قالدرونى سویه، هر کهنى برتوسلى رعایه ایتوب، الوغ یا که باى کشى ديب

ایسى کیتى، بودرجه سز، فقیر کشى ديب حقارت التفات سزلىق کورسه تهى ایدی.
تواضع و شفقتى: هر که مکى تواضعلى، توبه نچیلکلى، مرهمتلى ایدی.

مجلسکه کردکى صحابه لرنىک اورنلرنندن طورولرن سویه، قایده اورون بولسه
شوند اولطرا، اوزینى هیچ کهنن آرتق توتى؛ «بن قل من، قللر اولطرفان

کبى اولطرام، قللر آشاغان کبک آشیم» دبه ایدی.
ایشاک که، آطقه، دوه که آطلانه، بعض وقت یانینه کشى آطلاندیره، فقیر،

مسکین لرنىک حاللرن صوراشه، آنلر ایله اولطریشه، هر قایوسینه یاردم ایتدررگه
سویه؛ یتیم، فقیر، ضعیف، طولدرغه و باشقه محتاجلرغه یاردم ایتدررگه قز قدره ایدی.

نه قدر خادملى و قللرى بولسه، ایو جماعتلرینه خدمت ایتشه، قوللرن
صاووشه، حیوانلرغه آشارغه بیره، اینن سبره، کیرهک نرسه لرن آلورغه بازارغه

بارا، آلمان نرسه سن اوزى کوتاروب قایطا، اوزینىک کیوم یرتقلرن تگه، کیومن
پاکلى، اوزینىک خدمتلرن هیچ آغرسنه اشلى، بعض وقت حیوانلرغه صاوت

ایله صواچرگانک، اچوب بتگانچى مبارک قولى ایله کوته روب طور ایدی. قوناق
کیلسه: «مرحبا، خوش کیلدنک» دیو آچق یوز ایله قارشى آلا، قوناق آستینه

نرسه صالا، بعض وقت اوزى آستنه بولغان نرسه نى قوناقغه بیروب، اوزى یرگه
اولطرا ایدی.

هر وقت قوناقلر کیلوب اوزى خدمت ایته باشلادقه بعض صحابه لرن: «یا
رسول الله! سز اولطرکن، اوزبى خدمت ایتهمز» دیگچ، جوابنده: «آنلر مینم

صحابه لرمنى حرمت ایتکانلر ایدی، مینده اوزم خدمت ایتونى سویه» دیدى.

میوانلرغه، خدمتچیلرگه صوغو، تل اوزاتونی، کشی اشله گانده قاراب
طورونی سویهی اییدی.

انس بن مالک نه یته: «من رسول اللهغه اون بل خدمت ایتمم، نیک بولای
شلادکز دیب آچولانمادی وهیچ کهنی صوقمادی وهیچ وقت اوف دینک نه یتمه دی». .
بر وقت سفرده صحابه لر طعام بشره باشلاب بعضی ایت، بعضی صو،
بعضی قازان مازر لرگه طوتوندقه: «اول اشلرنی، سز اشلی طورکز، بن اوطن
جییارغه بارام» دیدی. «یا رسول الله! بز اوزبز همه خدمتنی قیله بز» دیکاج،
«بلهم، سز اشله رسز، لکن بن سزدن آیریلوب قاراب طورونی یاراتیمیم. الله
بر آدمناک اییداشلرندن آیروم بولووین سویهیدر» دیه جواب بیردی.

یاقین، یراق، ایر، خاتون، خوجه، قللرنک همه سیننه قاطناشا، سویله شه، بعض
وقت مزاح، مطایبه ایته، بعض وقت قللر ایله اولطروب بر طاباقنن آشی،
صحابه لرناک صبی بالالرن آلوب سویه، اویناطا، ایته گینه اولطرتا، بن پیغمبر
دیب هیچ الوغلانوب طورمی، اصلا ماقطانمی اییدی.
بر آدم کیلوب آرطق الوغلاب قولن او به باشلادقه: «اوزگزنناک بر کشیگز
من، پادشاه توگلنن آرطق تعظیم ایتمه گز!» دیدی.

مکه نی فتح اینکاج، شادلانوب غیرت، مهابت کورسه قوب کرور چاغندا باشن
توبن صالوب، تواضع کورسه توریه، قایغولی آدم کبی مکه گه کرمش اییدی. بر آدم
کیلوب مهابتندن قورقوب درلدهب طوردقه: «بن قاتقان ایت (قاتقان ایکمک)
کیسه کلری آشی طورغان بر خاتون بالاسی من، پادشاه توگلنن، آلائی ایسناک
کیتمه سون!» دیمشدر.

عفو وحلمی: بیک کیفک خلقلی، یومشاق طبیعتلی، کورکام معاهله لی، اوزی
اوچون هیچ کمدن اوچ آلورغه تله می، اوزینه یمان معامله اینکانلردن ده عفو ایتوب،
یمانلقه قارش یاشیلق ایقره گه طروشه اییدی.

احد صوغشده کافر لر، مبارک یوزن جبراحتله ب، تشن صندردقلرنک بعض
صحابه لر کیلوب: «یا رسول الله! بونلرغه بد دعاء قیلسه ک اییدی» دیدکلرنک
«بن خلقغه لعنت اوچون کوندرلمه دم، بلکه رحمت اوچون کوندرلدم» دیدی.
هم: «یارب بوخلق نادانقلری برله شولای ایتله لر، بونلرنی اوزناک عفو ایت،
طرغری یولغه کوندرگل!» دیو خیر دعاء قیلدی.

بر یهودی رسول اللهغه کیلوب: «یا محمد! بورجهنی بیر، سز عبدالمطلب
بالاری همه گز بورچنی اوزاق طوناسز» دیب غیرت کورسه توب یاقاسندن
طوندی. مونی کوردکن حضرت عمر یهودیگه کوزن طولتروب قاراب:

«ای بدبخت نه سویلی سن؟ دیه غیرت کورسه ندی. حضرت رسول هیچ آچولانهای:
«ای عمر! وقتی جیتمه گان بولسه ده بورچن بیر، هم یکر می صاع (دورت بوپ)
آرطوبو بیر، آنسی سینک قورقطانک اوچون بولور» دیدی. یهودی بومعامله
نی کوروب: «بن توراتک یبه ریله چه گی خبر بیرلسکن پیغمبر اوزی اوچون اوچ
آلورغه طرشمای، دیه کورگان ایتم، حق پیغمبر ایکانسک، تجربه اوچونگنه شو-
ندی ادبسرلک ایتم» دیه ایمانغه کیلیدی. +

جومار دلغی: بیک جومارد بولوب، هر کمنک حاجتن اوتهرگه طروش، قولنک
بولغان نرسه نی هیچ آیامای بیر، هیچ بولماسه یاخشی سوزی ایله شادلاندره،
یا که انشاء الله حاجتک فلان وقتک بولور دیه کوکلن طابا، اوزینه نه قدر غنیمت
ماللری، هدیه لر جیولسه ده، بیک کوب زکاة ماللری قولینه طابشرلسه ده، هیچ
برینی اوزنده طوتهای، فقیر، مسکین لرگه تیوشلی اورنلرغه صرفی ایته ایلی.
حتی اولسکن وقتنده برکیومی رهنده ایلی. بروقت توقسان مک درهم آچه
کیلکاج بر پالاسقه قویدروب، اورنفسن طورغانچی هیچ نرسه قالدرمی تیوشلی
اورنلرینه طاراتوب بقرمش ایلی. بر آدنگه بلا کیلسه، مالی هلاک بولسه، شول
کشیکه یاردم ایته، قایغوسینی بولوشه ایلی. بعض وقت محتاج آدملر کیلوب بر
نرسه صوراغانده، بیروزلک نرسه سی بولماسه: «بار، فلان آدمسن بورچنه
کره طور، آچه هم بولدقده اوزم تولرمن» دپه ایلی.

صدقه آلمی و آشامی، اما هدیه (بولاک) کیلسه آز اولسه ده قبول ایته، و آکلر
قارشی هدیه بیر، کیلکن هدیه نی اوزینگنه طوتهای باشقه لرغه بولوب بیره ایلی.
معیشتی: آشاو، اچو، کیوم واسبابده برده تکفله نمهی، معیشت ایسرلک قدر
بیره گنچه آشی، کیره گنچه گنه یوقلی ایلی. کوب وقت اوزی وج-ماعتلری آبا
ایکله گی وخرما آشاب یا که سوت اچوب معیشت ایته، بر درجه کوکلی بولغاج
آشاو دن طوقتلا، طویغاندن آرطق آشامی، صول قول ایله آشاونی سویمی؛
آشاغانچه قولن یووب اولطرا، طعام اولنده بسم الله ته ایته، اوز آلدنن غنه آشی
سوئندن شکر ایتوب طوقنی، قوللرن جووا ایلی.

آلدینه کیلکن طعامنی بوفلانچهره ک بولغان ایکن دیب عیبله می، تله سه آشی،
تله سه: «آشائز، مینم اشتوام یوق» دیوسکوت ایته، آشارغه کوب قایغور نماینچه
آلدینه نی کیترسه لر شونی آشی، طعامنی کچره ک قابوب، یاخشی چاپناب آشی،
اچکانده، بردن اچماینچه بولب، بولب (صولو آلوب) اچه. آشنک بیک قاینارن
سویمی: «قاینار طعام بهر کتسز بولا» دیه ایلی. کوبره ک وقتک قبله غه قارشی اوطرا،
کیچ-اچ ایرته ره ک یاطا، یارطی توننن صولک طوروب تهجد نه سازی اوقی، صکره

ایرته نمازینه قدر دخی یاتوب طوزا، خرما موچالاسندن یاصالغان توشه کن یوقلی، قایو وقتده پالاصده، قایو وقتده یرگه یاطوب ده یوقلی ایدی. کیومده تکلفسز بولوب ماقعدن، یونسن، جیتندن هه رتور لیسن کییه، باشینه کوبرهک چالما، بعض وقتلرده بورك، عید، جمعه کونلارنده وایدچیلر کیلسگانده کییه طورغان مخصوص کیوملریده بار ایدی.

هیچ وقتن بوش اونکارمی، اللهغه عبادات و مناجات یا که اوزینک و مسلمانلارنک مصلحتلرن قاراب اونکاره، باشینه بر اش توشه، «یارب! طوغریلقغه کوندرگل» دیه اللهدن یاردم صوری ایدی. هه راشی ترتیبلی، نظاملی بولوب، کونینک اوچدن بر اولشن عبادت برله، بر اولشن اوز اشلری، کشی اشلری، عامه اشلری ایله، بر اولشن ایو جماعتلرینک اشلری ایله اونکاره ایدی. اشلهگان اشلرن سویلهب، صاناب یورونی یاراطمی، اشلهگان اشلری ایله ماقطانمی ایدی. ماقطاسلر کونهریلوب، اوچونوب کیتمی، یامانلاسلر، قاطی سوزنه بتسه لر، آرتقی کیفسزلنهمی هه میشه اوزاشتمه بولا ایدی.

نه قدر ماللری آرتوب طورسه ده، همان دهر ویشلرچه، تکلفسز معیشت ایته، قولندهغی مالنی اوزی، جماعتلری معیشت ابقه رلک آلوب، قالغان فقیرلرگه، تیوشلمی اورنلرغه طارانآ؛ بایلق ایله طبیعتی، هم معیشتی اوزگاری ایدی. مکده وقت کافرلر طرفندن هه رتورلی اذآ، وجفا کوروب، اسلام ضعیفی بولوب طورغانده تواضعسی، شفقتی، طبیعتی نیچک بولسه، مدینه گه هجرت ایتوب، هه رتورقه اسلام نوری تسارالغاچک همان شول طبیعتده بولدی.

نظافت و پاکلیگی: تن و کیوملریفی هه رتور وقت پاک طوتا، طهارت ایله یوری، مسواک استعمال ایته، خوشبوی سورتفه گانده مبارک نه نلرندن خوش ایس کیلوب طوزا، یورگان یرنک خوش ایس قالا ایدی.

مبارک کوزینه سورمه طارقا، طرناقلرن اوزون یورتونی سه-ویهی، چاچلرن مایلاب پاکیزه یورته، خوش ایسلی مایلار سورتفه، صحابه لرننکده پاکیزه خوش ایسلی بولوب یورولرن سویه، وشوگنا قزقده: «دین پاکلیک گه بنا ایدلسگان، پاکلیک دین نکی اصلی» دیه ایدی.

پیغمبر.

قاچانکم صایلادی تگری مینی بو حق پیغمبر دیب، مینی فضلینه لایق کوردی فرمانم تسوگه لهر دیب. شولوق ساعت اوزمن باشقه لردن کوز آلمده

سوبله رگه باشلادم حقنى كشيلىرنىڭ كوز آلدىندە.
كېرەك بايىمى، فقيرمى، پادشاهى كورسەتمە عيىن
اوقىم يالقنلى آيانلر، قاراو يوق هيچ براو كيىفن.
كورشمە مېن مېتگە، قورنە شەككە ئونەرگە،
آشامى، اچەي كوندز، كيچ بلەن باش قويمى مەندەرگە.
جەمىع اقربام دوستلر، قورنەشلر، زمانەشلر
مېڭا قارشى قوطردىلر، رحيمسز آتدىلر طاشلر.
سويىلەندى اوستىمە كوب افترا، بەتقان اوصال تىلر
سېيىلدى زور حقارت بىرلە حتى باشىمە كولىم.
خدايغە قىلمەدم اوبكە ظلملردن، قەرلردن
تەلەنچى روشى بلەن مېن قاچوب چقىم شەردن.
مونا حازر ياپا يالغز طورام بىرچىتدە صحرا دە
ايتمە طاعت كوزم، كوڭلم تەمام عرش اعلا دە.
كوز آلەمدە كورەم مەڭ مەڭ قەدر ياشرن جەمانلرنى،
كورەم بولغان، بولاسى بارچە ياخشى يامانلرنى.
كورەم عادن، ئەودن بار بولوب اوتكان خىلقلرنى
كورەم دېنگز توبىن، اويناب، يوزوب ياطقان بالقلرنى.
مېڭا قل آندە بارجانوار: آرسلان حتى قاپلانلر
نېيىلرگە تېمە سەككىڭ مەقسە مېن آلغانلر.
دەمنى تىكلى يولدىلر، كېچسى، زورلرى بىرگە،
مېنى تەظيم لىلر شادلىقە اويناب نورلرى بىرلە.
اگر قاي چاقىدە شاو - شولى شەردن آرقلى اوتتەم،
يانوب روحانى اوط بىرلە آشقىغان حالە يول طەرتسەم،
مېڭا شول حالە قارطلر بىر حقارت كوزلرن يورقوب
اوڭتلىلر صبىلرنى، مېڭا بارماق بلەن قورتوب:
« قارا ئىز اى صبىلر بو كىشىنى سزگە عبرت بو،
آرابزە ايدى، كورمىن نوگل موندن تەسگرەك بو،
قەبىر اول، طوراس كېلمەدى بىزنىڭ آرامزە
صبىلر! آلتىز عبرت بو مسكىنگە قارا ئىز دە
كورەمسز نېندى بىتكان هم آرقلانغان، فقيرلەنگان،
صغيفلەنگان، طالانغان اوستى باشى نېندى كورلەنگان!

اشاندرماقچی بولدی اول چولهر! بزنی، ایمش تگری
آنک آوزی بلهن سویلی، آثار کیلگان ایمش امری!
ایمشده بزنی اوندرگه آثار تگری اوزی قوشقان
کوره مسز نیندی خدر اول هم جهان خلقی آثار دشمان!

قرآن شریفچه.

مغاره گم اویمان بئنده	آطار تیز یاقتی آق طائده
کوئل نچکهرت او قوب قران؛	بولور اوجماح سیئا «آنه»!
پیغمبر سوزلرن یسادلا!	آنک بویرقـلرن صاقلا
مسلمانـلق روحک بلهن	اوصال اویلارنی توك، طاشلا.
تون اورطاده یقوئکنن طور،	باشکنی سجده گه بوك اور!
ارغو ایرته نـگه چه قران،	صوئکنن دنیا کا چق یور!

تاءثور.

عمرنک ایلك چیتن، جابـسز، ارگایسز بر میذرتفنده،
اگر یانسام قاتی حسرت وقایغینک مین اوطنده؛
اوقیم تیز، تیز کوئلنن بر عجائب سوره قرآن،
عنابلر معنوی بر قول بلهن آلونادر جاننن.
اچا دلنن بتون شك، شبهه لر هم جلی باشلیم:
یاثاقلرنی مقدس کوز یاشمه انجلی باشایم.
بتونله ی صافلانا کوژام؛ اوقیم ایمان، بولام مؤمن
کیله راحت جیئلکـلر، خلاص بولام آور جوکـین.
خدا یا! سین طیغان اشـلر، تمام اقطع وابتدر دیم،
ایهم باش سجده گه: «الله حق! الله اکبر!» دیم.

ده تهج.

(سحر وقتندا)

جیلـس جیلـلر ایسوب طورغان چاغندا،
قهر دزه توبکه قونوب قانات فاغندا،

صالح - يارى آلاى بولسه.

كشى - خوش رحمت (چغوب كيمته).

صالح - سىنىڭ وقتىڭنى بىرنىگە سانامى. اوزى بيش - ارن ميفوتقه آپتيك كىرەك. مونا مېن شولارنىڭ كوكلىنىڭكى اوشانماونى بتررگە كىرەك. شولارنى معارف، مەنىت قلى ايتەرگە كىرەك، آقرنغە باردە بولور.

II

يگت - السلام عليكم!

صالح - وعليكم السلام.

يگت - بىك ايسانمى ملا آبزى، مېن سىنى ايرتەگە ملا يانېفە چاقوروغە كىلگان ايدم.

صالح - قاي وقت؟

يگت - ملا آبزى ساعەت ۱۰ لردە دىدى.

صالح - يوق مېنىن بولمى. اول وقتە مېنم اشم بار، مېن اول وقتە

اوقوتام.

يگت - ئەتى قالورغە ئەيتەدى.

صالح - ئەيتەلمەسە، مېن اول وقتە مکتبە بولام دىب، بىك رحمت.

يگت - بارغاچ رحمت بولور. آشقا بارغاندىن ئالەنى بولماس ئەلى. صوفى

آبزىڭدە شا كىرلى باردا، اول بارا.

صالح - مېن بارا آلەيم. اوقوتو وقتندە آلاى كىتوب يورورگە بارامى.

يگت - بزدە مکتبە اوقودىدە ملا آبزى بىر وقتە آش قاپطار مادى. سىن

بىگرەك زور بولغانسىڭ، آشنى ئلوغ ايكانسىڭ (يكت چغوب كيمته).

صالح - (طوروب يورورگە طوقنا) مۇنە بولار بلەن نيشلىسىڭ ايدى!

مۇنسى اوزىنە طاغن بىر قولى منطى بلەن كىلگان. مېنم سىق وقتندە سىق طاشلاب

يورماوم مېنم آشنى ارغىلغىمىن ايمش. بار بولار بلەن سويلە!

طورغان صاين نادانلىق اوزىڭنى يەمسز ياقلارىن كىرسەتە بارا. طورغان

صاين خدمت ميدانى كىتايە بارا، بىك كىب اشلەرگە كىرەك. (ا يلاب طوروب)

آنكى قارادى مۇنە چاپلىگان علم مەنىت اورلىقى، اورمان ئەرچوب چاپلىگان

بىر كىك بر اورلىقنى مۇنكى بورقىك بولور. قارازغىلىقنى قىدر قوتلى بولسە،

اوت نڭ ياقطيسى شول قدر آچق بولا. آنڭ قاراوى، آنڭ فائدهسى شول قدر
كوب بولا. مونا موندە، بوقارانغى دنياده مينم مكتبم ئالە نى قدر ياقطىلىق طاراتور،
ئالە نى قدر فائده ايتەر .

ايسەمدە قالغانلار .

بابايلر اويىنن چغوب سعدى آبزىنڭ آرباسىفە اوپر دم . بابا بلەن ئەبى
(سعدى آبزىن ياخشى سەمىغە بولورغە كىرەك) مېنى اوزاتورغە چقىدىلر .
طاغىدە مينم كىتوومنى قىزق كورگان يالان آياقلى مالايلىردە آربا تىرەسندە
جوگرگەلەب يوريلر ايدى .

آربا قوزغالدى . سعدى آبرى بلەن بز يەنەشە اوپروب كىتدك . اول يولدا
مېڭا : «مەنە حازر قولايغە قايتوب جيتەبز، آنە ئەمىڭ قارشى چغوب كوتوب
طوره طورغاندر . الله بىورسە بزە قاطق، سوت، اىپى كوب تەگانچە آشارسڭ »
دىب مېڭا باروب جيتەرگە ايسكى - اوچ كەنە چاقىرم قالغان بىغىلر بلەن مېنى
جووانتوب بارا ايدى . مېندە آچق يوزلرنى بىك كوبىن كورمەگانگە كورە،
اچمەن بىك شادانا ايدم .

بووقت جەينڭ ماطور چاقلىرى بولغانغە، اطرافدەغى ياشل چىرەملر واورمانلر
آرطق اسسى بولمىچە اوزىنڭ نورلرى بلەن سويوبكەنە طورغان قىياش، ايكىنچى
ياقەنن طاغى راحتلەندەرلر ايدى .

نەھەت قولايغە باروب كىردك . سعدى آبزىنڭ يورطى باصو قابقاسىنن
گرگاچ كوب يراق توگل ايكان . آزغە بارغاچ قويماسى چىتەنەن بولغان تەبە -
تەككە ، بالام توبەلى برئويكە طوقطاق .

يولدا سعدى آبرى ئەيتگانچە واقەە مينم ئەنى قارشى چىغان ايسكان . اول
قابقەنى اچدى، مېنى آچق يوز ايلە قارشى آلوب، آربادن كوتاروب توشروب،
ئويگەدە آلوب كىردى .

طشەغى اشلرن قاراشدرغالاغاچ، آطن طووارغاچ ئەتيدە ئويىگە كىردى .
گرگاچە ئەنىگە خطابا : « خاتون ! بار بالاغە قاطق بلەن اىپى كىتروب بىر »
دىب امر ايتدى .

ئەنىدە درحال بازدن قاطق آلوب منوب، مېڭا زورغە ايكەك تەلمىنڭ يار -
طېسەن طوتىردى . مېن ايسە قزانەن قايطقانەن بىيرلى، جونلەب آش يوزن
كورمەگانگە كورە، بىك شەب اشتما بلەن ايكەك بلەن قاطقنى يالط ايتىردم . طاماق

طويغاچ، ئەينىڭ رخصتى ايله اورامغه چىقىم. مېن آنە چغوب، آداشودن قورقوب
آرطيمه قارى. قارىغنه بارادر ايدم، مونا بر زمان تيره ياغمىن ئلله قايىدىن
كىلوب چىغان اول مالايلىرى صاروب آلدىلر.

آلار هر كون اولنىڭ برباشنىن بر باشينه جوگروب يوروبىك، بوكونگه قدر
مىنى كورمه گانگه، آنەن سوڭ مىنىم اوستمده قراندىن كىيوب قايىطقان قايىولى
سيتسه كولمەك، باشمەدە مىنى اوچىلىگه كىرى يبارور آلدىن ئەينىڭ مىڭا
صاغناقتى بولسون، دىب تورلى توسلى خەتفەلردن قورامالاب ياصاغان كەلە.
پوشى بولغانغە، بوقرلاي مالايلىرى مىڭا بىك عىجلەنوب قارىلر ايدى.
مالايلىر قاراب تور دىلردە طارالدىلر؛ مېن بوكون آلازغە قاطوشە آلمادم.
ئويگە كروب كىتىم.

ئويگە قايىتوب كرسەم، آنە: (بايا قاطق آشاغاندە كورمەدەم) ايكى
جىتكان قز كوردم.

بولارنىڭ برسى طازاغنه گاودەلى، قزل يوزلى، كوك كوزلى، ايكىچىسى آرقغە،
صارى يوزلىگە، قولغندە آغاچ طايىقلىرى بار آقصابى بر قز ايدى.

ئەنى مىڭا: « مونا بولار آپايلىك، برسى ساجدە آپايىڭ، برسى صابره
آپايىڭ كورش » دىگىچ، مېن ئە كرونكە باروب قولمىنى سوزدم. بولار سەدى
آبزىنىڭ قزلىرى بولوب، آقصابى ساجدە آتلى ايكان. شولاي ايتوب مېن مونا
ياخشىغەنە طورە باشلادم. اول مالايلىرى بلەندە طاناشتم.

سەدى آبزىنىڭ يولە ئەيتكانچە، واقعا موندە قاطق، سوت كوب، شولايوق
بەرەنگىگەدە احتىياج يوق ايدى.

مېن باروب، بر آيمى، كوپەيدىر تورغاچ اوراق وقتى جىتتى ئەتى ئەنى
وايكى آپاي اوراقغە كىتە باشلادىلر.

مېن ايسە اوراقغە بارمى ايدم. ايدەش مالايلىر ايله اول بويسادە جوگره
وبولونقلردە كون بويمى آونى ايدم. اگر كوندز قاي وقت اوين آراسندە قال.
رونم آچسە، تىزگنە ئويگە قايىتوب، جان تەرەزەدەنگە ئويگە كروب، ئەينىڭ،
مىنىم ئولشكە قالدىرغان بر جام آياق بەرەنگىسى ايله بىرتىلم ايسكەگن آشى
ايدم. آلار ئەبەتدن سوڭ ايشكىنى بىكلەسەلردە مىنىم آشارغا قايىتاسەنى بولوب،
جان تەرەزەنى اچدىن بىكلەمى كىتەلر ايدى.

اوراق وقتندە بتون خلق ھەمسى اشكە كىتوب، آدلە اشكە ياراماغان
قارچىلردن باشقە، ھىچ كىشىدە قالماغانلىقىن، بز باقچەلردەغى يەشل صوغانلر
باشىبە بردە كچەدن كىم بلا بولمىدىر ايدىك. اگر ئوي صاقلاوچى قارچىلر كورسە،

بىز درحال كىرتەدىن سىكروب قاچادىز ايدىك. قارچىق مسكىنىڭ ئوروش-ئوب، ئىش قىسۇب قالدۇن باشقە قولدىن بىراشە كىلەيدىز ايدى.

اگر، اوينى طورغاچ تىرلەسەك، حازىر اوزىزنىڭ اندىر آرطىڭى كچكەنە گنە اينىشكە توشۇب، شىرنىن ئىللە نىچە شەر ساعەت چىقىچە قىرىنۇب، كۆلمەك اشطانلىر ايلە واقى بالىقىلر سوزۇب ياپتا ايدىك.

بىر وقت شولاي اويناب يورگانى كىچىق بلەن ئويىگە قايتسام، ئوي اچىندە ھەمە كىشىنى كۆڭلىسىز، كىفىسىز كوردىم. بونىدىن ايدىك؟ دىب اوي-لاب طورغاچ، صابىرە آپاينىڭ ايدىندىن سەككىگە قوطرغان شىكىللى جوگروون وقايا بىرۇب بەرىلورگە بلەھون ھەم كوزلىرى ئىللە نىندى قوط اوچقىچ بولۇب آقايغانىن كورگاچ، آنىڭ اورا قىدىن «جىلەنۇب» آورۇب قايتقانن بىلدىم. اول كوننى ئويىڭىلر بىرسىنە يوقلامى اوتكار دىلر. مىنگنە بىك يىقوم كىل-گاچ، طىشەغى آر باغا چىغۇب يوقلامى.

ايرتە بلەن طاكى صىزىلۇب كىل-گانىدە قولايغىمە:

«صابىرە آپاڭ وفات بولدى، سىن يوقلاب ياپتاسىڭ، طور، طور!» دىگان بىر طاوش كىل-گاچ، كوزىمنى آچۇب قاراسام، قارشىمدا ئەنى طور ايدى.

بۇ، بىلەنگىلى مىڭادە عادى خىبرتوگىل، يوق تەملى بولسەدە سىكروب طوردىم شول كوننى صابىرە آپانى جىرلەيدىلر.

آنى جىرلەب بىرنىچە كون اوتكاچ ئەنىڭ ئەتىگە:

«مونا اوكسىز بالا آصراساڭ آوزىڭ بورنىڭ قان ايتار، اوكسىز بورزاو آصراساڭ آوزىڭ بورنىڭ، ماى ايتەر» شول ايدىنى اول، معىن شونىڭ شوملغىنىن بولدى ايدىنى بۇ! دىب سويلەنگانن ايشتكالى باشلادىم. آنىدىن صونىڭ قاي چاقىردە، ئەنىڭ، جە قوشقان جومشنىن طىكلاماسام، جە جىرىنە بىنكرىمى اشلاسىم، شول سوزنى ئەتىكىلى ايدى.

ئەنى بلەن بىز، بىك طاتو ايدىك. اول بىردە مىڭا، قاتى سوز ئەتىقى ايدى. مۇغلا: بىر وقت مىنىم قزاندىن كىيۇب قايتقان كۆلمەك اشطانلىرىم، چىتىك كوشلىرىم، كازا كىلر طورغاچ، ئەنى اوزىڭى مېن كىلەسەن بىر يىل ئىلك ادلىگان اوغلىڭىڭ كوك كىندىر كۆلمەگى ايلە بىشمەتن مىڭا بىرمەكچى بولدى. شونىدە ئەنى: «مېن اوز اوغلىڭىڭ توسى ايتۇب، صاقلاغان كىوملىرىنى كىشىگە بىرور حالام يوق» دىب بىك اوزاق طارتقالاشدى.

آخىردە ئەنى: «جە، خاتونلارنى ئەنى يوقغە، اوزىڭىن طوماغان بالا دىب ئىللە آنى شىر يالانغاچ يورتورسۇمى؟» دىب كىوملىرىنى كۆچلەب مىڭا آلۇب كىورتىدى.

تاتار قزی.

طودی. طوغانده اول کشی ایدی: آیاقلرن، قوللرین اوزی تله گانچه سلکتورگه اختیاری، موینن تله گنچه بورودن، کوزلری بلهن تله گانی یرگه قار اودن بره وده طیه آلمی ایدی.

بعض وقتلرده قوللرین، آیاقلارین بیله وگه چولغاب حرکت له نمه سکه مجبور ایتدیلر، لکن اول بوگنا پروتیسست ایتهرگه، رضا توگللگن بلدر ترگه قدر تلی در. جلی آلا، قچقرا آلا؛ اوز حریتن بره و دنده جویالتورورغه رضا توگللگن ایر- کسزله و چیلرنک کوزلرینه طوب طوغری قاراب بلدر ته آلا ایدی.

طوغانده اول کشی ایدی: کوله رگه - شولای ایتوب، اوز آلدینه، حازرگنه کیلوب چقغان طورمش، دنیادن شادلانغان، راحتله نکان ایکانن بره و دنده قورقمی اظهار ایتهرگه، کیر یله نرگه - شولای ایتوب، اوزنده «تله و» «تله مه و» دیگان بربر سینه هیچ اوخشامی طورغان صفتلر بار لغین، طبیعه طسرفندن فقط شول ایکی صفتقه قاراب اش ایتهرگه طرشو قوه سی بیرلگانلگن کورسه ترگه کوچلی ایدی.

اول طودی. طوغاچ و آنی، باشقه لر نی - ایرلر نی صالاطورغان بیشک گه صالدیلر؛ آناسی اوز کوژلنده ایر بالالری بلهن جهنه شوک بیره ده آثار ارون بیردی. ایر بالالری ب-لهن بردرجه دوک محبت ایتدی، سویدی؛ آناسیده شولایوق ایتدی. ئویک وقتک اول، ایرلر طورا طورغانوق بولمه ده طورا، طشقه چقسه، ایرلر یوری طورغانوق یراوستنده کوتره رب یورقیله، ایرلر جلنه طورغان قیاش بله نوک جلنه، ایرلر طوگنا طورغانوق صوقندن طوگنا، ایرلر شیکللوک کوژلینه کیلگان نرسه نی اوزنچه اویلا رغه، اوز فکرینه، روحینه، عقلینه کیلگان نرسه لر بلهن ایرلر شیکیللوک تاثر ایتهرگه حقلی ایدی.

جومارد قیاش آنی آلتونلی نوری بلهن چولغی، جیل آنک بورنینه یازنک شادلق، هیات، لطافت بلهن طولی ایسن بقره، یاگنا اوسه باشلاغان چه چکه لرده کوله چ یوزلری بلهن آثار معصومانه قاریلر - الحاصل بتون طبیعت بونی باشقه آدملر بلهن برتیگز کوره، باشقه لرغه بیرگان بوله گن بوکاده بیره ایدی.

آژداها.

آژداها .... آژداها ....

اوخ .... نیندی قوط اوچقچ نرسه! مونک. اسمنگه ایشتو بلهن مییم قورقوروم تله

نیچە قات آرطوب كېتە. بو، مېن اويلى آلا طورغان نرسەلرنىڭ ايڭ اوصالى،
ايڭ ياوزى ھم ايڭ قوت اوچقى ايدى.

آناردن گل اولم ايسىگنە كىلگن توسلى، كشى آنى كورسە ھېچ برترى قالا آلەمىدەر
كېك، اولم شونلردن بولور شيكلىلى طويلا، چىقىن، آلباستى، صو آناسى
واوپقىن بېگرەك، شوئاردن قوتم اوچا ايدى.

آنڭ اوزن كورو توگل، حقەك سويلەنگن ئەكەتلىرىنى طئلاغان چاقەدە كوز
آلدەم ئللە نىندى ياوز، قورقنچ صفتلر كىلوب، ئەنلرم چەردەب كېتە، قايا بولسەدە
صغورغە برارون ازلى - باشلى ايدم. بوحقەك اولمىزنىڭ ئەملى و كىلىشلى ايتوب
ئەكەت سويلەر بلەن دانى چىغان فغرىنىڭ سويلەگانلىرى، ايڭ ئلك ايشتوروم
بولغانغە، ئەلەك ايسەن چىقىلر:

«طاولردە يوررى طورغان طوز باشلى كەككەنە جىلانلر بارمى - ئەنە شولار يوز
باشەسە آژداھاغە ئەيلەنەدر، دى، شونڭ اوچون آنى كورگان برىردە اوترە
بارورغە كىرەك، دى. آنڭ اوچون برەدە گناە بولمى، دى. اگر ايندى آنى
اوترەسەلر، اول يوزگە جىقەدە، دى، آژداھا بولا، دى.

اول قاموشلى ھم كشى كرە آلەمى طورغان كوترلكلردە بولا، دى. آنى
مېنم بابام كورگان! بوپى اون بېش صاژىن، قالونلغى آت چىكىلى، دى. شوندى
باطر، دى: طنى بلەن زوراوگىزلىرىنى يراقىن صووروب آلادر، دى.

اول شول قاموشدە يانا بىرە، دى. اگر دە تىرە ياقغە زىيانى بولماسە، يانادە،
يانا، دى. زىيان ايتە باشلاسە، ماللار، آدملر، حيوانلر آلسە، اللەتعالى آڭا آچو
ايتوب بر فرشتە بىرەدە، دى، اول آنى، بولوط بلەن كىلوب، جىل داوول بلەن
كوتەروب كېتە، دى. شوندىن آلوب كېتە، كېتە، كېتە ايگان دە، دى جىدى دىنگزنى،
بېقىمىش درياني جىغى، قاف طاولرىنە آلوب باروب، گل جىلانلر، آژداھالرغە
تايىناب، ازغرشوب ياتا طورغان توپسىز مەمرجەگە تاشلىدەر، دى. موندىن كوتە -
رگان چاقە آژداھا فارشى طورورغە، تلى ايگان، دى. فرشتە آنى تىمەر چابىرلر
بلەن آوزلقلاغان بولغانغە، آبيايىنە قارامىنچە تارتا بىرە، آژداھا تىرە ياقىغى
زور آغاچلرغە، تاشلارغە اورالا ايگان، دى، لىكن فرشتە آنى قالدرمى، شونلقدن
قارط آغاچلر طامرلىرى بلەن اوزلوب چىغالر، طاشلر كوچەلر، دى.

اگر دە آژداھا تىرە ياقغە زىيان تىدەرسە، مۇگكەچە ياشى ايگان دە، دى
آننان آرى «يوخا» جىلانغە ئەيلەنە ايگان، دى. يوخا بولغاچ، اول جن، پەرى
كېى بوزلوب، تورلى صفتلرغە كىرە آلا ايمىش، دى. . . . . الگەرى بىزنىڭ
اولەك بر قارط بولغان: بىر زمان شول قارط بەشلى كوندە اورماندىن قايتوب كېلە

ایکان، دی یولک یه بیهش بر قز او چراب، آبز قایم، مینینگه آرباگه او طرتسه نه! دیب یالونا باشلاغان ایمش، دی. بابای قزغانب او طرتعار د دی. مونا آتی غزنی باشلاغان، مانما صوغه نوشکان، دی. بر آزدن صولک تگی قز طوٹام، قویفکا آلسانه، دیب نه یته در، دی. بابای آلغان. قز طاغی جلی باشلاب: آوزکا کرتسه نه! دی، باشلاغان شول چاقه یامان طاوش ایله کوك کوک ره، یاشن یاشفلهب یبهرگان ده، دی، قزنی یاشن آطوب شول یرده یوق ایتمکان دی. تکی قارطفک آوزینه کرگان بولسه، آتی ه یاشن صوقغان بولور ایسی، دی. یاشن اول مؤمن آدمگه تیمیرر، دی. نیک شرنیدی جن، ابلیسنی آتام، دیب یا کلسقنه ئله گه در، دی . . . . .» آزد اهانک کوته ریلوی حقدغی حکایه لر تاغی کوبره ک بولوب اوزمچه آلد او احتماللری بولماغان آدملر، اورنن، کونن نه یقوب اوز کوزلری بلهن کورگا نلکلرن، نیندی آتلرنی، آدملر نی ئله کتوروب آلوب یکر همیشه رچاقرم چیتکه تتوب طاشلاغانن سویلیلر ایسی.

حیله کار طاز.

(خلق ادبیاتی)

بار ایکان، دی، بر زمانه بیک قزق بر پادشاه
 بر اوزی چیکسز مسلمانلرغه اول بولغاندی شاه
 یل صاین اول بر وقتک بیک الوغ میدان یاصاب
 تورلیبچه خلقن صنی بولغان اوزینه دان یاصاب
 قوطلاغان اول آلغه چقغان کسه نی آطلر بیروب
 بیک آصل ذاتلر بیروب هم زور مکافاتلر بیروب

||

عادتیجه بیلگولی جیرگه بقون خلقن جیبوب
 شول روشچه سوز سویلی آلدینه کوب آلتون قویروب:
 کمه کم، بو دنیاده هیچ بولماغان یالغان سویلی،
 بر طوبال آلتون بیرهم! دی، قایسگز آلمن سویلی.
 سوز، مینم «بولماس» دیگان سوزم بلهن یالغان بولور،
 کمگه مین، «بولماس» دیسه م آلتوننی شول آلغان بولور.
 بر طوبال آلتون دیگاج، یالغانچیلر ناک کوزلری
 یالطری. هر برسینک «آندیم، آلام» بار سوزلری.

طوغریسی، اوطدای یانا، آلداقچیلرنک آچ کوزی
آلدیلر چقماسمی دیب، شاهدن تگی «بولماس» سوزی.
آلدیلر آلداقچیلر، تیک شاه اشانمی، کم بله
ئله موطلانب کیسه هر سوزنی، «بو - ممکن» ایله.
بر کتو یالغانچیلر یالغان سویله ودن بیزدیلر
تب - تری یالغانلرن «بو چن» دیگاننی سیزدیلر.
تیک فقط بر طاز یگت یالغان سویله ودن بیزمه دی
بر طوبال آلتون آلودن هیچ امیدنی ئوزمه دی.
طاز یکت ده، یارطیلاش مایوس کوئل هم یه شلی کوز
بولسه ده، اول صرغانب ایندی بولای دیب باشلی سوز!

III

دنیاغه اتکام کیلودن بر نیچه یلر ئلك
ارشبو یرلرگه کیلوب اوطردق بز بابای بلهن کیلوب.
بای ایديك بز، بزده اول چاق، بار ایدی یوز «مارطهلق»
مارطهلق شوندی زورلر، هر بری یوز «مارطهلق».
بز بله طورغان ایديك، آنک نی چاقلی قورط بارون
کون صاین تفتیش قیلوب، بار مارطه لرنک قورطلرون.
بارلادق، یوق چقدی بر کوننی، ایکی قورط قایطمادی،
اورشا، «بار تاب!» - دی بابای تابهای - میگا هیچ قایطما،» دی.
تونگه قارشى مین چغوب کیتدم ئیهرلی آط بلهن
ئزغشوب طورمیم دیدم، ایندی خلقسز قارط بلهن.
ملطعم آصقان موینغه، آستک آطدک یاخشیمی
یول یازودن قورقو یوق، گولت ایتکان اینک یاقتیسی.
قایده بریلغه، چوقر کورسهم، کروب ئزلهب چغام
قورطلرم بیرسون طاوش - دیب، قورط کبک بزلهب چغام.
فایغروب تون اورتاسنده، موکلانب چرلاب قویام
نیشه تر ایندی بابای، دیب قورقنب یغلاب قویام.
قالماغانر یورمه گان یر، طا ئغه چاقلی ئزلهدم،
قورط ایشسون دیب طلم بتکانگه چاقلی بزلهدم.
شول قدرلی قچقرو نیک بوشقه کیتسون، - بر طاوش
ایشته اورمان اچندن، اول طاوش بزرگه طانش.

مین بلهم، بوبیلگیلی اوز قورطبزنك طاوشیدر
قچقرا شول چاقلی، طاوشندن بتون اورمان قاوشیدر.
قامچیلا آیغرنی، دو قومغه اوچوب شول یاقغه مین
بار قوت که یبهروب آیغرنیک شول چاقده مین،
یتکانمنی سیزمی قالغانن، قایا قورط طاوشی بار
قورطقه ئرژایغان بوریلر، مین بارودن قاوشیلر.
مین یاقینلاشقاچ اونوطیلر هجومنی بارسیده
برقاریلرده طونالر، چقماسون دیب قارشیفه.
اوج بوری بردن هجومگه قورطقه کیلگانلر ایکان
کوب طالاشقاچ، قورط بیر شه سلک نی سیزگانلر ایکان.
اوج بور یگه قارشولاشقانک چبققه ئورتیلوب
بر آیاغی قایمغوب قالغان نیچکدر بیرتلوب.
مین بو قورطنی، یالغزن قایطمم آلوب صاقلق بلهن
کون کورودن قایغرا قورط، موندی آقصالق بلهن
بر قابق به یلهب آیاغینه یبهردم مارطهغه
حال صور اشوب گوژ کیله قورطلر بنونله ی مارطهده.
« ای خدای - دیم - نیشلهرم بابای صوری قالسه اگر
نیگه برسون طابمادک! دیب قهرینه صالحه اگر.»
آبدراب طوردم بر آزده قایغروب مسرت یوطب
طوب - طوری قچدم شهرگه تزگم ایبله ب طوتوب.
پادشا هم ئه بیت ئه لی، ممکن می بو یالغانلرم؟
مونسیک ممکن دیسهک، ایندی بوتانچه آلدارم.
پادشاه بیردی جوابنی: « بارسیده ممکن بولار،
باشقه یالغانلرک کبک، یالغان بولوده کیم بولار.»

IV

پادشاه طاشلی سوتب کیلگانده یالغان ره تله نوب
توقتامای آلدی بیره، طازده همان غیرتله نوب.
« مین ئه لی آلدیم بولارنی، دی، کولوب اویناقنه
شاقی قاتارسز، دی، اگر مین آلداسم اویلاقنه.

طسلاڭز، كيتدم قاجوب يالغز باشم كوكرهك كيبيروب
يال ايتهرگه طوقطادم، طنهای يوروب، كوبرهك كيلوب
يوقلاغانمن هيچ نى بلهنى ياطقاجوق قالقوب كيتوب.
سيسكانوب طوردم، اوياطدى نرسه در قاغلوب كيتوب.
كوز آجوب باقسام، كه آلمده ايتكلر شاوليلر
ئوزگه لنگانلر، بربندن برسى، نيدر داويليلر.
آيريلورغه امر ايتوب، آيرلماغاج، سيكروب طوروب
آلتغيه - بيشكه مهته كلتدم بولارنى صپتروب
يغلاشوب مسكين ايتكلر، قارشيمه تزلهنديلر
« اى خوجه! بزدن گناه، تيك مرحمت سزدن » ديلر.
سورتكه لهب مين، بو ايتكلرنى كييوب كيتدم يئنه
زور كتو يورگان بولونغه مين كيلوب يتدم يئنه.
بو بولونده تيك ققط صانسز، حسابسز چوچقه لر
ئله شهت، كم بلسون، آنده مئمن آرطق چوچقه بار.
شول قدر كوب چوچقه لرنك بارچه سن بر قارط كوته
سلتسه هر دم چبرقينيڭ اوچى شرط - شارط ايتنه.
شوندى قارط اول، اوستى شاقشى هم جيره نكچ قوصقنچ
وحشى حيوان نوسلى، اوستينه قارارغه قورقنچ.
اوستينه كيگانلرى هب باشقه ملت ايسكپسى
گر آڭار كوز صالحه چنلاب، قوصمى قالماس هيچ كشى.
اچكه باطقان كوزلرى، بوكره يگان آرطق آرقاسى
يه شلرى آققان كوزنمن، بيلگه توشكان مانقاسى.
« پادشاهم اول كتوچى بيت، سينيڭ ئه تكاڭ ايندى،
يه، شونى ئه تكه م ايندى - ديب ئه يتسهڭ ايندى!
شول، قباعت چوچقه باققان كمسه بولسون ئه تكه ئز
بولماسه اول ئه تكه ئز، آلتوننى بيز! ديب ئه يتته بيز. »
پادشاه « بولماس » ديگاجمن، طاز يبهردى طن آلوب
كيتدى ايركن طن آلوب هم بر طوبال آلتون آلوب.

صوراشدى. خان بالالرىڭ ماطورلىقلرن كورگاچ، شادلغ-نمن آلا رغه چويار
اوچون برەر لاجين قوشى بيروب، آنڭ اوستينه هر برسينه برەر آت بيرمه كچى
بولوب، ديدى:

- «قارالروم^(۱)، هر برگز جلقيلر يانينه باروب برمه لهب جوگانلريڭزنى
شالتراطكز، شول وقتت نيندى آت قاراسه، شونى اوزگزه آلوكز، نساچارغه
آت قاراسه ده، بو بيك ناچار ديب آلماي قالماڭز» ديدى.

بالالرى شادلانوب، قوشلرينى آلوب، آتالرينه قاراب، باشلرينى ئيويوب
چغوب كيتديلر.

هر برسى آلتونلى جوگانلرينى آلوب، جلقيلرى يانينه بارديلر. زايان-
تولهك دن باشقه لرى، جوگانلرينى شالطراتوب تورماي، جلقى آراسندن ايڭ
ياخشيلرينى صايلاپ آلديلر. اما زايانولهك آناسينڭ سوزينى آيساق آستينه
قالدرماس اوچون، آنڭ سوزى بويىنچه جوگاننى شانترانه، شوندوق نساچارغه
آق بوز طاي آڭا قاراي، زايانولهك ده ميڭا نصيب شوشيدر ديب آق بوزچه نى
طوتوب آلوب، جوگان كيدر تگاچ، بوزچه نڭ توسى، صننى ياغشىلغى، تولپسار
بولونى بلدره ايدى.

بر آز وقتن صوك آتالرى بولارغه دغى برەر قوش آلورغه قوشدى.
بولارنڭ بعضى بوركت، بعضى شونقار، بعضى لرى قارغه آلديلر. اما زايان-
تولهكنى چيتسندروب آڭا يابالاق بالاسى كبك، بر آق قوش بالاسى بيدرديلر.
بولار شول كون همه سى برگه قوش چويارگه چغوب قاز، اوردهك ككى
قوشلرغه اوزلرينڭ قوللرنى قوشلرينى بيدرديلر. زايانولهك نڭ آغالرينڭ
قوشلرى بعضى طورنا بعضى قاز، بعضى اوردهك آلدى. اما زايانولهك نڭ
قوشى «سيگز صونه» ديگان قوشنى قروب طوتدى و طرناغى آراسينه قستروب،
زايانولهك يانينه كيتردى. بولار اوزلرينڭ قوشلرينى آتالرى خان قاشينه
آلوب بارديلر.

خان هر برسينه برەر آلتون بيردى. زايانولهك سيگز صونه نى آناسى
آلدينه قويغاچ، آناسى موني ماقطاب اون آلتون بيردى. قوش اولارغه چقغان
زايانولهك آغالرينه قاراغاند كوبرهك قوش آلا ايدى. آناسين مونڭ اوچون
زايانولهك گه آلتوننى كوبرهك بيره ايدى. بر وقت آت چاپشدرغاند، زايان-
تولهك نڭ بوزطايى، جيل جيتمهس آرغاماق بولوب، باشقه آغالرينڭ آتالرينى
اوزدى. بواشلرنڭ هر برسينه، خصوصا آتالرينڭ زايانولهكنى آرطق يارا-

توويغنه، آغالرينڭ اچلرى پوشا باشلادى. زاياتوله كنى نىچىك ده برەر تورل
هلاك ايتمه كچى بولدىلر. اوز آرا كىكاش ايبوب، زاياتوله كنى اوترو قصدى
ايله آلتەش كشى برگە قوش چويارگە آوغە چقىدىلر.

آطلاس كىبى يەم — ياشل تيگنر صحرالرنى، كەش تەنكە كىبى ماطور، يالطراب
ياطا طورغان كوللرنى اوتە، اوتە، خان اولننن بىك يراقغە كىتىدىلر. بر كولە
قوشلرنى يېەرگاچ، باشقە قوشلر برەر قوش تىپكانە، زاياتوله كنىڭ قوشى بر
رەتەن جىيىدى آق قوشنى قىسغوب، تىبوب قوشردى. قايتايىق دىگان بولوب
آطلرىنى چاپشردىلر. زاياتوله كنىڭ مىنگان آطى، جىل كىبى اوچوب كىتىدى.
آغالرى چاق، چاق كوروب قالدىلر. بو سفردە مقصودلرىنە يتە آلمىغانلىقلىرى
اوچون اچلرنىن ياندىلر. زاياتوله كنىڭ آلدىن قايطوب، آتاسىنن كوب بولەكلر
آلدى. آغالرى موني كوروب، بىگرەك غارلاندىلر، نىچىكە موني اوتروب مولىنن
قوتلمى بولماس دىدىلر.

اوزلرنىڭ عادتلىرى بوينچە يەنە بر وقت آوغە چقىدىلر. بىك يراقغە بر
زور كول يانينە باروب قوندىلر. تونلە زاياتوله كنىڭ يوقلاغىچ، آنى اوتورورگە
كىكاش قىيلا باشلادىلر. بعضى كولگە تاشلايىق، بعضى اوترايىك دە، خانغە
«آط تىبوب اوتردى دىوربز» دىدىلر.

آرالرنىن برسى: يوق آلای كوز آلدىن اوترمەكز! آطينىڭ دورت
آياغىنە قاداق قاغكز، سكرە اول، آطى ايلى يورى آلماس، يغلور، ئولەردىدى.
بولار آطنىڭ دورت آياغىنە دە قاداقلر قاقدىلر.

آغالرىنىڭ بو اشقىن، زاياتوله كنىڭ برده خبرى يوق ايدى. توشنىك بر
كشى: اى اوغلم زاياتوله كنىڭ! غافل بولوب يوقلايسىڭ، آغالرك، هم يولداشلىرك
سىنى اوتورورگە قصد قىلوب، اوترمە كچى بولدىلر. آطنىڭ دورت آياغىنە
قاداقلر قاقدىلر. مونا مىن سىكنا بر دعأ اويرە تىم، قايچانە باشىكە برەر مشكل
اش توشسە، شونى اوقورساڭ دىدى. زاياتوله كنىڭ اورنىنن طوروب آطنى باروب
قارادى. واقعا آطنى قاداقلانغان، ناچار برهالەك طابدى. تگى كشى اويرەتكەن
دعأنى اوقوب، آطينىڭ آياغىنە اوشكردى. آطى شونىدوق توزالدى. ايرەن
طورغاچ، ايبەشلىرى زاياتوله كنىڭنى صنماقچى بولوب: بار، فلان كولە قوشلر بار
مىكان، قاراب كىل! دىدىلر.

زاياتوله كنىڭ اورنىنن طوروب، آطينە منوب، تگىلر ئەيتكان كرلىكە قاراب
يونهلدى. بو آلتەش كشى، موني كوروب، خىرانغە قالوب: «مونىڭ آطى نىچىك
يورى آلا؟ مونىڭنى حكمت بار؟ ائىدى مونىڭا هجوم قىلوب اوترمى بولماس، آتابز
خانلىقنى زاياتوله كنىڭگە بىروب قويار» دىدىلر. آرالرنىن برسى:

- « اوج كشي بارئز ه، آطينڭ آوزلغىنى آلوب، اوچكز اوج ياقسن
 آطنى قامچىلاب قووگز، آطى دولاب، زايانولهكنى آغاچقه يـا كه طاشقه بهروب
 اوتورور، مونا شولاي ايتوب، زايانولهكن دن قوطلورسز» ديدى بولار بو سوزنى
 عقول كوروب، اوج كشىنى يبهرديلر . بو اوج كشي زايانولهك يانيه باروب،
 اطينڭ جوگاننى آلوب قامچىلاب قوديلر .

بوزچه طاي زايانولهكنى آلوب اوچدى . آلتى - جىدى كون برده طوقطامى
 كيتوب، سيگزنچى كون قياش چغار وقتك زوربركونڭ ياقاسينه باروب طوققادى .
 بيوك طاونڭ باشندن زور كول آشياولق كىي تيب - تيگز، بتونلاي كورنوب
 باطا ايدى . بو الوغ كول، بوكونكى معلوم «اصل كول» (يا كه آچلى كول) اولادر .
 بيوك طاو ديگانبنز: كولنڭ قبله ياغناغى «قارا آغاچ» ديگان يارنڭ
 اوستنكى الوغ طاودر . مونى قاشقا طاو ديب ده يتهلر .

قاشقا طاو (ده ولهن اوسمه گان) نىڭ اوستى زايانولهك نڭ آطى كيهروب
 طورغانغه كوره، همان ئولهن اوسماينچه طافر - يالانچاق بولوب ياطادر، ديلر .
 آنك طوروب قالغان زايانولهكنىڭ ايبكشلىرى، تولهكنڭ قاين كيتكانىنى
 بلمه ديلر .

آلتايغه .

بارجاننڭ سيئا كوڭلى تارتقان كىي
 مينمده كوڭلم تارتا، استى سىنى .
 استى كوڭلم، ئلله نى سىننن ئزلى
 بلسگزمى لسكن سرن اچكه گيزلى
 قلبك، قارچغه داي طـالپـمـده
 بلورگه كوڭل سرن جاني نوزمى .
 ايرته كيچ سىننن طونوق صاف جيل ايسه
 قلدره آنىڭ ايـله صحبتله شه
 كوڭلنڭ سيئا توشكان گيزلى سرن
 موڭلى جيل قوش قلبكه تمام آچا .
 ديه اول: «سىنڭ كوڭلڭ آنك توشكان
 چونكه سين آنكطوغان، آنك اوسكان؛
 دنيـسانى ياڭغرا طقان بابالرك،
 «مين» ديوب يوروب آننن كوچكان

اي مينم موڭلى طاوم آلتاي آتلى
 تزلگان سىنڭ يارلر بر آر تلى
 آلارنڭ بارى بردن ئلله نرسه
 اوقى، جىرلى موڭلاندره تيره ياقنى .
 بىرولغان قاردن صاف صو- برله شه لر
 شاولاشوب، توبهن آغوب گورله شه لر،
 سىنك اوسكان چه چكه لر، گللىر ايله
 سويله شوب موڭلى سرلر سرله شه لر .
 صاندوغاچ، بارچه قوش سىنك صايرى
 قونارغه ماطور گللىر سىنك صايرى
 شادلغن سىنڭ اچون اعلان ايتوب
 سىنك اوينى، سىنك كوله سىنك صايرى .
 يارلرك حال تىلنن بارده سويلى
 باشن اونكان تاريغن موڭلى، كويلى

قزان قالاسينڭ نىچك سالنغانغى حقدىه بر حكايه .

بر زمانى قريم خانينڭ، برباش كىلىنى قزان صويغه - صوآلورغا بارغاندە، طاو اوستىدە طايوب يىغلانغاندە، قاين آناسى بولغان خانغه آچولانوب: «طابقان صوك قالا سالورغه اورن» دىب صوقرانغان. بوسوز خانغه ايشتىلگان. شوندىن صوك، «قالانى قايدە سالو اوڭغايلاق بولوردىب اويلىسڭ؟» دىب صوراغان. كىلىنى جواب بىروب: «بر - ايسكى بالقىنى قزان صووى بويى بلەن بالقى طوتارغه بىبر! بىرسى صول، بىرسى اوڭ، ياغدىن بالقى طوتا، طوتا بارسون، قايسى طوغرىغه جىتكاندى بىر آلتون بالقى طوتسەلر، شوندى قالا سالدر دىگان.

خان كىلىنىڭ سوزىنى طىكلاپ، قزان صووى بويى بلەن بالقى طوتا، طوتا بارورغه قوشقان. بالقچىلر، بالقى طوتا، طوتا كىتكانلرهم قزان صووى بويىنىڭغى «سوويون بىكە» منارەسى طوغرىسىنە يتكاج، بىر آلتون بالقى طوتقانلر.

لسكن اول يرنڭ بعض اورنلرى طاولق، بعض يىرلرى باطقالق بولغانغه كورە، خان طاغىن كىلدىن چاقروب صوراغان. «بە، قايدە صالحق قالانى؟» دىگان. كىلىنى جواب بىروب: «آنا، شول بالقى طوتقان يرنڭ قارشوسىنە طاو باشىنە، اوطسز صوقاينى طوراغان يىرگە، شول زور قازان كولىگان يىرگە سال» دىگان. بويىر قالا سالور اوچون بىك اوڭايسز بولغانغه، هم آنەن جىلان، چايدان بىك كوب بولغانغه، خان طاغى آبدىراب قالغان. خاننڭ كىلىنى آڭارغەدە حىلە طابقان. اول قش كونى جىلانلار اويالرىنە قاجوب كروب بتكاج، بىك كوب سالام كىتورتورگە قوشقان، آنەن صوك، ياز كونى جىلانلار چىقچاقىنە سالامغە اوط تورتورگە قوشقان. شولاي ايتكانلر. جىلانلر باردە جانوب ئولوب بتكانلر، تىك بىرسىگنە ئولمىچە تىرى قالوب، سالامغە اوط تورتوچى باطر آرطىدىن قوغدان، ايللى چاقرم يىر كىتكاج حازرگى چوريلدىن دىگان اولدىن يراق توگل بىر چوقرى ياندىنە قووب يتكاندە، تگى باطرنى آلتى كىسە كىگە آىروب ئوتىرگان.

شول كوندىن بىرىلى اول چوقرىنى «آلتى قوطار» دىب آطىلر اىكان. مەنە شولاي ايتوب خان، كىلىنىڭ عقلى بلەن قزاننڭ حازرگى اورنىنە، قزان قالاسىن سالوب، كىلىنىڭ عقلى بلەن جىلان، چايداندىنە قوتلغان.

مىجتىسز اور دەلك بالاسى.

شەرنڭ طىشندە بىك اعلا كورنىش، جەينڭ ايلڭ قزو وقتى، اىگىلىكلر صالدىرى آلتون كىبى صارغايغان بولسەدە، صابان اىگىنى ھەمان باشلى اىدى. پىچان

چومەلەگە جییلغان، تیرە یاقەدە زور اورمانلەر، اورمان اچقەدە زور، زور کوللەر بیکرەك ماطور کورینەلر اییدی.

هەر طرفدن قیاش توشەردای اورنەدە، اطرافی کاناو (کانال) بەلەن چولغا- نوب آلنغان ایسەکی بەر صیفیە (داچا)؛ صیفیەنگ دیاورنەن صوغە قەدر بییک قامشلق وقامشلق آراسیندە کچکنە، کچکنە کوللەر بولغانن کیییک اوردەکلر بالا چغارالر اییدی.

مونا، بەر اوردەك یەر قالدیر اوستەندە اوطروب بالالرینی اوزاق چغارا آلما- وینە بییک پوئونا اییدی. باشقە اوردەکلر بەض وقتەدە بو اوردەكەنگ خالیینی صورار غەدە کیلوب کیتەلر اییدی. آخر الامر، اوردەك آستەندەغی یەر قالدیر بوسی آرتنەن بەرسی یارولوب، اوردەك بالالری باشلرینی چغارا باشلاب بارا، بارا تمام چغوب، یاقی یاقلرینە قارانا باشلادیلر.

یەر قا اچنە طارلقە یاطوب اویرەنگان اوردەك بالالری، ایر کچکلر گە خیران بولوب قالدیلر. اوردەك بالالریدە قاراب: «ای عقلسز بالالر! سز او یلی طورغانسز بتون دنیا شونەدە دیب! یوق بالالرم، بو ایر کتلك باقچەنگ آرغی یاغنەن تمام ملانك قرینە قەدر اوزایادر، لکن مینم برده اول یاقغە بارغانم یوق» دیدی.

بالالرم، سز بارگژدەمی؟ دیب آنا اوردەك آیاغینە باصوب قارادیدە، یوق، ئەنە تگی زور یەر قالدیلی همان یارلمغان ایکن، طویدم ایندی بو اوطر شەندە، قایچانغە یارلور ایکن صوگ دیب یا ئادن یەر قا اوستینە اوطردی. شول وقتەدە حال بلشورگە بر قارت اوردەك کیلوب، آنا اوردەكەنگ خالیینی صورا- دی. آنا اوردەكە: «حالم یاخشی، لکن بر یەر قام همان یارلغانی یوق» دیب جواب بیردی.

قاراسانە خوش بالالرمە، بو بالالر شیکللی بتون دنیا دە ماطور بالالر بولماس قاراسانە نی قەدر اوزلرینک آتالرینە ارخشاغانلر، اما اول یاوز، حالمنی صورار غەدە کیلکانی یوق. دیدی.

قارت اوردەك: «قایا اول یەر قاگنی قاریم، اول یەر قا، کورکە یەر قاسی توگل میکان؟» دیدی.

آنا اوردەك یەر قا اوستەنن طوروب، مونە اول یەر قا دیب کورسەتدی. قارت اوردەك زور یەر قانی قاراب های، های دوستم شېهەسز کورکە یەر قاسی. میندە بروقت شولای کورکە یەر قاسی اوستەندە اوطرا، اوطرا باشم ئەیلەنوب تمام حالمن طایغان اییم. قالدیر بو یەر قاگنی وققگنی بوشقە اوزدرما، طکلا سوزمنی

اول کرکه بالالری بیگراک مازاسز بولالر، صودن بیک قورقاتی بولالر، هیج صوغه کرتوب بولمیدر، تکرار تیهتم وقتکنی بوشقه اوزدرما، بالالرکنی یوزهرگه اویرهته باشلا، دیدی.

آنا اوردەك - یوق ایندی دوستم، بر آز صبر ایتیم، کوب اوطرغانینی یئەدن برەر کون اوطرودن ئللەنی قدر آورلق بولماس دیدی.

قارت اوردەك - خیر، یاخشی کیکاشنی قبول ایتەیسک خوش آلی بولسه دیب کیتبە باردی.

برەر کوندن زور یهرقا یارلوب اوردەك بالاسی باشینی چغارا باشلادی هم کوبە اوزمادی، اوزیه چقدی.

آنا اوردەك بالاسینه قاراب: «های نیندی زور واوزیه شکلسز. هیج مینم باشقه بالالریه اوخشاماغان، درستیک کورکه نسلن بولورغه کیرهك دیب اویغه قالدی. ایکنچی کون، هوا یاخشی بولسه، صویانینه آلوب باروب، صوغه توشەرمی؟ یوقمی؟ - تجرە ایتوب قارماقچی بولدی.

ایرتهسی کون هوا بیک هەبەت، قیاش بتون عالمنی نورلاندرغان، صو اوستی کوزگی شیکلی برده حرکتسز یالطراب طورا، تورلی طرفە قوشلرنک صایراولری ایستله ایدی.

آنا اوردەك، بالالری بلهن صویانینه باروب، ایگ اول اوزی صوغه تو- شوب، بالالریئەده صوغه توشەرگه قوشدی. بالالری برسی آرتنن، برسی صوغه توشدیلر، ایگ صوگ یهرقان چقغان اوردەك بالاسیدە صوغه توشوب چوما، چوما باشقه بالالر کبی یوزە باشلادی.

آنا اوردەك عجبکە قالب: قاراسانە نیندی بخشی یوزە، خطاقیلدم. اوزبالام ایکان، کوزم ئیهلەنە، ئیهلەنە ماطورده کورنە باشلادی بیت، دیب اویلادی. راحتلنوشوب صوده یوزوب آرغاچ، آنا اوردەك صودن چغوب، قاناطلرینی هر چوغاغا بالالریئەده صودن چغارغه امر بپردی. بالالریئە برەم، برەم صودن چغا باشلادیلر.

آنا اوردەك بالالریئە قاراب: بالاقیلرم، ایندی تیههگز، مین سزنی قوشلر آزابریئە آلوب باریم، لکن بیک صاقلانکیز، میندن برده آیرلوب قالا کورمهگز؛ صاقلانکیز بر بر حیوان باصماسون، ماچی سزداي کچکنه بالالرغه بیک خاص (اوج) بولا. قابا کورماسون، مینی عمرمه اوکنچە قالدیر سزدیدی.

مونه اوردەك بالالری جیولوب، تورلی طاوشلر چغاروب، آلمن و آرتنن آنالرینی چولغاب قوشلر آزابریئە کیلوب کردیلر، لکن قوشلرنک کوبلگنن وبریرسی بلهن صیشا آلمغانغه، طالاشالر، بربرسینی جبریلر، حتی بیک قاطی

طاوش و غاوغاده چقارالر ایدی. آنا اوردەك بالالرينه قاراب: مونا بالالرم، كوردگزمی دنياده هر قورلی طنچسزلقلر بولوب طورادر، قساراگز، عبرت آلگزده اوزگزنی اوزگز صاقلارغه و اوزگز اوچون طرشورغه اورەنگز، ایندی آرتمدن یورگز، آیرلوب قالماگز، ئەنە شول قارت اوردەك یانینە بارغساج تکریم و تعظیم بلەن کوریشگز، چونسکه اول اوردەكلر آراسنە قدرلیسی و اوزینە ایسپانسکی نسلدنر؛ آیاغینە قاراگز، قزل قوماچدن علامت تگلگان، خیر بعض وقتدە موندی قماچنی آداسماسون اوچندە تگەلر، لکن آگسار تعظیم اوچون تگلگان دیدی.

یە، یورگز، آیاقلرگزنی چولغانمەگز، تربیەلی اوردەك بالالری آیاقلرینی بر برسندن آیروب و آیاق اوچلرینی چیتسکەرەك قاراتوب باصالر. مونا میسنا قاراگز، دیب اوزی باصوب کورسەندی.

بو قوناقلرنی باشقە قوشلر کورولری بلەن بر اوزدن: مونه طاغی کیرەك بولسە چاقرلماغان قوناقلر؛ بولاردن باشقەدە موندە چیتەسی ایدی، قاراساگزلا، برسی نیندی شیکلسز دیب قچقرشا باشلادیلر. بولارنی قارشى آلمان اوردەك بالالری آراسندن بر آزغنراغی یوگروب کیلوب شیکسز اوردەك بالاسینگ مویندن تشلەبدە آلدی. آنا اوردەك اوزینگ بالاسینی قزغانوب، آیروب آلدینە: «نیک آگسار نییەسک، اول سیکتایمی بیت!» دیب آزغن اوردەك بالاسینی شلقەلی باشلادی. آزغن اوردەك بالاسی برچیتسکەرەك کیتوب: «نیک صوگ بیك قونسز، و بر بزگەدە اوخشاماغان بیگرەك زور، شوئاگورە بر آز بولسەدە صوقغالاب قالماقچی بولدم» دیب مغردابقنە جواب بیردی.

مونه، آنا اوردەك، بالالری بلەن ایسپانسکی اوردەك یانینە کیلوب هر قایوسی تعظیم بلەن باشلارینی ئیدیلر. ایسپانسکی اوردەك وقار بلەن قوناقلرنی قارشى آلوب: «خوش کیلدگز قوناقلر رحیم ایگز، هرنی تکلفسز، اوزیورطگز— دەغی کبی بولگز» دیدی. و آنا اوردەكگە قساراب دخی: بالالرگز بارسیدە بیك ماطورلر، لکن خاطرگزگە آور آلماگز، بو بالالگز بر آزشکلسزەرەك ایگان، دیدی. آنا اوردەك: درست، بر آز کیلشسزەرەك، لکن اوزی بیك مرحمتلی، هیچ باشقەلرغە جبر تیورە طورغان توگل، یوزەرگەدە بیك اوستا، اول یەر قە اچندە اوزاغراق یاتدی. شونگ اوچون بر آز باشقەلرغە قاراغاندە قونسزراق بولغاندر، خیر آنک اوچون ماطورلق اول قدر کیرەك توگل، چونسکه اول آتاء زورایا، زورایا باشقارئەلی، شونسیدە بار، اوزی بیك قوتلی هم صبر و تجملی» دیدی. وشول کوندن آنا اوردەك اوزینگ بالالری بلەن قوشلر آزیارندە قالدی.

لەسكەن شەكلىز ئوردەك بالاسىنى باشقە ئوردەكلەر ھەر ۋەقت قىنىلەر و آثار ئورلى جفا و ظلملەر قىلالر ايدى، حتى طاقلر اوزلر ينىڭ اوزون طرناقلىرى و قاناتلىرى بلەن ئورلى، ئورلى جېرلر قىلا ايدىلر.

بېچارە شەكلىز ئوردەك بالاسى، نېھال ايتەرگەدە و قايا قساچارغەدە بلەپچە اوزىنىڭ شەكلىزلىكىنە پۈشۈنۈپ ھەر ئورلى ظلم و جېبرىنى يۇطا و مەمكەن قىلر ھەر قوشىن قاچا ايدى.

شول روشەن قوشلر آزار نەدە اولىڭى كۈن اوتسەدە، ايكىنچى كۈن بېچارە ئوردەك بالاسىنە اولىڭى كۈندىنە آور راق بولدى: بېچارەنى ھەر قوش قورالى، حتى اوزىنىڭ سىڭلر يە: «نىك قونىز سىڭ، سىنىڭ اوچون بزاويالابز، نىك اېچماسە سىنى ماچى آشامى، قىياقتىز» دىب قورالى باشلايدىلر. اول باشقە قوشلر، ئوردەكلر سويلەرگەدە يوق، ئوغل مۈنى اوز ياقىلر يە كىترو، حتى ئىزلەپ، آرطىن قووب قووب طاللى باشلايدىلر.

بېچارەغە سىنورغە ئورنەدە قالمايدى، ياردەم ايتەر جان ايبەسىدە تاپلامادى. بىر ۋەقتدە آناسى: «بالام، قايدە بولسە بزدن يىراغراق يىرگە كىتەر ايدىڭ، كۈزم كۈرمەسە، جانم اول قىلر رەنجەمس ايدى. يوق ايسە اوستىڭا قاراب ھەر ۋەقتدە جانم ئەچتۈپ ئوردا» دى باشلايدى. ئوردەك بالاسى اوز آناسىدىنە بوسوزنى اېشتىكچ تمام ايمىدسز بولدى مۇنە بىر ۋەقت قوشلرغە آزق بىرە ئورغان خىدمەتچى قىز مۈنى آباغى بلەن تىبۇب: «بىر قىلر قونىز بولور سىڭ اېكان، كىت كۈزىمە كۈرنەمە بىدېجت!» دىب قوشلر آراسىدىن قوالاب چىقاربدە بىبەردى.

بېچارە ئوردەك بالاسى بىر آز فەكلەپ ئوردەدە آخرا لىمە، مېڭا مۈنە ئورن ئار اېكان، ھەر كەمەن جېر، ظلم كۈرۈپ مۈندە ئورغانچى، كىتكانم ياخشى بولور دىب چىتەن آرقلى سىكروب چەدى، چىتەننىڭ ايكىنچى ياغىدەغى جېچىقلر مۈننىڭ سىكروب چەغانىنى كورگاچ قورقش بىلەن ايتۈپ اوچۇپ كىتەلر. بۇ بېچارەنىڭ مۈنى كورگاچ، مېن بىگرەك يەمسىزمن آخرى، بىتون قوشلر مېندىن قاچالردىب بىگرەك خفاسى آرطدى. چىتەندىن چىقىلەن: بېچارە آرتىنەدە قارامىچە تۈپ ئورغىغە يۈگرۈرگە تۈتەدى، بارا، بارا، بارا ئورغاچ بىك كۈب كىيك ئوردەكلر بالا چىقاروب او طرا ئورغان بىر كۈلگە كىلۈپ چىتەدى.

ۋەقت كېچكە قارشى بولغانغە بۈمسكىن بىر قامشلىغە كۈرۈپ، ياشرۇب، يۈگرۈپ كىلۈپ آرغانلىقەن، تۈننى ئىچ يوقلاب اوتكاردى.

ايكىنچى كۈن ايرتە بلەن كىيك ئوردەكلر اويانوب، مۈنى كۈرۈبلەن ئورلىسى ئورلى ياقىدىن چولغاب آلوب: «سېن نىندى قىياقتىز جانوار ايكانىڭ دىب باشلايدىلر»

بوييچاره بولارنى كوروب بردن قورقووندىن، ايكنچيدن قارت اوردهك يانيه بارغاندە آناسينىڭ ئەيتكان سوزلر ينى كوكلىدە طوقوب بولار آلدىدە تعظيم بلەن باشىنى بوگبىكە طوردى.

كيبىك اوردهكلر مونىڭ تعظيم بلەنگە طورغانىنى كوروب، خىر، سىمىڭ، يەمسزلىگىڭ بىزگە ضرر ايتىمى، بىزنىڭ يانمىزده قالسەڭ قال، لىكن بىزنىڭ بالا- لىرىبىزغە ئەيەلەنەسى بولما، اگر آنداي فكرىڭ بىلسە، بىزىنى بو كولىن قووارىز دىدىلەر.

بو بويچارەدە قايدە آندى فكرلەر بولسۇن، شول كولىدە قالوب، بولغانچى صونى اچەرگە رىخت بىرسەلردە مڭ مڭ شكرانەلەر قىلا سىنى آڭلاتدى.

بىر - ايكى كون شول كولىدە راحت طورغاچ، اوچنچى كوندە بو كولىگە كيبىك قازلر اوچوب توشدىلەر بوييچارە اوردهك بالاسىنى كورولرى بلەن قىياقتىسز ايكانىنى سويلەدىلەر، بوييچارە اوزىڭ قىياقتىسزلىگىنى ھەر قوشدىن ايشتە كىلگەنگە بوسوزگە بىردە عىبلەنمىدەر ايدى. قازلر ياڭدان سوز باشلاب: « خىر، بىزگە ضررىڭ بولماس، بىر شرط بلەن يولداشلىقىغە قبول ايتەبىز، شرطىز شول: اگر اوچار قوشلىقنى قبول ايتسەڭ، موندىن يراق توگل بىر كول بار، شول كولىگە او- چوب قوشەر بىزدە آندە بىرنىچە جماعت كيبىك قازلر بار، شونداغى قاز بالالرىن بىرسىنە ئويەلەنورسڭ وراحت عمر كچىرسىڭ. . . دىب ئەيتوبىدە بىرمەدىلەر، بىر ياقىن شارط، شارط ملطق طاوشى ايشنە باشلادى، بوييچارە قورقووندىن كوز- لىرىنى يوموب، باشىنى آلغە سالوب طوردى، بىر آزدن ملطق طاوشى باصلغاچ كوزلىرىنى آچوب يىەرسە، نى كوزى بلەن كورسۇن، آلدىدە قانغە بو يالوب ايكى قاز يىغلوب ياطالار، ملطق توتونى بىتون صو اوستىنى قابىلاغان، قورقووندىن اولم درجەسىنە جىتوب كوزلىرىنى ياڭدان يوموب طوردى.

بىر آزدن كوزلىرىنى آچسە، آلدىدە اوزىنى آچقان بىر آتقى كوردى، اوچىلردە صاللىقنى چولغاب آلغانلر. شول وقتدە اوردهك بالاسى اوزىڭ قىيا- قىتسىزلىگىنە قورقوب: « نىقتىر شىكلىسز ايكانىم؛ ائە قابارغە جىرەنوب طورام، دىب قىزىگنە قامش آراسىنە كروب ائىدىن قاچدى.

بىر آزدن طاوش باصلغاچ اوردهك بالاسى قامشلىق آراسىدىن چىغوب بىر ياقغە طابا، قايا باراسىنى اوزىدە بىلمىچە بىك قاطى يوكردى، اوزى قورقا وھالدىن طابا ايدى، جىتەسە طاقى بىك قاطى جىل بولغانلىقن، اوردهك بالاسىنى جىرگە كوتاروب، كوتاروب بەرە ايدى كوب چىقالر كوروب بارا طورغاچ، آخىردىن بىر يورط يانىنە باروب جىتدى. بو يورط شول قدر طوزغان وايسكى ايدى، كە قاي باقغە اويم ايكان دىب اويلا بولغان شىكىللىگنە طور ايدى.

يورطنىڭ ايشىكى بىرگە توبىسەغە ئىلئوب تورغانغە كورە ، ايشىكنىڭ توبىنگى ياغى اوردەك بالاسى كررلىك آچىق ايدى. اوردەك بالاسى آقرونغە يورە اچىنە كررە مېچ يانينە بىر پوجماقغەغە چوگب اوطردى.

يورط اچىندە بىر قارچق ، بىر ماچى و بىر طاوقىن باشقە ھېچ جان ئىيەسى يوق ايدى. قارچىقنىڭ بىتون ماكىدىن شول ھىوانلاردىن عىبارت ايدى. ماچى ، قارچق يانينە كىلوب آر قاسىدىن صىپاتقاندىن. مررر ، مررر ايتىپ قارانغىدا آر قا يونلر بىنى قىمىلدا توب يالطاراتا ايدى. طاوق قارچىقغە زور ، زور يىمىر قالىرسالا ايدى ، شونىڭ اوچون قارچق بولارنى بىك سويە ھەر وقت ماچى غە اوغلم. طاوقغە قىزم دىيىكنە دەشە ايدى.

ايرتەسى كون ايك اول اوردەك بالاسىنى ماچى كوررەب مياولى باشلادى. آنىڭ طاوشىنە طاوقدە قىتلىدى باشلادى و بو طاوشقە قارچق يوقوسىدىن اويانوب بونى حال ؟ موندى طنچسىزلىقغە سىبىنى ؟ دىب اويلى باشلادى. طاوش ھەمان قور تەنە بارا ، قارچىقنىڭ شىبەسى آر طا ايدى.

آخرا لىمىر قارچق چىدى آلمادى ، اورنىدىن تورردى. ماچى بلەن طاوق جىيىلغان اورنغە كىلوب بوگلوب قاراسە ، طاوق بلەن ماچىنىڭ ايكى اورطالرنىدە قورقۇلدى. نىن اولسىگان كىك ايدەندە پوصقان اوردەك بالاسىنى كوررەب خىيران بولوب موندە تابىش ؛ موندە بايلىق ، قاراسانە نىقىدىر بىختىلەن ، بىر كىشىنىڭ بىختى آچلا باشلاشە اوز اوزىدىن طاشى ايكان « دىب شادلىغىدىن نى اشەرگە بلىمى ، اوز اوزىنە ! » موندە ايدى مېنىدە اوردەك يىمىرقاسى دە بولور ، طوققە ايدى صىتاب قارارغە كىرەك ، دىب اوردەك بالاسىنى بىر - ايكى جىمە صاقلاب ھەر كون يىمىرقە كوتە باشلادى. لىكن نىقىدىر كوتسە دە فائىدىسىز ، اوردەك بالاسى آتا بولغانغە كورە يىمىرقە صالىمى ايدى. ماچى اوزىنى يورطىمە خوجە شىكىللى و طاوقدە صامبە (حازايكا) شىكىللى ھىساب ايتەلر ايدى. ماچى بلەن طاوق اوز آرا سويىلەشكەن اوزلر بىنى بىك معرفتلىك ھە صاناب وگويلا آلا رىغە دنيا طوطقاسى بولوب تورغان شىكىللى ايتوب سويىلەشلەر ايدى.

اوز آرا سويىلەشكەن وقتلرنىڭ طاوق اوردەك بالاسىنە : سىنىڭ يىمىرقە صالورغە قىر تىكەن كىلەمى ؟ يوق ، آلاى بولسە تىك اوطر ، اولوغلر سويىلەشكەن قاطشە ماچى - مياولرغە قىر تىكەن كىلەمى ؟ يوق ، آلاى بولسە تىك اوطر ، سويىلەشمە ، دىلر ايدى.

طاوق بلەن ماچىدىن موندى قاطى سوزلر ايشىكچا ؛ بىچارە اوردەك بالاسى بىر نىلاى امىدىسىز بولوب قالا ايدى.

برکون تەرەزە آچلوب طشیدن جیلەس هوا کره باشلاب، قیاشنڭ یاقطیلغی استیناغە توشدی. مونه اوردەك بالاسید بوهوادن راحتلەنوب؛ طاوقغە قاراب: « ایغ صودە چومب، چومب یوزسەڭ ایدی » دیب سویلی باشلادی. طاوقدە یوز ینی صتوب « بونیندی یاڭا خبر طاغی، اشسزلسکدن تورلی، تورلی بوش فکرلر بلهن باشنئی بورچب طورا طورغان مخلوق بولورسڭ ایکان، یا یهرقا سال، یا میاولا، یوق بار فکرلرکنئی بیک نیز اونتورسڭ ». دیدی. اوردەك بالاسید طا. وقغە جواب بیروب: « ای طوغان، اگرده صودە یوزو نیقتدر حضور ایکانینی بلسەڭ ایدی، موندی سوزار سریلەمەس ایديك » دیسەدە طاوقغە بوسوزلر کولکیگنە طویلا ایدی.

— ای بیچاره سیندە بر سوز سویایم دیب ئەیتە طورغاندرسڭ، میئا اشا — نەسەڭ ماچی دن صوراب قارا، اول برنچی عقلیلردن، اول نی ئەیتور، مین اوز منی آراغادە کرتیم ایندی، آڭادە اشانەسەڭ خوجسە بز دن صوراء، اول عقل چیشمەسی، اول بوسوزڭا عجبکە قالور. اوردەك بالاسی — یوق طوغان، سز برئزده صودە یوزونڭ قدرینی بله طورغاندن توگل، احتمال بوسوزلریمه آچوئڭ کیلور، لکن... طاوق — ئللە سین ایندی اوزڭنی باربزدەندە عقلیرەق ساناماقچی بولاسڭ؟ ایندی مین سیڭا گوزەل مصلحت بیروب ئەیتووم — قوی زنهار موندی بوش فکر لرکنئی باشکدن چغار، حازردە جلی اویدە نیئدی برجمعیئدە طوراسڭ، کیرهك یاراغڭ اوچون هر قایومز گوزل مصلحتلر بیروب طورابز، خیر بیرگان مصلحتلر بز بردە فائەد بیروور شیکلملی توگل. بیگرەك عقلسز مخلوق ایکانسڭ، خیرلی بولسون، موندن آری سیڭا باش واطوب مصلحت بیروب طورویدە تیوش توگل ایکان. اویلاب قارا مین سیڭا ناچ — اراق تله مییم، خیر، سین میندن بعض وقت خاطر قالوردهی سوزلردە ایشوتەسڭ، لکن حق دوس — تعلق بولغاچ شولای بولهی حال یوق، مونا مینم آخرغی سوزم! « یا یهرقا سال، یا میاولارغە طرش هم اویرەن. »

اوردەك بالاسی — یوق بولای بولسە مینم موندە طورور حالم یوق. طاوق طورا آلماساڭ بار، بزنگ کبی عقلیلر یانندە فائەد کورە آلماغاج دورت یاغڭ قبلە، دیب سوزینی کیسدی.

کونلردە برکون اوردەك بالاسی، اپونی بوش کورگاچ، وقتنی غنیمت بلوب چغوب کیئدی. بارا طورغاچ بر صوغە باروب جیتدی. صونی بیک طانصقلاغانغە کورە، کرووی بلهن چوما باشلاب، آنندن یوزەرگە طوتوتدی. — **دە آلام**

جاپد لمارا — ج آلام

صو اوستنك بر آز كوته رلوب، قاناطلرینی سلكتوب، فكرار صوغه چومر.
ب، مونا قايك راحت، مونا قايده حضور، مينم اوچون دنيا نی صو آلسه، نی قايغی
ديب كيغی و صفاده قالدی. بر نیچه وقتدن صو ك دوستانو نیه تی بلهن، كول
اوستنده گی باشقه اورده كلر یانینه باروب قاراسه ده، آلا ر مونی، یه مسزلگی
اوچون اوز آرا لرینه قاطشدر مادیلر.

شولای ایغوب كونلر، آطفه لر اوذب اورده ك بالاسی، بالالقمن چغوب قال-
ناطلری قاطدی و اوزیده طازاردی. لسن بو وقتلر ده كوز جیتوب، یافراقلر
قویلا باشلادیلر، هوا صووقلنوب قوتلی جیللر ایسه باشلادیلر. صو اوستی صا-
ری یافراقلر بلهن طولدی. كوكل قارا بولوطلر كورنه باشلادی. قارغالرده صو-
وقدن زارلنوب قارق! قارق! فچقرا باشلادیلر. بیچاره اورده كگه حسرت ایشگی
یغه آچلدی، حالی مشكلگه نه یله ندی. بر كون قیاش باطار آلندن كوگه كو-
تارلوب قاراسه، جبكه تزلنگان شیکللی بیك كوب آقی قوشلر اوچوب بارغانینی
كوروب بار قوتی بلهن آلا ردن مدد صوراب فچقردی. لسن نه فائ! آلا ر برده
التفات ایتمیچه یوللرینی طوتوب اوچوب کیتدیلر. اول، آقی قوشلرنك قش
صالقونندن قورقوب چلی طرفه اوچوب بارولری ایمش.

اورده ك بیچاره بولاردنده یاردم كورمه گاج، بیك امیدسه زله نوب قالدی.
قیاش اینگاج هوا بیگه ك صالقونایوب، چیتلرندن صوده قاطا باشلادی. صنونك
قاطوی دقیقه صاین آرتوب آخرنك مونك یوزوب طوروی بلهن باری شول
اورنغه قاطمیچه قالدی. بر آز وقت اوتدی، اول اورنده قاطا باشلادی. مونی
كورگاج اورده ك بوز اوستینه چغوب، نیچك کیره ك آلا ی توننی اوتكاردی، لسن
بوز اوستندن قوریغه چغارغه قورقه ایدی.

ایرنه سی كون كول قریینه بر کشی کیلوب، بوز اوستنك اورده ك كورگاج،
آنی قوریغه قروب چغار دیده، قولطق آستینه قسطروب، یورطینه آلوب قایطوب
کیتدی.

اویده اورده ك راحتلنوب، جلموب طورغان وقتك، یورط خوجه سینك بالا-
لری اورده کنی قووالی باشلادیلر. اورده ك قورقوننن اوچا باشلادی، اری
اچنده اوچا، اوچا اول اوسته لسه سوت ایله طولی چولمه كگه توشوب، آندن چغوب
مای بلهن طولی کیسه كگه توشوب، آندن چغوب اون بلهن طولی کیسه كگه را-
ست کیلوب تمام اونغه بو یالوب وشول ماجری غه خوجه نك خاتونی ایوگه كروب،
نرسه لر نك آستی اوسته کیلگانینی و اورده نك شیطان قیافتینه كرگانینی كو-
روب، قولینه طابا آغچی آلوب وبسالرده طایاق طوتوب، مونی اویسن قووالی

باشلادیلر. بختکه قارشى ایشك آچق بولغانلقمن طشقه اوچب چقدیده، یاغا
یاوغان قارغه باصقان صاین جغولا، جغولا عاجز بولوب کیتدی.

آخر الامر اوچا، اوچا کیتوب، برکول یانینه باروب توشدی. اول کون جلی
بولغانلقمن طوڭغان بوزلر تکرار تروب، کول بوزدن - آرنغان ببولغانینی
کوروب، صوغه اوچوب توشدیده جونلرینه یابشقان اونلرنی جووارغه کرشدی.
اوردهك ینه صووقلر بولوب کیتوب، ینه صووقا قالسسه، حالینک ناپاچار
بولاسینی اویلاب، بولای طورورغه یاراماس، اوچوب یراق یرگه سفر ایتهرگه
کیرهك دیب اوچارغه اویلادی. بسم الله دیب صودن اوچوب کیتدی. اول بر آز
جال ایتوب، آنن صووک کوبرهك اوچوب، طاغی بر آز جال ایتوب اوچوینی
همان آرطدرا بارا ایدی. اوچوب کوبرهك کیتکان صاین هـوا جلیلانا بارا
ایدی.

شولای ایتوب نیچه کون، نیچه تونلر اوچما طورغاچ، بیك جلی بر طرفه
کیلوب جیتدی. ینه بر آز اوچدی برماطورغنه آغاچلقلر آراسندهغی کولگه
باروب جیتدی. کولنگ تیره منده یوکه آغاچلری چهچکه آطوب اوطرالر، هر
طرفه تورلی قوشلر ئلله نیچه تورلی کویلر بلهن صایر یار ایدی. کولنگ
ایکنچی یاغنده بیك کوب آق قوشلر یوزوب یورگانگه کوره، کول اوستی
چوبار بولوب طور ایدی. اوردهك بو اورنک بیك راحتلنسهده، کول اوستنک-
گی آق قوشلردن قورقوب بر آز راحتسزلهنه ایدی. لکن آق قوشلر موننگ
یانینه کیلوب یاغشی معامله قیلا باشلاغاچ، اول خفاسیدک بتوب تمام طفچلانیدی.
مونا باقچه ننگ بر طرفنک بالالر قوللرینه ایکهک کیسه کلری طوتوب، کول
قرینه کیلوب آق قوشلرنی چاقورورغه طوتدیلر.

آق قوشلرده هر کونگی ضیافتنی خاطرلرنک طوتوب، بیك آشغوب، بالالر
طرفینه یوزهرگه باشلادیلر. بو آق قوشلر آرطنن اوردهك قالشمی یوزوب
باردی؛ بالالر مونی کورو بلهن! «قاراسانه، نیندی ماطور قوش! قایان کیلوب
چقدی بو، نیرگنه ئه تیگه باروب ئه یتیک، اولک کیلوب قاراسون» دیب قول
چابوب، یوکروب آتالری یانینه سوینچی آلورغه کیتدیلر. بر آزدن آنا آنالری
بر زور جمعیت بولوب کیلوب هم تکرار صوغه ایکه کلر طاشلاب قوشلرنی
صیلارغه طوتدیلر.

اوردهك اولگی کورگان مشقنلرگه صبروتجملی و آلاردن چغار اوچون هر
تورلی طرشووی وسفر مشقتلری یوکلهدی سببی شوندی راحتکه ایرشوب
بختلی بولدی.

محبوس.

اوپرهم مین نیمه جیتلک اچنە
 قاطی قایغی آچی حسرت اچە
 قارانغیە، قاطی یردە، جووشدە
 همان بر توسلی یردە، بر روشە.
 کورندی بر وقتە بر یاشاش
 ایرک، ایرکنە اوسکان یاش قاره قوش
 تەرەزم آلدینە کیلیدی قوندی
 چوقرغە قانلی قابماسن طوتندی.
 شونی اول برچوقی، طاغنە طاشلی
 اوچار توسلی قاناطن سلکە باشلی
 وشونە، قایدە دینگزله توتون کۆک
 بولوب کورینەدر کوزلرگه کومکۆک
 بولسولطلر سیر ایته آندە آلارا
 آلا آرطندە زور طاولر آغارا

وشونە قایدە آولاق، جیلدە مین تیک
 یورور بزرگه، برگه سین دە، مین تیک.
 چوقی، جولقا ولکن آندە - صاندە
 قاراب، قاراب قویا میکا تاپاندە
 موکلی ایبدە شمنک کوز قازاشی
 طاغنە ئلله نیفدی یساط صداسی
 دیکان توسلی بولا! موندن کوچیک بز
 قاناطلان سینە، صغراغە اوچیق بز!
 آزادلق قوشلری بز - ئەیدە ئەیدە
 برادر! تیز کیتیک بز شونە، قایدە
 جهیلکان یەم یاشل قرلر، بولونلر
 طاوشسز، طفسز، آولاق هەر اورنلر.

صاندوغاچ.

زور شهرلردە برینک نق وطار زنداننە بر بیچاره محبوس اوپرا ایدی.
 اول زندانغە آنی یاوز کشیلر بوغاولاب صالحانلر. زندان یروش، قارا ئغی هم
 صالحن ایدی. توشەك - یاصطق اورنینه آنک آستینە صالام جه یگانلر، آشارغەدە
 ایکمەك بلهن صوغنە بیرلرایدی. اول آنە بیک کوب یلله توسلری بوزاروب،
 آورو، قایغولی حالە اوپردی. زنداننک طار تەرەزە سینە قویاش بیک سیرەك
 توشە، اچینە یومشاق هوا کرمی ایدی. محبوس اوزینک بالا چقلری توغریسنە
 قایغرا، آلا مینی ئولگانگە صایوب، ئلله قایچان اونطقانلردر ایندی، دیب
 اوپلی ایدی. یردە نیلر اشلەنە ایکان؟
 محبوس تەرەزە یانینە کیلیدی. بووقت عجیب برجه یگی کیچ ایدی. قویاش
 اوزینک قزلغە مائل یاقنیسی بلهن آغاچلرنک باشن نورغە کوموب پاتوب بارا؛

اورامان جه به و هم آطلی کشیلر یوروب تورالر. زندان بیك بیوك بولغانه،
توبه ندگی کشیلر واقغه بولوب کورنهلر. اول آلاغه قهقروب ده شوب قارادی،
اما آنی طیکلاوچی بولمادی. زه نگره کوك یوزنه قوشلر اوچوب یوری؛ تهره-
زه که یاقن بر یردن شه کونگه قارا قوش اوتوب بارا. محبوس آ ثارغه قهقروب
شه یئدی:

— قارا قوش، قارا قوش! او طر مینم تهره زه مه. سویله چی، یرده نیلر اشله-
نه، میکا شه زه ک جراب کیتچی!

— یوق، سیدک تهره زه ک بیك کچکمه، آنک او طر لقی یری ده یوق. مین
سیکا یرده نیلر اشله نگانن سویلی آلمیم: چونکه مین یرگه بیك سیره ک توشم.
مین اوزمک او یامنی بیوک اسقال (طاش) لر، ایسکی ایمن آغاچلری اوستینه،
آدملر طوزدر ماسلق یراق یرلرده یاصیم. مین یوغاری کولگره کوته رله م، مینم
جرلر منی مه گیلک قویاشقنه ایشته در. »

بوسوزلرنی شه یقوب بترو بلهن قارا قوش قاناتلرن جیلپوب، فاخرانه کونگه
کوته رلیدی ده کوزدن یاشرندی.

— آق قوش، آق قوش! سویله چی، یرده نیلر اشله نه، شه زگنه میکا جرابچی!
— یوق، مین سیکا یرده نیلر اشله نگانن سویلی آلمیم. مین هر وقت صالحن،
طازا صوده، یاشل قامشلر آراسنه یوزم. ایرته - طاک بلهن صواوستی آصو
قزل توسکه کرگن چاقلرده، مین قهقروب طا ئغه سلام بیرم. مین سیکا جری
آلمیم.

بوسوزلرنی شه یقوب بترکچ، قاناتلری بلهن یالطراب آق قوش اوچوب
کیتدی.

— طور غایلر، طور غایلر! او طر غز چی مینم تهره زه مه، سربله گزچی، یرده
نرسه لر اشله نه؟ شه زگنه چرلاغزچی میکا.

— بزناک وقتبیز یوق. بزگه شه لی تیگر مه چینه ک بائلاش توگوب قالدرغانی
آشلق بور تکلرن چوبله رگه کیره ک.

شول وقت کینه تکه پر... ر... ایقوب صاندوغاچ کیلدی هم بر شه زگنه ثویر-
لوب ره شه تکه که او طردی.

— ایسه نه می صاندوغاچ! رحمت سیکا خبر کیتروک اوچون! سویله چی، یرده
نیلر اشله نه، شه زگنه جرابچی میکا.

— مین سیکا یرده نیلر اشله نگانن سویلیم، مین سیکا جریلم دا. « مونسن صوک
صاندوغاچ شوندا ی ماطور طاوشلر قویوب یبه ردی، که محبوس شادلغندن یغلاب

صلام توشه گينه يغلدى، اول اوزى يغلى، اوزى صاندوغاچ صايراون طىكلى ايدى.
 « كېچە ايرتە - طاڭ وقتىدە هوا يوشاق ھەم صالحنچە ايدى. مېن سىڭ
 ئويڭ يانينە باروب، آنڭ آچق تەرەزەلرى آلدىنغى چىكلەوك قوواغدى صا-
 یراب او طردم. سىڭ بېشكەگى نارسىدە بىلاڭ، زور ياقى كوزلرن آچوب،
 مېنن: ئەتكەيم قايدە؟ » دېب صورادى ھەم مېنم صايراغانمى طىكلاب ياتدى.
 سىڭ قردە شىرك سىنى ايسكە توشروب يغلىلر. آلار سىنى سويەلر، بىك سويەلر
 آلارڭ سىنى كورە سىلرى كىلە. سىن قايرما! سىڭ عېبىسز ايكانكىنى خدای
 تعالى كورە. ياوز كشىلر سىنى آزاد ايتەرلر ھەم سىن يەندەن ابرككە، ياقى
 دىناغە، صافى هواغە چغارسىڭ.

« سىڭ بالالارڭ اوزگە يوبانچ بولور. آلار سىنى سويەلر،
 بولار طغغە جەيگى كېچ آغاچلردن كولهگەر توشوب، تەرەزە پيالالرى
 قوياش نورنە بالقوب تورور. شول وقت سىن ئويڭ آلدىن اىطروب، بالالركە
 نىندای مىنقىلر كورگانكىنى سويەلرسىڭ. سىن آلارغە اوگرە تورسىڭ: تا كە آلار
 اوسوب يتكاج، ياوز كشىلرگە بوز قلىق اشلەرگە يول بىرمەسونلر؛ تا كە آلار ياوز
 كشىلرگە آچولانمايچە، بوتون خلقڭ بىر بىرسن قردەش قردەشنى سويگان كېك
 سويولرن اللە تعالى دن تلەسونلر.

بالالرك سىڭ سوزلرگى طىكلارلر. سىنە آلارڭ ياخشى، گوزەل خلقلى،
 بېچارەلرغە ياردەمچى بولغانن كوررسىڭ. سىن بىك اوزاق، اوزاق ياشارسىڭ!
 سىڭ چەچلرك آغارر، اما يورەگڭ ھامان شادلىق بلەن تىبوب تورور.
 اوزڭ ئولساچ، ھەمسى سىنى خاطرلاب يغلارلر، سىڭ اوچون دەقايىلورلر،
 ھەم ياقى، قوياشلى بىر كونە، ياشاروب ياتقان مقبرەگە آلوب بارلر. سىڭ
 قېرك اوستينە بىر گل چەجەگى او طر تلغان بولور. مېن طساڭ و قتلرندە شونە
 او طروب صايراب تورورم.

یتیم بالا.

كوز كوڭى، صالحون هوا بىر طوقتامى ياڭغر ياوا
 قايدە باصسەڭ، آندە بالچق، بېچراق آياق طايا.
 بىر بىر آرتلى كوڭنى طاو، طاو زور بولو طر قابىلىلر
 ھەم اورام بوش، يورمىلر كشىلر، اورامغە چقىلر.
 شول وقت يولڭ چاتنە بىر بالا، تىڭ بىر بالا
 آبونادردە، طورادر قايدەدر بارماق بولا.

اوستى يرتق، يوق آياقده، قالتىرى ھەر ېر توشى
 كوزگە ياش طولغان، يوزى كوك، شاقشاق ايتەدر تىشى.
 نيك يورى موندى وقتە، نيك اويندە ياتىمى اول
 چونكە اول مسكين يتيم اول، ياتار اورن طابىمى اول.

آنام قېرىندە

قېرلر آراسىدىن آقرىغىنە يوروب، آنامنىڭ قېرى يايىنە باروب جيتىم. بو
 كوندە ېر قوچاغىندە ياتا طورغان آنامنىڭ قوچاغىندە تىرىپىلەنگان، « بو بالام ېر
 ملا بو لور ئەلى » نىڭ بلەن مېنى سويگان وقتلرى كوز آلدېمە كېلىدى. آنامنىڭ
 قېرى ېر خرابا حالينە ئەيلەنگان، ېر بلەن تىگىزلەن، درجەسىنە جىتگان، قېر اوستىدە
 اوسكان اولەنلر قوروب صارغايە باشلاغان، كونلرچە دوام ايتكان ياڭغىرلر بلەن
 قېر اوستى شارالانغان ايدى. اوزمنى قېر اھللىرىنىن بىرەسى كېى حس ايتكانم
 حالدە، آنامنىڭ قېرى يايىنە باروب اوطردم، حالسىزلىنىم. طىم بىتىدى، قالتىرى
 باشلادم كوزم ياشلاندى. اوچ - دورت مېنوت قىدى توفراق اوستىنە قاراب
 حسىز بىر حالدە تىك اوطردم. قالتىراغان بىر طارش بلەن، آياتلرنى اوزە، اوزە
 سورە « تبارك » نى اوقوب آنام روھىنە باغشلام. نېچە يىل چىتىدە يوروب
 قايتقاچ عزیز آنامە آلوب قايتقان ھىدە وبولەگم شول مبارك سورە بولدى.
 اوستىمە لازم بولغان زور بىر بۇرچنى اوتەگەن، آنامە بىر خىمىت كورسەتوب آنا-
 منىڭ رحىمىنى ايشتكان كېى بولدىم. بىتون مقېرە اوستىدە سكونت، طىلىق. فقط ېر
 بوز طورغاي موڭلانبو صايرى، بىتون قېر اھللىرى اسەندىن الھام بلەن مېنگە
 دىواب بىرە، مېنىم حسرتەمە، كوز ياشىمە اشتراك ايتكان توسلى بولا ايدى. قېر
 باشىدىن قوزغالاسم كېلمى ايدى. چونكە آنام: « قايدە كېتەسنىڭ بالام، مېنىم قېرىم
 ياندىدە آنچىق شول قىدىر يىگنە طوراسىمىنى؟ . . . ېر آز اوطرد، كورگان كېى بو
 لايم، اويگە قايتسەنگە آندە ايدى بۇرغى توسلى يەم يوق، آندە آچىق يوز
 بلەن قارشى آلوچى بولماس » دىكان كېى بولا ايدى. آھ عزیز آنام! بىنم حسرتىم
 اويگە قايتوب كىرگەچ، سېنىڭ يوقلىغىڭ بولاچى. اكر سېن بولساڭ ايدى. . . . .
 مېن بولاي حسرتلى ومضطرب صورتدە اويگە قايتوب كىرمەس، بىلكە شادلىق
 بلەن قايتوب كىرەچك ايدىم .

آنا محبتى نى چاقلى كۈچلى بو!.. حالبوكە توسىنى، صورتنى بويىلە اونوتە-
 بازغانىم. آنام وفات بولغان وقتە، مېن بىر بالا ايدىم كوز قاراشلرىنى، يو-

زینی، نوسینی، چه چلرینی شول حیانتدهغی کبی کوکلمده قالدرا آلماغنهن. آن
هنگ صورت وگه ودهسی طومان آرقلی کورنگان برخیال وشهوله توسایه گفنه خاطرده
طورا. بر آرتفکر، و او یلاغانمن صوگفنه صورتینی خاطرلی آلامن. یراق بریرده
بیرک طارلر آراسنده اونوتلمش متروک بر آولده آدرغان، ئولوم طرناغی آنی
شوشی یرده اوچراقتان، وهلاک ایتمکان...

آه آنام! .. تصادفی، « قدر » سینی بر طاشداندن محروم ایتمکان، متردد
بولغانم حالده قبرگنی چاق نزله ب طابدم.

خیالم بووقته زیارتلر آراسنده یوری. اوچودن قاناطلری طالغان بر
قوش، یا که اوط تیره سنده یوری طورغاچ اوطغه توشکان بر کوبه لهک توسلی
عاجز بولوب قبرگه توشه...

ایکی کوزم، قاره بختم کبی بوقاره توفراقلرغه تکه لگان، دائما یردهش نوگو
بلهن مشغول، کم بله! ایندی سینی هرکم اونوتقاندر. احتمال قبرگنی کیلوب
کورچی، برقطره یردهش توگوچی ده یوقدر.

اوزمنی اوزم اونوتوب همین همان قبریاننده اوطراچاق ایدم، فقط، کوچرنک.
— نه یرده ایفدی شا کرد، تیزرهک! « دیگان طاوشینه اویانوب کیتدم. تو-
بانلک بلهن آنامنگ قبریینه ایسانلاشوب آقرینغنه طوروب کیتدم. کوچر آطلر-
ینی بیگ شهب قووالاب قنغراولرینی شاگفراوتوب آولغه کررب کیتدی.

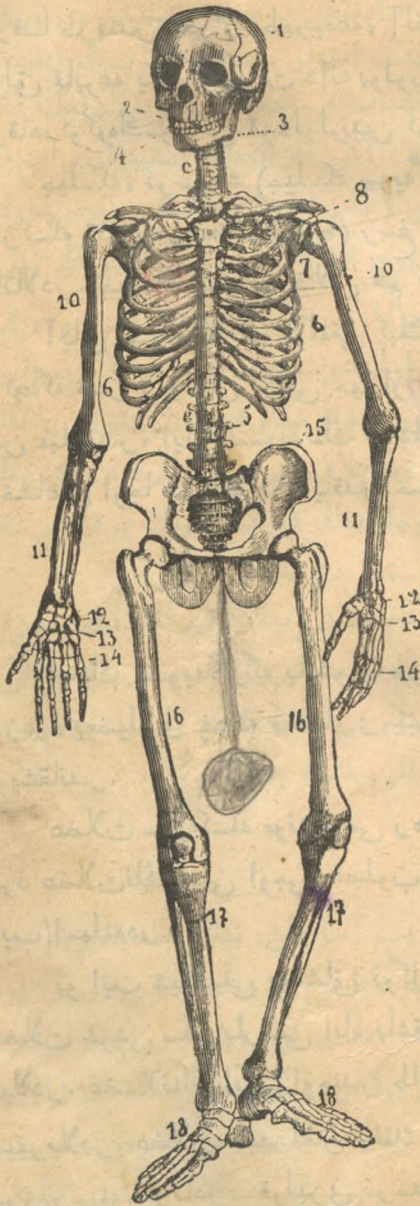

آدمیان

۶ ۲۳۸۹۱۶۸۸۲
آدمیان
۲۳۸۹۱۶۸۸۲

باش سويه كلرى ايسه، برسى ايكنچيسينه كره طورغان تشلى ئله كترمه لر ايله ئله كتر-
لگانلر. اسكليت باش، گه وده، آياق- قول سويه كلرى اسمى ايله اوچكه بولمهدر.

رسم ١

باش سويه گى، ايچى مىي ايله طو-
لغان، آلىغى ياغندن يوز سويه كلرى ايله
قابلانغان، دورت كوللى برىاشچيدىكن
عبار تدر. تشلر او طرقلغان تش قازنالىرى،
يوز سويه كلرندن حساب ايتلهدر. يوغار-
غى تش قازناسى باش سويه گينه بيىك
نقى يابشديغندن قىي-مىلكه ميدر. آستى-قى
تش قازناسى قولاق ياندىر هق، سويهك
لر يىنك ايكى اوچى ايله گفه طوتاشديغندن
حركت ايتله آادر. اوز اوزندن يوغارغى
تش قازناسىنك يانينه كيلور گه - يابلور
غه مساعده ايتلغان مقدارده آچيله آادر.
آدمنك تشلرى اوچ صنفقه بولمهدر:
١) هر تش قازناسنك دورتار يصاصى،
قاپى آزقلىرى كىسكه لر گه مخصوص كىسكچ
(اسنان قساطعه، ثنايا) تشلر، ٢) زور
كىسه كلرنى اوز گه له اوچ-ون اوچلرى
اوتكر، يوغارغى تش قازناسنك برهه،
قالغانلرى توبهنگى تش قازناسنك بولغان
اوچلى قابان (انياب) تشلر، ٣) قالغانلرى
آز او تشلر اولوب طعامنى واقلاوغه -
چه ينفه و گه خدمت ايتلهدر؛ بولار تش قازنا-
لر يىنك هر ايكى ياغنىك بيشهردانه در.
باش سويه گندن صوكن آرقه اورطهسى
ايله اومرتقه (عمود فقرى) توشهدر.

- ١ - باش سويه گى. ٢ - يوغارغى تش قازناسى.
  - ٣ - توبهنگى تش قازناسى. ٤ - تشلر. ٥ - عمود فقرى.
  - ٦ - قابرغالر. ٧ - كوكرهك سويه گى. ٨ - قلاق سويه گى.
  - ٩ - چىلكه سويه گى. ١٠ - ترمهك سويه گى. ١١ - بىلهك سويه گى.
  - ١٢ - رىغ ايدى. ١٣ - مشط ايدى. ١٤ - بارماقلىرى. ١٥ - اوچا سو
  - يىگى. ١٦ - بوط سويه گى. ١٧ - بالظر سويه گى.
- اومرتقه برسى آخركه ئله كتر لگان، فقره
ديكان بالداق رهوشنك لىكن بوتاق كىك
باشقه چىقغان سويه كلرنك برگه چىيلووندىن

حاصل بولغان. ایچی آرقه جیلکی - میی ایله طولی هر باغانان دان عبارتدر. اومرتقه ار موین (فقرات رقبیه یاغود عنقیه جیدی د نه)، آرقه (فقرات ظهریه ۱۲ دانه)، بیل (۵ دانه) سویه کلرینه بولمه لر؛ بو صوگغیلری ایلك زورلرنددر. قابرغالر آرقا طرفندن فقرات ظهریه غه، آلفی یاقدن کوکرهك سویه گینه برکتلگانلردر. هارلق قابرغه یکریمی دورت دانه بولوب، هر یاقدن اون ایکیشهردر. قابرغالرنلک آرقاهم کوکرهك سویه گی قوشولرندن کوکرهك بوشلغی (جوفی صدری حاصل بولادر. جیلکه، ترسهك (جیلکه سویه گندن ترسه کگه قدر)، بلهك (ترسه کدن بلهزکگه قدر) سویه کلری، *) رسغ الید، مشط الید هم بارماق سویه کلری قولمن سانالادر. جیلکه سویه گی قلاق هم کوکرهك اوستنلگی سویه کنی ایچینه آادر. آیاتی سویه کلریده قولغی کبک اولوب بوط (تیزگه قدر)، بالطر (تزدن اوکچه گه قدر) بولغان برسی جووان ایکنچیسی نچکه سویهك) هم اوکچه سویه کلر - ندن عبارتدر. ایکی سویه کنگل قوشلورندن حاصل بولغان تیشک تاریلکه گه اوخشاغان اوچا سویه گی ده آیاقندن حساب ایقله در.

عضلات.

ایتنلک سویه کلرگه یابشوب طورغانون کوزبز ایله کوروب طور ابز. ایت اوزی، بعضیلری نچکه بعضیلری جووان جمله عضلیه دیگان به یله ملردن اویشتانددر.

عضلات سویه کگه مونه شوشی ره وشده یابشقان بولا: هر ایت مونچالاسی یا - خود عضلات نلک ایکی اوچی قصلوب آقصل - زنگار جبکه نه یله نه؛ بو جب سکر - دیب اسلنه در.

بو ایت شیکلملی یومشاق توگل، بلکی قاطی هم چهینه رلسک ده بولمیدر. عضلات شوشی سکر یاردمی ایله باشقه باشقه بولغان ایکی سویه کگه برکتلگان بولادر. عضلاتنلک ایکی اوچندن طار تسهك، - اوزایوب ریزینه کبک یفدن جییریلادر. عضلات جییرلغان وقتک جووانایا هم قصقارا، برکتکن سویه کلرن بر سن برسیمه تارتادر. قزلبزی ترسه کدن بوکگن چاقن، جیلکه دن توبهن قو - لبزنلک جووانایغانن هم قاطیلاشقان سینهمز؛ بوايسه جیلکه سویه گی ایله بلهك سویه گینه برکتلگن عضلاتنلک قصه روونداندر. بزقولبزی بوگرگه تلهسهك، عضلات قصقارا یعنی جووانایا، بووقت اول اوز آرتندن ترسهك هم بلهك سو -

*) ۱ رسغ الید دورتهر دورتهر تزیلوب طورغان بارغی سیگن سویهك بولوب بلهك کیسه طورغان یرهددر. مشط الیدقول آرقاستده غی بیش سویهك.

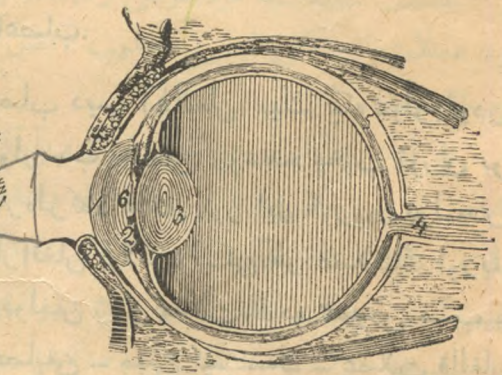
یەكلرىنى قارتاده بىز قولمى بوگەبىز - شولای ايتوب عضلات قىسقارغان چاقلىر -
ئىدە سويەكلرىنى ھىم شونىڭ ايله بىراپىر بىزنىڭ تەنھىزىنى ھىر كىتكە كىتەرەلىر .
عضلاتنىڭ سانى بىك كۆپ: بىر قورلىسى آياق - قوللارنى قوزغانا، با -
رماقلىرىنى بوگۈگە ھىم طور بىلاوغە ياردەم ايتە؛ ايكىنچى بىرەولرى باشنى بوروروغە،
آرقانى ايبوگە، قابىرغالارنى كوتەرۈگە خىدمت ايتەرەلىر . حاصلى بىزنىڭ تەنھىزە
نىپىدىگە ھىر كىت بولسەدە، شول عضلات آرقاسىدەدەر . عضلات سويەكلرىنىڭ قا -
بلامى، بىلكى اچكى طرفلەردەدە بولالار، مىثلا: آش قازانىنىڭ استىزەلىرى ھىم يۈ -
رەك عضلاتىدىن ياسالغان . عضلاتنىڭ اوسىتى، آدم تەنھىزىنىڭ طىشىكى كىيۈمى اولان
تىرى ايله قابىلانغۇندىر . آدمنىڭ تىرىسى - اۈچ قاتلىدىر: بىرىسى، بىزنىڭ تىرى
دىب يۈردىكەز اېڭ اوستىگى قاتلاودىر . بوڭا فن اصطلاحنىڭ «بشەر» دىلەر .
بشەرنىڭ اوستىكى قاتنىدەغى تىكەلىرى يعنى اولىگەن ھىچبىرەلىرى قوبىلا طوراللىر .
شولای ايتوب بىر قىدر وقىقلار اوتكاندىن سوڭ تىھام قوبىلۇب بىتوب ياڭالار
بىتوب طوراللىر . ايكىنچى، اۈچىنچى قاتلاولرى لايىلالى تىرىدىن عبارتەر . تىرىنىڭ
قاي بىر اورنلىرى، مىثلا: ايرىن ھىم بارماق اۈچلىرىنىڭ تىرىسى بىك يوقا ھىم شفا -
فدەر . ايكىنچى بىر اورنلارنىڭ، مىثلا طابان استىلەرنىدە بىلكىس قالىندەر .
تىرى بىك كۆپ اعصاب قە ماللىك اولدىغىدىن، بىك تىزلىك ايله سىزە :
شونىڭ آرقاسىدە بىزنى اسسىپىدىن، سووقىدىن ھىم باشقە ضررلى نەرسەلەردىن ساقلى،
طىشەغى عالمىنى بىزگە بىلدۈرۈپ طورادىر . بولاردىن باشقە اشكە ياراماغان نەرسە -
لارنى مسامات (ئىدەگى واقغىنە تىشىكلەر) آرقىلى طىشقە چىقارادىر .

اعصاب

عضلات آراسىدە بىك كۆپ اعصاب دىب آتالغان، بىك تىكە جىبلەر باردىر .
بۈجبلەر مىدىن ھىم آرقا جىلگىنىدىن جۈوان جىب بەيلەمى روشنىدە چىغوب تورلى بو -
ناقلىرغە بارا - بارا شول قىدر تىكەلەرگە، عادى كوز ايله كورۇپ بولمىدىر .
اعصاب ھىر بىر عضلات آراسىدە طارالغان بولالار، لىكىن ھىر عضلاتنىڭ اوزىنە
مخصوص جىبى بولادىر . بىزنىڭ قولمىزدە بولغان زور عضلاتنىڭ دە مخصوص جىب -
لرى بار . اگىردە بىز قولمىزدەغى اعصابىنى - جىبى كىسىدەك - عضلات قالغان
صورىدەدە - قولمىزنى بوگە آلاچق توگلىمىز . آلاى بولغاچ عضلات، اعصابىدىن با -
شقە، سويەكلرىنى - قىمىلەتتە آلەپلىر ايسكان . بىز قولمىزنى بوگەرگە تەلەگان وقت،
مىدىن اعصاب بۈيىنچە زور عضلاتقە بىر نەرسە اوتەدە، عضلات قىسقەرە، شوندىن سوڭ
قولمىز بوگەلىدەر .

باش سوپه گيڭڭ ايكي طرفندن ايشتو آپاراتى بولغان قولاقلىر باردىر. بو آپارات بيك مركب بولدىغىدىن، آنى ايشتو لاييرىنتى (*) دىب آطيلىر مېدىن كىلگەن اعصاب سەمەيە، لاييرىنت ايچىندە بوتاقلاڭلار. شول جەلر ياردىمى ايله بىز، قولاقنىڭ ايچىندە كىرگەن ھەر بىر طاوشنى ايشتەمىز. قولاق تېشىكى، طاوشلىرىنى ايچكە يېھرو ايچون ياراتلغان قاناودن عبارت اولوب، قولاق يافراغى طاوشلىرىنى چىتكە يىبارمەسنى ايچون يارانلەشدىر. شونىڭ اوچوندە بىز، ھەر طاوشنى تىكلى باشلاشق، قولاقنى شول ياقىغە تابا بورامىز. بعض وقت طاوشنى ايشتو اوچون قولاقنى يافراغىغە قويامىز. قولاق يافراغىنىڭ بىزنىڭ اوچون شوشىلردىن باشقە آرتقى اھمىيىتى يوق، آنسىزدە بىز، طاوشنى ايشتە آلمايمىز.

باشمىزنىڭ آلغى ياغىندە باش سوپه گيڭڭ مخصوص چوقىرىندە كوزلىرىمىز باردىر. كوز كورو اعضاسى در. نېنىدىگىمە كوز بولسەدە ھەر طرفتىن كوز آغى - دىيىگەن قاتى بىر قابلاوچ ايله قابلانغاندىر. كوز آغى اوزى شىفاق توگىل، لىكىن آلغى ياغىندە «قرنىيە لامعە» دىيگەن شىفاق نرسەنى اوتوب كېتەدۇر. قرنىيە لامعە شىفاق بولوب، آنىڭ آرغى ياغىندە ايكنچى بىر قاتلاو بار، بونىمىنە طبىقە قىزىيە دېيىلەدۇر. طبىقە قىزىيە تورلى تۈسكە صورى، قارە، كوك بولادۇر. كىشىلرنىڭ كوزلىرىنىڭ تۈسى طبىقە قىزىيەنىڭ تۈسىدىن كېلەدۇر. طبىقە قىزىيەنىڭ اورتاسىداغى قارا تابىنى كوزنىڭ كىشىسى دېيىلەر. كوزنىڭ كىشىسى واقعە بىر تېشىكىدىن عبارت. كوزنىڭ كىشىسى بيك شەب ياقىتىلىقىدە طاراييا، ضەبىقى ياقىتىدە كوزگە ياقىتىنى كوبرەك كرتو ايچون كېتكە يەدۇر.

(۳ رسم) كوزنىڭ اوسكى كورنىشى

(۲ رسم) كىيلىگەن كوزنىڭ كورنىشى

- 1- قرنىيە لامعە. 2. طبىقە قىزىيە. 3. جىسم بىلۈرى.
- 4. كورگازگىچ يىبارى. 5. طبىقە شېكە. كوز بەبەگى (كىشىسى)

خېلىرگە قاراغاندە مەصرە لاييرىنت دېگەن صراي بولمىش. بونىڭ بىسك كوب بولمەلىرى بولوب يارمىسى يىرنىڭ اوستىدە يارمىسى آستىدە بولمىش موگە كىرە چىغە طورغان اورتىلى كوب اولدىغىدىن كىرگەن كىشى ساتاشوب بىقە طورغان بولغان بارلىق بولمەسى ۳۰۰ قىلدىر بولمىش.

كوزنىڭ كىشىسى آرتىدە ايكى ياقى چىقى شىشنىكى پىلالاغە اوخشاشلى «جىسم بلورى» دىكان بىرنىسە باردىر. مىدىن ھەر بىر كوزگە كورگازگىچ جىبلرى كىلەر، بولار كوز آغىنى اوتوب كوزنىڭ اىچىنە كىرەر ھم آندە بىك كوب طارماقلىرغە آيرىلالر. شولاي ايتوب نچكەگنە اعصاب ايله كى تشكىل ايتەر. بوا اعصاب ايله كى طبقة شىكىه دىب آتالغەدر. بىزنىڭ آلمىزدە بولغان نىرسەلەر ھەر قايسى، كچكەنە كوزگىلە كى كىك، طبقة شىكىه دە شەولەلنەر. نىندىگنە بولسەدە بىرئەبىرنىڭ شىكىلى، كوزنىڭ، كىشىس ھم جىسم بلورىنى اوتوب طبقة شىكىه دە شەولەلنەر. بوشەولە، نىرسەنىڭ اوزىنە قاراغاندە بىك كچكەنە ھم كىرسىنچە يعنى باشى تىوبەن بولوب كورنەدر. اما مىيىزدە اوزلىرىنىڭ درست حاللىرى ايله تىرسىم ايتلنەر. نىرسەلەرنىڭ شەولەللىرى ھەر كوزدە آيرىم بولسەلدە، مىغە بىرگە بولوب توشەلر. كوز آستەندە ھم اوستەندە قابچا كىك كوز قاباقلرى ايله يابلادر. كوز قا باغى ھم كىك كوزنىڭ ايك باغشى قاراولچىلرنىندىر. آلا كوزنى يابوب، آنى توزان، چوب - چار ھم قوتلى ياقىلىقنىن صاقىلىلر.

اىسلرنى بىز بىرنىمەز ايله سىزەمز. شونىڭ اوچوندە بورون اىسلرنى سىزو اعضاسى دىب يورتولەدر. بورون بىرپەردە ايله ايكى مساوى قىسەلەرگە بولنگەن بولا. بولمىلرنىڭ آلدى بورون تىشىگىنى تشكىل ايتەر بورون اىچكى ياقىن ايكى تىشك ايله يوطە يىلقىغە آچلەدر. اىسلرنى ايسە، بورون اىچندە طارماقلازغان جىبلر ياردمى ايله سىزەمز. بودورت حسدن باشقە دورتنچى بىر - سىزو اعضاسى بار. بىز قاراغىندە قارمىلاب قاراو ايله نىرسەلرنىڭ زورلغىن! كچكەنە لىگن شومامى، قىرشىمى، اسسىمى - صووقمى ايدىكىن بىلەمز. مۇنە بوروشدە نىرسەلرنى قارمىلاب بىلەمىز، سىزو «دىنلەر» بىز كوزمىنى يومغان حالدە، بالان آياغىمىز يا ايسە آرقامىز ايله طاقتا يا بولماسە باشقە بىرنىسەنىڭ شومامى، نىر شىمى ايدىكىن بىلەلەمىز.

بىزنىڭ ايك نىق سىزە طورغان اعضامىز - بارماقلىردىر. كوب نىرسەلرنى بىز، شول بارماقلىرىمىز آرقلى بىلەمز. شول روشدە بىزدە بارىسى بىش سىزو اعضاسى بار ايكەن. بولاردىن ايكى كىرەكلى بولغانلرىدە كورو ايسە ايشتو اعضالرنىڭ درست بولولرىدەر.

قان يورى طورغان طاملر.

تەننىڭ ھەرىرىتىدە ايت آرالرنىدە تىرى اېچىد، حاصل تەننىڭ اېچكى ياغىنىڭ ھەر اورنىدە اعصاب دن باشقە قان يورى طورغان طوربالر۔ طاملر باردر۔ قان بىزنىڭ تەننىزنى، صوب باشقە صىيوق نرسەلر يونا طورغان بولۇپنى چلاتقان كېك، بار بىرىدە چلاتمى، بىلكە اول اوزىنە مخصوص قان طاملرلى دېگەن طوربالردن آغوب يورىدر۔ قان طاملرلى تەننىزنىڭ ھەر بىرىنى طوترد قىلرندىن، آننىڭ بار بىرىدە قان بولادر۔ قان طاملرلى اول يورەككىن چىققان و قىلرندە بارماق جىوانلىغىدە بولالر۔ صىگرە آلار دە اعصاب كېك طارماقلىغە طارالوب، بارا۔ بارا شول قىدر نېكەرەلر كە؛ موندى كوز ايله اوز آلدىنە بىر سىڭنە آيروب كوروب يولمىدر۔ ئەنە شول نېكە طاملر تەننىڭ بتون بىرىنە طارالغانلىقىن، تەننىزنىڭ قايسى بىرىنە كەنە ايلە۔ تور تەسەكە، آندىن قان كىلوب چىغادر۔ قان طاملرلى مېيىنى ھەم سويە كلرنىك اوتەلر۔

طىرناق ھەم چەچلردىن باشقە تەننىڭ ھېچ بىرى قان طاملرندىن خالى توكلر۔ قان طاملرلى ايكىگە بولنەلر: قىز قان طاملرلى۔ بولار آرقلى يورەككە كى قىز قان تەننىڭ بتون بىرىنە طارالا؛ قارا قان طاملرلى۔ بولار آرقلى تەندە بولغان قارا قان يورەككە جىولادر۔ قول آرقالرنىدە كورنوب طورغان زەنگەر يولدر قارا قان طاملرلىدر۔ قىز قان طاملرلى تىرىنىڭ اېچىدەرەك بولغانلىقىن، كورنمىلر، شولايدە قول ايله قارمالماب تىبولرندىن بىلورگە مەكەن: مثلا اوچ توبىدىن بىلەزكەگە طابە ھەر اورنىنى ھەم چىيگەلردە كى طاملرلىنى طوتوب قاراساڭ، قاننىڭ نېچك تىپكانون سىزوب بولادر۔

قان.

قان كورور كوزگە قىز توستە، ياخشوق قوئى، اوتە كورسە تەمى طورغان صىيوق بىرنىسەدر؛ اگردە بىر قىدر وقت آچىق ھوادە طورسە، آچىغان سوت تولى اويشە باشلىدر۔ اگردە بىر طامچى قاننى صاف پىيالا اوستىنە سالوب، مىقرا سوب آرقلى قارالسە، اول وقت بتونلاى باشقە: عادى كوزگە كورنىگانىگە قاراغاندا ياخشوق مەركب بىرنىسە ايدىكى بىلنەدر۔ قان طامچىسى مىقرا سوب آستىدە اوزىنىڭ طىبىعى جىسامتىدىن بىرنىچە يوز مەرتىبەلر زور بولوب، توستىز بولغان بومامەنچە اچىدە بىز اورنىدە بىرەو، بىز اورنىدە اويىم۔ اويىم توگەرەك نرسەلر يوزوب يورىدر۔ بوتوگەرەك نرسەلرنىڭ قايسىلىرى تەنكە رەوشنىڭ، صارغىلت۔ آل توست ايلە بىر

بالغان لىر (بوتوس قان شارلار نىدە تېمىر بار لغىدىن كىيە)، لىكىن اوزلىكلار نىدىن
 بر اورنىدىن ايكنچى اورنغە اورمەلى آلار هم هر وقت شىكللر ينى اوزگەرتەلر:
 بىضا يومغاق كېك جومارلانەر، يا ئاندىن طاغى يازىلالر. كۆپ وقتە اوزلار نىدىن
 بر، يا بىرنىچە آياقلىر چىقارالر هم آلارنى قاباتىدىن جىيىوب آلار.

مونه بولارنىڭ تەنكەرە وشىنى
 بولغانلىرى - قىز قان، تۈسسز هم
 شىكللار اوزگەرتە طورغانلىرى -
 آق قان شارلىرى - دىب اسملەلر.
 قان شارلىرى قاندا بىك كۆپ،
 لىكىن ايكي سىمى بىر تىگىز توگىل؛
 قىز قان شارلىرى، آقغە قاراغاندا
 بىك كۆپ مرتبەلر آرتق.

آق هم قىز قان شارلىرى
 بىك كىچىكە اولدىقلىرىدىن، موندى
 كوز ايله كورۇپ بولمىدۇر. بر
 ۋىرشوك اوزىلغىدىن قان شارلىرى
 ياصاماق اوچون نىچىمە مەكلىرى
 بىرگە تىزەرگە طوغرى كىيەچك.
 بىز يوغارۇدە تازا قاننىڭ
 مۇادە بىك تىزلك ايله اويشقۇ.
 ئىدىنى بىلگەن ايدىك. آنا شول

رسم ۴

اويشقان قانغە مىقراستوب آرقى قارالسە، اچىدىك مكلرچە قىز هم آق قان شار -
 لرىنىڭ نىچىكە گنە بوى - بوى فېبىرىن دىگەن نرسەلر اچىدىك ياتقانى كورنەچك.
 ئلك بىز قاندا فېبىرىن كورمەن ايدىك. چونكە اول، كوكەى آغى كېك بىر نرسە
 بولدىغىدىن قان اويشقان (تەئىر) وقتەغىنە آندىن آيرىلەدۇر. فېبىرىن دىن آيرىلۇپ
 قالغان مائىغە قان صوۋى - دىنلەدۇر. دىمىك قان، قان شارلار نىدىن، فېبىرىن هم
 قان صوۋىدىن تىشكىل ايتە ايكەن. قان صوۋىنىڭ اچىدىك آدمنى رىزقلىدىرورغە كىرەكلى
 بولغان ماى كىسەكلىرى، تۈز، فوسفور وباشقە نرسەلر باردۇر.

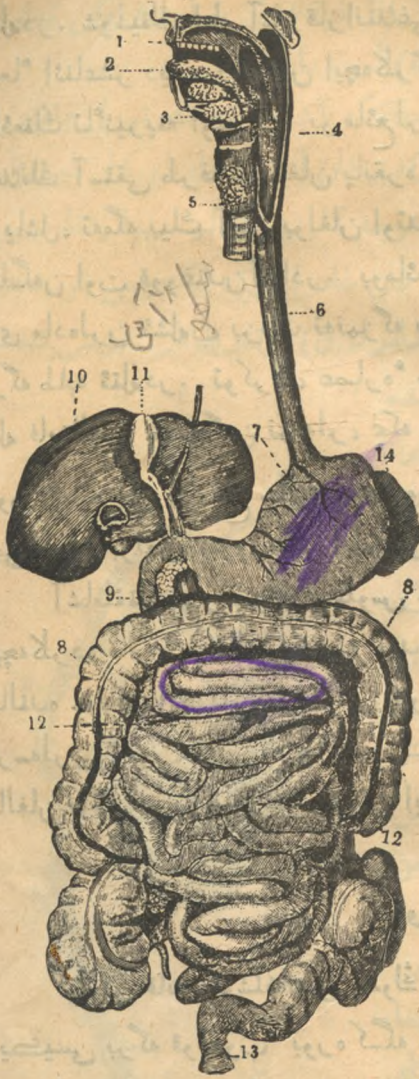
آزق.

بزنڭ تهنمزنگ بار اعضاسى : س-ويهك، تيرى، ايت، ماى مى، كيمرچەك
 وباشقەلر ھرقايوسى قاننن حاصل بولالار. قان اوزى، آدم طرفنن آشالغان
 نرسەلردن ياصالديغندن، قاننى ياصارغە تيوشلى بولغان نرسەلرنڭ ھرقايوسى
 آشاملقە بولورغە كيرەكدر. اگرده بىز تهنمزنگ ھر يرينە تيوشلى بولغان نر-
 سەلر يتشوب طورسون ديسەك، آشاملقە: صو، آق (ВЪЛОЖЬ) مادەسى، ماى، شېكر،
 توز، تيمر وباشقە نرسەلر بولورغە كيرەك درست، بو نرسەلرنڭ صو ايلە تو-
 زدن باشقەلرن، صاف كويچە اوزلرينگە استعمال ايتە آلميمز. بزنڭ عادى
 آشاملغىزغە تورلى چامادە، شول نرسەلر قوشلغان بولا. آشى طورغان نرسەلردە
 يارتينن كوبرەگى صو، قالغان مادەلر ھر آشاملقە برسى كوب، ايكنچيسنەك آز
 حاصل ھرقايوسى بر تيگىز بولميدىر.

مثلا: پەرەنگى دە كراخمال مادەسى بىك كوب، اما آق مادەسى بىك آز؛
 بورچاقەك ايسە بالعكس آق مادەسى كوب، كراخمال مادەسى آزدر. آشاملقە
 طوقلقلى مادەلرنڭ يوقلغى تهنمزنگ تشكلىنڭ ضعيف بولووينە سەبب بولادر.
 مثلا مايسز، مى، تيمرسز قزل قان شارلرى تشكل ايتە آلمى. اگرده آشاملقە
 ايزۇيست بولماسە، سويهكلرنڭ يومشارو احتماللرى بار، چونكە، آلارنڭ قا-
 طيلقلرى ايزۇيستدن كيله در. بىز شېكرماى، توزنى نيقدرگنە آشاساقەك آق
 مادەسى آشاماغانەك عضلاتنى ياصى تورغان بەيلەملر بىك ضعيف بولاچق. اچنە
 طوقلق مادەلرى بولغان آشاملقارنى برگە قاتشدروب آشافانەك، بزنڭ تهنمزگە
 كيرەكلى بولغان نرسەلرنى طابقان بولورلر.

آش سگو.

آدمنڭ آشامپچە طورە آلمانن، بىز ھرقايومز بلەمز. آدم تهنن طويدىر-
 ماسە - اولەدر. سزنڭ ھرقولغزده ايكمەك، ايكنچيسنەك پشكەن ايت كيسەگى بولسە،
 بولارنڭ ھر ايكيسنەك آغزغە اوزاتەسز. مونا اول آزق كيسەگى حاضر سزنڭ
 تلىكز ھم تشلرگزنڭ حكىمى آستيفنە كرى ايندى. برنيچە سيكونقلردن صوك
 ايت ايلە ايكمەك كيسەگى طانلماسلق، يومشاق بر يوم-ارلاقغە تەيلەنەلر. بو

رسم ۵.

1 - تشر. 2 - تل. 3 - توكر ك بيزى. 4 - يوطلاق
 5 - بوغازلاو. 6 - جن (برى). 7 - معدة. 8 - امعاءنى عشر.
 9 - پانقرئس. 10 - باور. 11 - اوت ساتوى. 12 - نچكە
 13 - چووان اچكە.

باشلى. اچى بيزلر ايله طولى آش قازانىنىڭ استينالرى ايكى ياقىن آشاملىق يانينە طابه قىلالر هم آنى ئەومەلى باشلىلر. شونىن صوڭ اول، بىر بوتقە كىكە خالگە كىلە در. مونه شوشى وقتە مەننىڭ اچىنە بولغان كچكە قابىلردن مەن صوغى (عصارە مەدوئە) طامچىلى باشلى. اول ئەلىگى بوتقە ايله قوشلا، آنى اوتەن اوتەگە جووشلى، بار ياغىنن چورماپ آلوب آق مادەسىنى آيرورغە كىرشە؛ آق مادەسى عصارە مەدوئەنىڭ ئائىرى استىنە ئروب بولغانچى بىر مائعە خالىنە

يومارلاقنى ياصاوغە خىمىت ايتكەن ايسڭ اشلىكى نرسە - توكر كىر. توكر كىنى مخصوص توكر ك بيزلرى ياصاب چىقارلر. آشاملىقنى چەينى باشلاغاچە بيزلردن توكر ك آغوب، آشاملىق توكر ك اچىنە ئەولەنە طورغاچ توكر ك آڭا قاتشادر. آشاملىق شول روھشە توكر ك آرقاسىنە يوشاب، اعضالر طرفىنن آشالورغە قابل بىر خالگە كىلە در. توكر كنىڭ ئائىرىنن كىراخمال شىكرگە ئەيلەنە؛ شولاي ايتوب آشاملىق آغزىن باشلاپوق بىزنىڭ تەنمىزگە كىرەكلى صوقلرنى (دملرنى) بىرە باشلى. آشاملىق كىسەگى آغزىن يوطقىلغە كىلە، بونىن صوڭ بىز آنى يوطابىز. يوطقا. نىن صوڭ آشاملىق جن بوپىلاب ئوبەن طابا كىتە. جن چەينەلگەن طعمىن اوزىنە كىرەكلى نرسەلرنى صوورادە، آش قازانىنە بىرە در.

آشاملىق مەدەگە كىلوب ئوشكە نىن صوڭ، ياڭا اوزگەرلەرگە اوچرى؛ بوڭا قدر آشاملىق اول قدر اوزگەرەگەن ايدى. موندە ئەلى ايت موخەلالرىنى، ايكەك

كېلەدر. شوشىنىڭ ايله آش قازاندىغى آش تھام بولا. موندىن صوڭ ئەلىگى مائع
امعاء اثناعشر دىب اطلانغان اېچمەكلەرگە توشە؛ اول موندە كرر كرمەس ايكى آچى
مائعنىڭ تاشقىرىغا اوچرى. بو مائعلار بىرسى باقىقى، لايلالى ھەم يابشچان بولوب
معدنىڭ آستىقى طرفىدە بولغان پانقرە ئاسى بېزىندىن كېلەدر. ايكىنچىسى - صارغلت
- ياشل، تەمگە بېك آچى بولغان اوتىدر. اوت معدنىڭ اوڭ، ياغنىڭ باورغە بىر-
كتلگەن اوت قووغىدىن آغادر. بومائعلار ايكىسىدە ئەلىگى بولغانچى مائع دە بولغان
ماي مادەلەرنى ئشلەپ بېزنىڭ تەنمىزگە بېرەلەر. موندىن صوڭرە آشاملىق نچكە اچەك-
لەرگە طابە ئىتلەدر. توكرىك، عصارە، معدويە، عصارە پانقرە ئاسلرنىڭ تاشقىرى
ايلا قاينالوب جىتمەگەن نرسەلەر، نچكە اېچمەكلەردىن چىغان صوڭلار ايله تھام ئشلەنوب،
سوت كېك آق بىر مائع ھالىدە كېلە؛ موڭە كېلۇس - دېلەر. كېلۇس نچكە اېچمەكلەرنىڭ
اچى طولى بولغان صوڭرەلەر ايله صوڭلارغىدىن صوڭ قانغە قاتشادر.

آشاملىقنىڭ بار جزئىدە كېلۇس ھالىدە ئەيلەنوب بېتىمى، بىر قىرىسى نچكە
اېچمەكلەردە قالا. بو قالغان نرسە ئندە قويى بىر ھالگە كېلۇب طغز بىر يومارلاق
ھالىدە جووان اېچمەكلەرگە توشەدر. جووان اېچمەك بىر-وقالدىقندە تەنگە يىراقلى
نرسەلەرنى آلۇب قالورغە طرشە، لىكن آنىڭ اولشىنە يىراقلى مادەلەر بېك آز
قالغان بولالەر. بو قالدىقلار جووان اېچمەكلەردىن طشقە چىقاروب طاشلانالەر.

دوران دم.

كېلۇس قانغە قوشلغاندىن صوڭ، قانغە ئەورلەر؛ ياڭا ھەم تەندە بولغان قان
ايكىسى بىرگە قوشلۇب يورە كىگە طابە يۈنەلەر. يورەك بېزنىڭ تەنمىز اوچون
كېرەكلى بولغان نرسەلەرنى اوزانا طورغان توتىپىلى بىر اسقانە كېكىدەر. طوقلىقى
نرسەلەرنى اچىنە آلغان جىيىنتوق - قان يورە كىن بىتون تەنمىزگە طارالادەر.

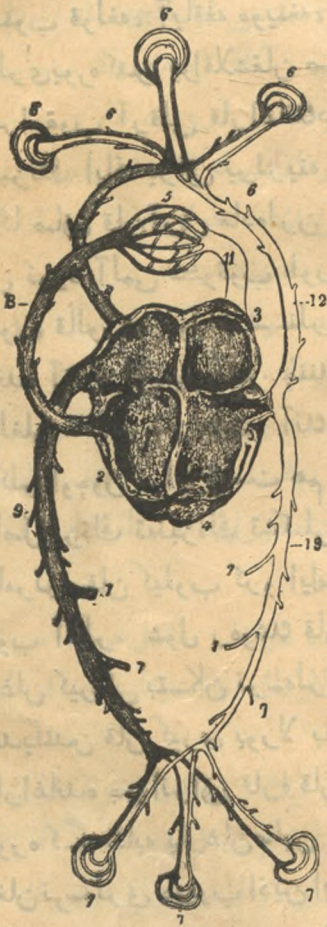
يورەك اوزى صوڭ نىندى نرسە ۹۰۰.

طشقى كورنشىنە قاراغاندە يورەك يۈدردىن زورراق بىر ايت قابىقى
شىكىللىدەر. يورەكلى يوغارغى كېڭ باشىدىن تۈبەنگى طوپىق باشىنە طابە قارا-
توب قاب - اورطالاىغە كىسسەك، آنىڭ اچىدە غېرەمفظم دورت بوشلق كورەچكەز.
بو بوشلىقلارنى يوغارىدىغى ايكىسى - اُذىن، تۈبەنگىلەر - بۇتىن - دىب اسملەر.
اذىنلەر آراسىدە بىر پەردە اولدىغىدىن بىرسىنىڭ آخىر ايلە مفاستىقلىرى يوق.
شولايوق بېتىنلەردە بىرسى ايكىنچىسى ايله طوتاش توگىلەر. ھەرايكى اذىن اوزلىرىدىن

توبەنەك طورغان بطيىنلر ايله طوتاشلار؛ بولارنىڭ طوتاشقان يىرلرنەك ايكى تيشك بولوب آپلوب يابلا طورغان قابچاق (سامە) لرى باردىر.

قان، طامرلر بويىچە اىبلەككە يورەككە آغا. ئەنەك تورلى ياغدىن: يوغارودن، توبەنەك، ياق - ياغدىن؛ اىچلرنىن قان آغوب كىلە طورغان طوربالر - طامرلر اوزلرېنىڭ قانلرېنى زور ايكى آغومغە آلوب كىلەر. بولارنىڭ بىرسى يورەككە يوغارودن توشە (يوغارغى قارە قان طامرلرى)، اىكەنچىسى توبەنەك يوغارىغە - يورەككە (توبەنگى قارە قان طامرلرى) كوتەرىلەدر. بىرسى ئەنەك

يوغارغى قىمىنە، اىكەنچىسى توبەنگى قىمىنە بولغان قانلرنى جىيىوب يورەككە كىترەدر. شولاي ايقوب ضعيفلانغان، تورلى طاشلانمىق نرسەلر ايله طولى قان قايقوب اذىن اۈمىنگە قويلادر. اذىن ايمىن طولغاچە بەر «تەك» دىگە ندىن صولك؛ قان طولقونلرى بطيىنغە آغادر. اذىن دن بطيىنغە چىققان يولنىڭ قابچاقى آپلوب اىبلەككە بىتون قان بطيىن ايمىنگە طولا؛ آڭا موندە كوب طورورغى طوغرى كىلمى: بطيىن طولغاچە، قابچاق يابلادە، اىكەنچى «تەك» دىگەن طاش اىشتەكچە ئەلىگى كىكەنگەن بطيىن كىسە كەنگە تار ايا استىفالرى قاننى قىسوب، اىكەنچى آچق دن اوپكە دن كىلگەن قىز قان طامرىغە چقا روب بىرەرلر. قان موندەغى كىكە يولغە ئە كگاندىن صولك اوپكەگە طابە كىتەدر. بو طامر اوپكەگە كىلوب يتكاندن صولك، اىكەنگە آيرىلوب بىرسى اوپكەنىڭ اولك ياغىنە اىكەنچىسى صول ياغىنە كەرلر. طامر اوپكەگە كرگاندىن صولك، حسابسىز واق بوناقلىرغە آيرىلوب اوپكەنىڭ نەجسلىرى آراسىنە طارالادىر. قان اوپكەگە كرگاندىن صولك، نازارا هم صافلانا يىمى كىپەر كەگەن نرسەلرنى اوپكەدە قالىدروب، آدەنىڭ تەنى اوچون كىرەك بولغانلرنى آلادىر.

۱. اذىن ايمىن. 2 بطيىن ايمىن. 3 اذىن ايسى. 4 بطيىن ايسى. 5. اوپكە. 6. كەودە نەك يوغارغى طرفىندەغى نەكە طامرلر. 7- كەودە نەك توبەنگى طرفىندەغى نەكە طامرلر. 8. اوپكە نەك قىز قان طامرى. 9. قارا قان طامرى. 10. يوغارغى قارە قان طامرى. 11. اوپكە نەك قارە قان طامرى. 12 - 13 ايسى.

قان اوپكە اچىندە تازارغاندىن سوڭ نېچكە تامرلردىن كېلە - كېلە ياخشۇق
جووان تامرلرغە (اوپكەنىڭ قارە قان تامرلرى) كېلە چىغوب اذىن ايسىرگە
قويادىر . شولاي ايتوب اذىن ايمىندىن چىققان قان اذىن ايسىرگە قايتوب كىرەدۇر .
قاننىڭ بوسقىرىغە دوران صغىر دىنلەدۇر . اذىن ايسىردە قان طوقتاب طورمى ،
اول قىللوب قاننى بطىن ايسىرگە چىقارما ، بۇدە قىللوب اچىنە طولغان ابھەر آتلى
تامرغە آغزادىر . ابھەر بطىن ايسىردىن چىققاندىن سوڭ ايكىگە آيرىللوب بىرسى بو
غارىغە ، ايكىنچىسى توبەنىگە كىتە . بولارنىڭ ھەر قايسى طامى ئىلە نېچكە شەرگە
بوللوب قولغە ، آياقغە موينغە ، تەنىڭ باشقە اعضاءرىغە طارالار . قىل قان طام
مىقرا سقوب آرقىلى قاراغاندە قىل جووانلىغىغە كورنەلەر . بو نېچكە تامرلر بىزنىڭ
تەنبىزنىڭ ايكى يىراق يىرلرىغە قان طامى طورغان يوللردۇر . مۇنە اول ، آل - قىل
ياڭا صافى قان آرقى مادەلرن توبە تەنىڭ تورلى يىرنە سىر ايتە ، آچىققان تەن
آنى نوزە آلماى كوتوب طورما . بو نېچكە تامرلردە قان گويە اچىنكى آرقى
آلوب قالورغە اولگىر سىلر دىگان كېك باشقە تامرلردە بورگەنىگە قارا -
غاندە آق نىراق بويىدۇر . چىنە بوقانە بىزنىڭ تەنبىزنىڭ تورلى يىرنە كىرەكلى
بولغان مادەلر بار بىت : آندە عضلات اوچون كىرەك بولغان آق مادەسى ، سو -
يەكلر اوچون - ايزوئىست ھەم طوز ، نىرى اوچون - ماى ، سىمىزلىك اوچون شىكر ،
ھاسىل بىزنىڭ تەنبىزنىڭ تىشكىلى اوچون نىرسە كىرەك بولسە ، - باردە بولادۇر . نېچكە
تامرلر ، قان كىللوب كرو ايلە اچىنە بولغان نىرسەلرنى بىك جىتلىك ايلە سوو -
روب آلار . شول رەھوشە قان اوزنىكى ياخشى نىرسەلرنى بىرە ، تەنىگە يارا -
ماغان كىرەكلى بىتكان نىرسەلرنى آلا بارادۇر . مۇندىن سوڭ نېچكە تامرلردە اشى
بىتدىگىن قان كىرى بورلا باشلىدۇر . نېچكە تامرلرنى اوتكەندىن سوڭ ، آلا رەھ
قاراغاندە جووانىراق قارە قان تامرلرىغە كىللوب كىرەدۇر . قارە قان تامرلرى
يورە كىگە طابە بارغان صاين جووانايەلر ھەم يول اوستىدىكى ، تەن طىرفىدىن طاشلا -
نغان نىرسەلرنى جىيىوب اذىن ايمىن گە قوپالار . مۇنە طامىغە قان يورە كىگە كىللوب كىردى .
قاننىڭ بوسقىرى اوزنىراق بولغانغە كورە مۇنسىنە «دوران كىبىر» دىب اسملەندۇر .
درستە دوران صغىر ايلە دوران كىبىر ايكىسى بىرىولى ھەمى ھەم دورانغە تىشكىل
ايتەلر . قان بطىن ايسىردىن بىتون تەنىگە طارالا ، آندىن اوراب قايتقان سوڭ
اذىن ايسىرگە كىرە ، آندىن چىغوب بطىن ايمىنگە آندىن اوپكە گە باروب تازار -
غاندىن سوڭ قايتوب اذىن ايمىنگە ، سىكرە باشلاپ تەنىگە چىغوب كىتكان اورنى -

بطین ایسرگه قایتوب کره در مونه شولای ایتوب باریسی برئه یله نشدن عبارت بولوب قالا. قان شوشی ئه یله نشنی برمیوندک اوچنی یاصی، ایکنچی تورلی ئه یئکه ننه یوره کڈڭ ۷۲ مرتبه تیپو آئناسنک ته نبزنی اوچ مرتبه اوراب یوره کسگه قایتقان بولادر.

هوا.

آدم دنیاغه ظهور ایتکان مینوتفدن اولسگه ننگه قدر هوادن فائزانه: آنی صولی یعنی هوانی بر اچینه آلا، بر چغرادر، هوا، برسی ایکنچیسینه بتونله ی باشقه بولغان نهرسه لردن ترکیب ایتکان بر جییئتقندر. آنڭ اچنک ایڭ مهم اورن طوتقانلری مولد الجموضه ایله آزوتدر. مولد الجموضه هم آزوت، غازی بر جسم اولدیقلرنن کوزگه کورنمیلر. شوشی غازلرنڭ برگه قوشلورندن بزنگ ئه یله نه بزده گی هوا حاصل بولغان. یرنڭ قای اورننڭ غنه صوارستفک، هم قورینک - بولسه ده آزوت ایله مولد الجموضه نڭ مقداری بر نسبتدر.

۷۹ اولش آزوت قه ۲۱ اولش مولد الجموضه طوغری کیله در. بو، غازلر ایکسیده توسسز، شونلقن آلا کوزگه کورنمیلر، بولارنڭ ایسلریک تهملریک یوق. شولای بولسه لرده قالغان خاصه لرنده، برسی ایکنچیسیغه بتونله ی باشقه لردر. صافی مولد الجموضه اچنکه او تلی چرا باشی یالقونلانو ب یانسا، آزوت اچنکه یانوب طورغان چرا مینوتفدیق سوندر. مولد الجموضه باشقه تورلی نهرسه لری ایله ده بیك تیز قوشلا آلا در.

اگرده اول نهر ایله قوشلسه (امتزاج) آنده طوتقلر حاصل بولا. حیوان هم نباتلرنڭ اوله کسه لری ایله امتزاج ایتسه، آلا رنڭ قالدیق لری آقرنلق ایله چروب توزانغه ئه ورله لر.

بر- بر یانا طورغان نرسه، مثلا: کومر، اوطن کبک نرسه ایله امتزاج ایتسه، اوط- یالقین اسسیدک حاصل بولادر. حیوان هم اوسمک لرنڭ اچینه کرسه، آلا رنڭ حیانتن صافلی، کوچ هم باطریق بیردر. خلاصه: جان ایهلری مولد الجموضه سز ترکک ایته آلمیلر.

آزوت ایسه بتونلای باشقه نرسه در. بوغاز کوب وقتک اوز آلدینه غنه طورا باشقه نرسه لری ایله بیك قیونلق اوزه رنده گنه قوشلادر. آزوت، صافی کوی- نیچه اوزیگنه بولغانده بتون جان ایهلری اوچون ضرر لیدر. آدم، جهنک و قوشلرنڭ هیچ برسی صافی آزوت اچنکه برنیچه مینوتفک طورا آلا چق توگلر. چونکه آلا ر

طنلری بتوب طونچغوب هلاک بولالر. آزوت اوز آلدینه بولغان غفه ضررلی. اما هواده مولد الجموضه ایله قاطش بولدیغندن بزنگ اوچون فائدهسی بیک کوبلر. یاندر لغان چرا باشی صافی مولد الجموضه ایچنک یالقونلار بولسا یانا دیگن ایسک. بو حیوانلر ایله ده بولورغه ممکن. اگرده بره جان ایسه سن صافی مولد الجموضه ایچینه قویساق، باشه اوزن بیک یاغشی حس ایته، صکره حیواننی ثلله نیندی بر شادلق باصا. اول شادلغندن سیکره باشلی، شولای ایتوب بر آز وقت ارتکه. نمن صوگ حیوان هلاک بولادر.

آزوت ایله مولد الجموضه - هواننگ ایگ باش عنصرلری. بولاردن باشقه هواده حامض قاریون هم صوبارلریک بار صولوغان حیوان، یانغان لامپا باشقه یا. نغان ندرسه لهر قاپوسی هواغه حامض قاریون چغارالر. شونلقتن هواده قار. بونده بولادر. حامض قاریون کومر ایله مولد الجموضه دن مرکب در. قاریون مولد الجموضه صولاو اوچون نی قدرلی فائدهلی بولسه، حامض قاریون شول قدر ضرر. لیبر. حامض قاریون بولغان اورنلرده صولاو قیونلاشه، طوره - بار صولاوچی طونچغورغه ممکن.

موندن یوز یلر ثلک شوندی برواقعه بولغان. هندستانلیلر صوغش وقتنک انگلیزلرننگ ۱۴۶ کشیلرن اسیر آغانلر. بولارنی برده صافی هوا کرمی طورغان بر زیمله نکه گه یابوب قویغانلر. اسیرلر چوقرده برنیچه ساعت طورغانن صوگ طونچغه باشلاغانلر. توننگ آخرنده بولاردن ۱۲۳ اولگن؛ قالغانلریک بو زیمله نکه دن آورو بولوب چقمشدر.

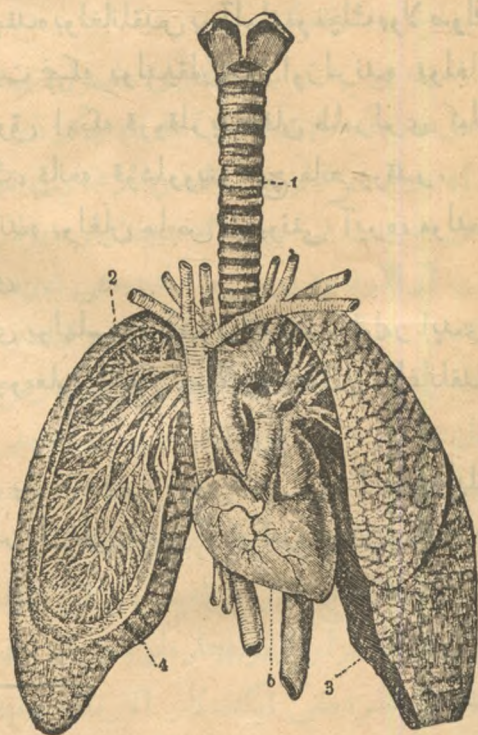
اسیرلر چوقرده بولغان صافی هوانی صولاب بترگنلر، یاگا هوا کرور بر بولماغانلقتن، هوا بیک بوزلغانلقتن طونچغوب اولگنلر. هواده صوبارلریک بار دیگن ایسک. قویاش طرفندن قزدرلغان بر دریالرده، یلغه لرده بولغان صولارنی یلقوب پارغه نه یله ندره، بوبار اوچوب هوا ایچینه کروب بولغانا شو. نلقتن هواده صوبارلری حاصل بولادر،

صولاو - طن آلو

بز طن آلمیچه یارطی، بیک کوب بولسه، بر مینوتن آرتق طور آلمیبز طن آلمیچه آدم هم حیوانلرننگ برسیده طور آلمی؛ آلا اوچون اول بیک کیره کلی برنرسه در. هواسز، خصوصاً مولد الجموضه سز آدم و باشقه حیوانلر طونچغه لر - اوله لر.

مولد الجموضه آغاچنىڭ جانىۋى اوچون كيرهك بولغان كېك آدم اوچونىڭ كيره كىر - سىز مونە پېچكە ياقاندىن صوڭ آنى مولد الجموضه ھەم ھوا كرمەسلىك ايتوب طوما - لاغز اول شول وقت اوزاقلامى سونەر، چونىكە اول طن آلا آلمى. بىزنىڭ تەننىز - دەگى آشاملىقلارنىڭ يانوب تەننىگە قوت بېرولرىنە، تەننىزنى يلقوغە ياكى بىرنى ياردەم ايتكان نرسە مولد الجموضە در. آدم اوچون كيره كىمى بولغان مولد الجموضە صولار آرقاسىدە تابلادر. بىز حاضر صولارنىڭ نىچىك بولغانىن قاراب قارىق ئەلى. يوطىلىق چوقرىدە جن اىلە بىر بىر بوغزلاۋ دىگەن اىكنىچى بىر يول بار. بو بوغزلاۋلر صولش تىروباسى كوكرەك يانفدە اىكىگە آيرىلوب، بارغان صابىن بو - تاقلىرى كوبەيە، ايكى آخردە بو تاقلىرى مىليونلرچە كچكەنە قورقلر ايلە تەم بولوب اوپكەنى ياسىلر. طن آلمان وقتى ئەلىگى بو تاقار بويىچە ھوا كىلوب قورقلرغە طولادر.

اوپكە شول روشە مىليونلرچە قورقلردىن عبارت اولوب ھىر صولا - غان صابىن قورقلرنىڭ اچنىكى ھوا لرى آلمان - نوب طورادر. اوپكە كوكرەك بوشلىغىنىڭ بايتاق اولشىنى اشغال ايتەدر. طن آلمان كوكرەك بوشلىغى كىكەنە، آغز ھەم بورن آرقلى ھوا بوغازغە، آندىن آنىڭ بو تاقلىرىنە قورقلرىنە كىرەك اوپكەنى كىكەنە بىر بوزنىڭ بولاي بولغانىن اوزبىدە سىزەرگە مەكەن: طن آلمان كوكرەك گەزنىڭ آلىنى اولشى كوتەرلە ھەم ھوا طولادر. كوكرەك ھەم اوپكە قاب - ارغان رەوشارنىڭ طوقتاب قالمىلر، بىلكى شونىدوق توشەلر؛ بو وقت اوپكە قىلروب اچىلىك بولغان ھوا آغز ھەم بورن آرقلى طشقە چقادىر. بولاي

رسم ۶.
1. بوغازلاۋ. 2. بوغازلارنىڭ طارماقلىرى. 3. صول ياق اوپكە. 4. اوڭ ياق اوپكە. 5. يورەك.

ايتوب ھوانى اچكە آلو ھەم چغارو زور كشىلردە مىنوتىنە ۱۸ - ۲۰ مرتبەلر بولادر. اوپكە گە كىرگەن ھوا آندىن نى حالە چەقە؟ موڭا جواب وىرگەنچى بىر آز دوران دىمىنى ايسكە توشورگە طوغرى كىلەدر.

قان يوره كذاڭ سول ياقى بولمىدىن چىغاندىن سوڭ بتون تەندە آغوب يورگەندە،
اوزندە بولغان آزقنى طاراتا؛ تەندەگى اشكە ياراماغان آشاملىقتىن قالغان كومر-
حامىز قاربونلارنى اوڭايغە آلوب قايتەدر.

حامىز قاربون ايله طولغان قارا قان، يوره كذاڭ اوڭ ياقى بولمىغە كرگەندىن
سوڭ، اوپە گەطابە كىتە؛ آندە اول بىزنىڭ سولادىغىز مولداالمھوضەغە اوچرى. مو-
لدالمھوضە ايله حامىز قاربون شوشى اورندە آلماشنەلر. قارا قان اوزندە بو-
لغان حامىز قاربوننى ھوانىڭ مولداالمھوضەسى ايله آلسىدرا. مولداالمھوضەنى
آلغاندىن سوڭ قان، آل تۈسكە ئەيلەنۈپ يوره كذاڭ سول بولمىغە كرۈپ، آندىن
معلوم طامرلر بويىنچە تەنگە طارالادر. ھوا اوپكە دەن حامىز قاربوننى آل-سۈپ
طىنى طىشقە چىغارغاندە، طىشقە چىغاردىر. سولالغان وقتە قان حامىز قاربون بىرۈپ،
آنىڭ بىراپرىغە مولداالمھوضە آلغان بىلىك.

ھوا كچىككە قووقلر، قان طامرلر اچىندە بولغانلىقتىن بو آلماشونۇچك بولا سوڭ؟
بو اورنلردە قان طامرلرى غايت نچىكە بولىدىقلىرىدىن اوزلرندە بولغان
حامىز قاربوننى ھواغە بىرۈگە، شولايوق اوپكە قووقلرىدە قان طامرلرى كىك
اوڭ يوقە اولدىقلىرىدىن مولداالمھوضەنىڭ، قانغە قوشلۈۈپنە ھىچ مانع يوقدۇر.
اگر دە آدم طن آلماسە ايدى، قانندە بولغان حامىز قاربوننى آيرە، مولد-
المھوضەنى ھىچ قايدىن آلا آلماس ايدى.

بو رە ۈشە غازلرنىڭ آلماشمۇۋى بولماسە، آدم بىك تىز. اولەر ايدى.
شونىڭ اوچوندە صوتويىغە كىتكەن - چومغان كشىلر سولارغە ھوا بولماغانلىقتىن
بىك تىزطونۇچغە (طىللىرى بىقە) لىر.

طىندە حامىز قاربوندىن باشقە سو پارىدە بار. مۇنى قش كۈنى آلغاندە بىلو-
رگە مېكىن. بوايسە، آشاملىق - اچەلىك لىر آرقلى تەنبىزگە كرگەن سۈدىن باشقە بىر-
نرسە قوگلىدۇر.

چالنىدە خان
كۈندۈقارايىلار
شائىكاسىن بىمىكاسى

مايمو للرنك يارده ملىشوى.

۱

آفريقا قطعە سىنىڭ زور بىر اورمانىدە مايموللار عائىلەسى ياشى ايدى. بولار كۆچلىرى يىتكەن اشلردە بىر بىرىنە يارده ملىشلەر، قاراشلار؛ كىچ، هوا صالح قىراق و قىلردە بىر بىرگە صرغشالار، بىر بىرسى ايله قوچاقلاشوب ياتالار؛ آلا رغه توشەك، يورغانسىزدە جلى بولا ايدى. ايرتە يوقىدىن ئورغاچ دە شاولاشو، گولەشو، آغاچ باشلىرىدە سىكرشولر . . .

مونه بىر دقت بىر جىكەرلى مايمول، يىمشلىرى قىزاروب بىشوب تورغان. آغاچ طايدى دە، باشقە ايدىشلرن آشارغە چاقردى. آلا ر طويغانچى طاماقلاندىلر. صوئره صو اچە سىلرى كىلوب آغاچىن ارغشوب توشدىلردە اورمان آراسىدىن آغوب ياتقان ھەببەت بىر چىشمەگە جىيىلدىلر. بولارنىڭ صوصىلىرى قانوب دە ئولگىرمە - دى، آرا لارنىن بىرسى، ياقىندەغى ئەرەمەلەكن نىنىدىلر بىر شەبەھلى طابوش ايشتىدى. صاق مايمول سەيسكەنوب كىتىدى ھەم كوزلرن تگوب يان ياقىغە قارانا باشلادى. شىرل وقتە بىك غيور بىر يولبارص ئەرەمەلەكگە ياشىرنوب، مايموللارنى طوقارغە كوزەتوب تور ايدى. بو قورقۇنچى سىزوب قالغان صاق مايمول، آچى طاداش بلەن قىقروب يىبەردى؛ ايدىشلىرى دە مونىڭ تىنبىھن بلوب، اورمانغە آتلىد. بىر مېنوتىن صوڭ جىكەرلى مايموللار ھەمەسى آغاچ باشلىرىدە اوطرە ايدىلر. موندە مىكاج آلا ر يىر قىچلردن قورقەيلر ايدى فقط آغاچلارنىڭ چەنچىكىلى واوتكىن ايلەلى بولووى بو بىچارە لرغە بىر آز كويسزلك ايتە ايدى: اورمەلەشوب مىگان وقتە، بو تاقىلردەغى نىگەنەكلر آلا رنىڭ يونىنە صرقتى، اوتكىرەكلرى تىرىلر يىنە قادلوب، تەنلرن ئەرنقە باشلادى. قولىنە قادلانغان تىگەنەكنى ھەر مايمول اوزى صووروب طاشلى، مونىسى بىك يىكل، اما آرقاغە كىرگەنلرنى نى اشلەرگە كىرەك؟ عادتەن مايموللار يوروب طوقتاغاچ، بىر اورنغە جىيىلشوب اوطرە لردە، بىر بىرسىنىڭ تەنلرن قاراشلار؛ بىگەرەككە قىردەشلىرىن بىرسىنىڭ تەنى ئەر نىگەنەن بىلسەلر، ھەمەسى بىرگەلەشوب چەنچىكىلرنى چوبلەب آلوب طاشلىلر.

آغاچنى مایهوللردن كچیره گى، اوزار و براق چیتكه صوتلغان بىر طاقفه منوب او طردى. آنىڭ بىر آزغنه قویاشقه جانمەسى ھەم تېرە ياقىغى يەشلرنى قاراسى كىلگەن ایدی. شول وقت كوز كورىمى يوغار يىلقە، ھوادە اوچوب يورۇچى بىر قاراقوش كچكە مایهولنى كوروب قالدى. طاغى نرسە كىرەك؟ مونە ھەيىت آزق! قاراقوش آتلغان اوق كېك بىر تىزلك بلەن توبەن توشى ھەم او زىنىڭ اوتكن وكە كرى طرناقلىرنى بالا مایهولنىڭ تەننە باطردى. اول آنى كوتەرو. بىر آلب كىتەكچى ایدی، مایهول دورت قولى بلەن آغاچقە طرتموب، آيانچلى بىر طاوش بلەن قچقرا باشلادى. بو بېچارەنىڭ حالىن كوروب قالغان باشقە يولداشلار. بىك تىزگنە يوگرشوب يار دەمگە كىلدیلەر. مایهوللرنىڭ بىرسى قارا قوشنىڭ قویروغن، اىكنچىسى قاناتن اوزگەلى، اوچونچىسى بار كوجىنە آياغن تىشلى، تاغى قايوسى ئلەككەن پىرنىن طارنا ایدی. قارا قوشقە ایزا، عناب. .. اول اوزىنىڭ كوجلى قاناتلىرى بلەن ياق ياققە صوتقالاب قارادى، پورنى بلەن چوقشدروب كوردى، كىتەرگە طرشى، مگر اول طرشو آڭا فائىدە كىتورمى ایدی. بىر مایهول آنىڭ قویرغىنە شول چاقلى نىق يابشقان ایدی، كە قارا قوش بىر اوچ قىدرلى قارو. رىنلرن مایهولنىڭ قوللىن قالدىرغە مېجوز بولدى. قارا قوش، قانغە بویالوب، شەبەرگەن وئوتلەرگەن حالە اوچوب كىتدى. شولای دە آنىڭ قارنى بو تەيەگەن ایدی

حيوانلر دنياسى.

ماى آيى. كون جىلەزگنە. اورمان اچىڭى آلانلردە، آقرونغە ايسكەن جىل بلەن تورلى نوسىدە گى چەكەلەر، ياشل ئولەنلەر، آغاچ يافراقلىرى سىلكنوب، سىلكنوب كىتەلەر.

طاش آرالرنىن چىقرەب آقغان كچكە يىلغەنىڭ اچىدە واقغە بالقلر آزق ئزلەب يوزەلەر؛ يىلغەنىڭ طونوبراق طورغان پىرنە يوزوب يوریلەر. چوبار كوبەلەكلەر چەكەدن چەكەگە اوچا، آغاچ يافراقلىرى، قوواقلر آراسىدە جىرلاغان قوشلرنىڭ طاوشلىرى ايشتلەر؛ طاش آرالرنىدە، آغاچ توبلرنىدە كەلتە جىلانى يوگرە؛

كوكەيلرن كوتەرگەن قىرەسقلەر آشغە آشغە اوبالرىنە بارالەر؛ كىلك يافراقنىڭ

اوستنده گى، يورطن اوزينه كيگان. نه كه م - تکه منى، چيتمن كوره طورغان باقا،
 ئله كتروب آلوب يوتارغه آشارغه طورا . . . اورمانده بارنه اوچرارغه بولا: آندە
 اوزون قولاقلى قويان بولغان كبك، آنك دشمانلرى بولغان بورى بلهن تولكى
 هم آيوده اورمانده در.

اسسى طرفنك اورمانلرنده، اوزون قامش هم زور آغاچ آرالرنده شفقتسز
 يوليارس، زور فيللىر تركلك ايتىلر؛ تورلى تروسه گى قوشلر بلهن برگه آغاچ
 باشلارنده مايهوللر اورمه ليلر؛ زهرلى جلانلر بالداق كبك بوگره نوب قياشده
 قزونوب ياتالر.

يلنك كوب وقتنه صودوق بولا طورغان طرفلرنك ده اوزينه مخصوص حيوانلرى
 باردر. بزنگ موندە غى اورمانلرده بولا طورغان كورن آيولر اوزينه اول طرفلرده -
 آق آيوياشيدر. آق آيو بزنگ موندە غى آيولرغه قاراغان زورراقدر. بوز دینگز
 لرى بويىنه، بوز آرالرنه طوپاس گوده لى آيوبالغى، دینگز آيغرى يوزوب يوريلر؛
 دینگزنگ اورتلرنده، دنيا نك ايك زور حيوانلرندن بولغان، كيتلر ياشيلر.
 بولاردن باشقه دنيا ده، عادى كوز بلهن كورنمى طورغان حيوانلرده باردر.
 زور كورسه ته طورغان پياله بلهن بر طامچى ساز صويغه قاراسه ق، آندە ئله
 نيقدر واقغه حيوانلرنك سيكره له ب برسن برسى قوبوب يورگه نون كوره چكبز.
 بو حيوانلر - صوبتيلر.

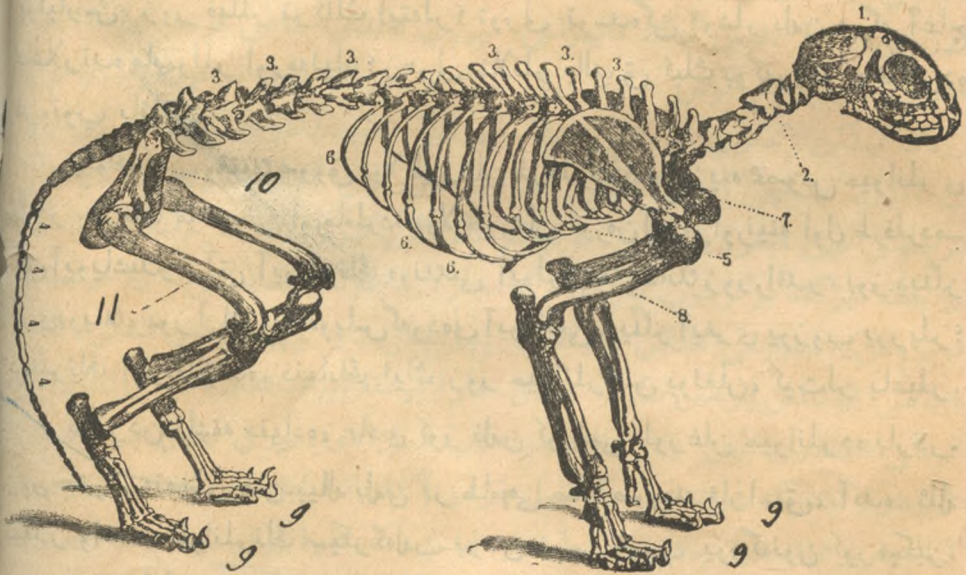
حيوانلر شوشى ره وشده ئله - له نيچه تورلى بولسه لرده، آرالرنده بر نوع
 مفاسبت باردر.

بىتون سوتچى حيوانلر، قوشلر، بالقلر هم بعض بر باشقه حيوانلرنك
 اسكليت لرنده اومرتقه (عمود فقرد) باردر؛ شوناقمن موندى حيوانلر اومرتقه لى
 حيوانلر ديب اسملنه در. اومرتقه مالك بولماغان باشقه حيوانلر، مثلا: سولك،
 سله وچن، قونىز كبك لر اومرتقه - ز - ديب آتلفه لر.

سوتچى - ايمز وچى حيوانلر

اوزلرنىن بالا توغدروب آلارنى ايمچه ك سوتى بلهن آزقلاندر وچى مغلو -
 قلرنى «سوتچى حيوانلر» ديب اسميلر بولار، كيره ك بالا آصراولرى، كيره ك
 اعضالرينك توزلشى جهتمندن بولسون، آدمگه بيك اوخشيلر. سوتچى حيوانلرنك
 قانلرى بزنى كبك قزل هم جلى بولوب، يوره كلرى ده اچكى پهرده لربلهن دورتكه
 بولمگن بولا؛ اسكليتلىرى آدمكى كبك، سويه كلردن تشكىل ايتكان؛ تهنلر يغه

طارالغان آق، يېب اوغشاشلى طامزلىرى، شولا يوق كورو، ايشتو، طاتو اعضا لىرى بار؛ آلارده بىزنىڭ كىبىك اوپكە لىرى بلەن صولش آلار. الحاصل سوتچىلارنىڭ ياراتلىشى آدمنىكى كىبىدر. فقط آلار توغرى قامە (گەودە) دە تورا آلماولر، عقل وسوز نەمىتىن مەروم بولولرى بلەن آدمىن آيرالار.

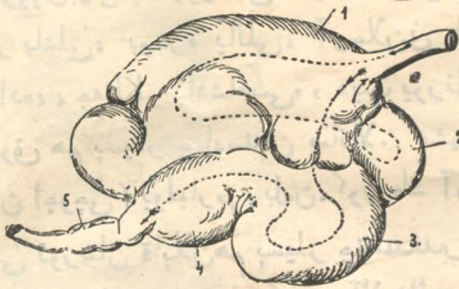

رسم ۸

1. باش. 2. موين اومرتقه لىرى. 3. آرته اومرتقه لىرى. 4. قويرق اومرتقه لىرى. 5. كوكرەك سويەگى. 6. قابرغە. 7. قالاتق سويەگى. 8. جىلكە سويەگى. 9. بارماقلىر. 10. اوچا. 11. بوط.

سوتچى حيوانلر قىسمى بىر قىدر بىلىگولى علامقلىرى بلەن يىنە بىر نىچە صىفقه بولغىلر. هر كىگە معلوم بولغان صىير، قو، كەجە، شولا يوق تويە، بولان، مشى كىبىك سوتچىلار دن « آيرى توياقلى » ياكە « كوشە وچى » حيوانلر صىفن تشكىل ايتەلر. بولارنىڭ كوبرەگى يىواش وئە كرن طبيعتلى يورت حيوانلرى بولوب، ايتلىرى، سوتلىرى، يىونلىرى، تىرىللىرى ايله آدمى ذاتقه بىك كوب فائىدە كىترەلر. آلارنىڭ آياق بارماقلىرى، ايكىگە آيرلغان توياقلىر بلەن يابلغان بولا. كوشە وچى حيوانلر يالغز اوسمە آزقلىر بلەنگنە تاماقلانەلر؛ موندای حيوانلر نى چاقلى آچ بولسون، ايت آشن آغزلىرىنە آلەمىلر آلارنىڭ تىشلىرى دە اوسمە آشامقلىرىنى استعمال ايتەرگە موافق رەوشە يارانلەشدر. بو حيوانلرغە تىشلىرى بلەن هيچ بىر نەرسەنى يىرتقالارغە توغرى كىلىمى؛ شونىڭ اوچون دە آلارنىڭ هيچ بىرسىنىڭ قاپان تىشلىرى يوق، شولا يوق كىسكىچ تىشلىرى دە توبەنگى تىش قازناسندە غنە بولا؛ آزاد تىشلىرى ايسە، غايت اوتەمس وقالوندر.

اوسمه آرزقلرده غدألى ماده لر آز بولغانلقدن، معدالارنى كوبرهك مقدارده قبول ايته وئە كرنلك بلهن سكدنرە. كوشە وچيدلرنك معدلردە شوگە لاشقلاب يارانلغان. سوتنچى حيوانلرنك دورت بولم مەكە.

رسم ۹. صيبر معدەسى.

۱. اشكبه. ۲. طاقية. ۳. قرق قارطه. ۴. شيردن. ۵. اچە كلەر

وآندن كيرى آغزغە چغوب ۱. اشكبه. ۲. طاقية. ۳. قرق قارطه. ۴. شيردن. ۵. اچە كلەر كوشەلنەدر. آغزده تكرار چەينەلوب صييقلانغاندن سوڭ توغرى «قرق قارطه» اسمندەگى اوچونچى مەكەگە نوشە، آندن دورتنچى مەكە - «شيردن» آرقلى اچەكلەرگە اوتەدر. صييق آشلر ايسە توغرىدن توغرى اوچونچى و دورتنچى مەكەلەرگە نوشوب، كيرى آغزغە كوتەرلەيدىر.

آط هم سوتنچيلر جملەسندن بولوب، آنك طوياغى آيرى توگىل بلكە طوتاشدىر. ايشەك هم آفريقادە ياشى تورغان دىنگز آيغرى (زىبرا) يارانلش

جەمتندن آطقە ايڭ اوخشاش حيوانلردر.

صيبر توياغى. رسم ۱۰. آت توياغى.

سوتنچيلرنك اوچونچى صنفى كوب طوياقلى حيوانلردر. آلار عموما سرت وقاتى يونلى، قالون تيرىلى، صالحاق (آور) گەودەلى بولالار. آياقلرنە، طوياق بلهن اورتولى ۳، ۴، ياكە

۵ بارماقلىرى بولا. قورى ير حيوانلرنك ايڭ زورى بولغان فيل، بىگىموت، كەرەدان شول جملەدندىر.

سوتنچى حيوانلر قسيميڭ دورتنچى صنفى، كوبرەك وقت باشقە جەنلكلر ايتى بىرلە رزقلانوجى، یرتقچلردر. یرتقچ حيوانلر طشقى كورنشلرى جەمتندن تورليچە بولغانلقدن آلارنى آيروب بلو اوچون، برنيچە جفسكە بولنەلر. مثلاً، یرتقچلرنك یر تورليسى، ۶، پسيلر جفسى.

(۱) پسيلر دىگەچدە نچقانلر اوستنەگنە حکم سورە طورغان، يوواش ئوى

جەنلەنگى گنە اويلانماسون؛ پسى جىسىمىن شول كوچلى قدرەم
 غيرتلى يىرتقچلار بار كە زور فيللىرگە ھەجۇم ايتەلر. بىر
 اوكرووى بلەن ايكى يىرەكلى كشىنىڭ قوطن اوچرا طورغان،
 زور باشلى، بۇدرە ياللى، آرسلاننى بلەبىز. بىزنىڭ
 آرادە، جەنلەك پادشاهسى، دىب يورتلە تورغان شول
 مخلوق ھەم پسىلر جەلەسەننى سانالا. مشور، قانصل
 (قان اچۇچى) يولبارص بلەن، كوېرەك آزا اورمانلرندە
 ياشى تورغان قاپلان ھەم پسىلر جىسىمىنلر. بولارنىڭ يارا-
 تلىشلىرىنى دقتلەپ قاراغان كشى، آلارنىڭ پسى جىسىمىن بۇ

رسم ۱۱ پسى آياغى

لۇرلرئە بىك تىز قناعت ايتە: بولارنىڭ ھەمەسىنىڭ باشلىرى توگەرەك و طوپاق
 بولۇپ، آغزلىرىنى اوتكىن كىسكچ تىشلىرى و بىك كوچلى قاپان تىشلىرى بۇلا؛
 آلغى آياقلىرىندە بېشەر، آرتقىلىرىندە دورتەربارماقلىرى بار؛ تىللىرى ققرشى، كوز
 لرى اوتكىن، قولاقلىرى غايت سىزگچ بولۇپ، اوزلىرى يىكلىك وچەبەكك بلەن
 مېتازلر. بىزنىڭ طرفلردە بويىرتقچلردىن فقط ئۇ پسى (مەچى) گنە ياشى
 آرسلان، يولبارص، قاپلان كىنىڭ زورراقلىرى ايسە اسسى اقلەيلردە كىچنەلر.

(ب) يىرتقچلارنىڭ ايكىنچى تورلىسى
 ات جىسىملىرى بولۇپ، موئەرغە بۇرى،
 تولكى، چاقال كىك حيوانلر كره. بۇرى
 ھەم تولكىنى حيوانلرن آچق كورگەن
 كشى، آلارنىڭ ات جىسىمىن بولۇون تىز
 آكلى: آلارنىڭ آلغى آياقلىرىندە بېشەر، آرتقىلىرىندە دورتەربارماقلىرى بولۇپ،
 باشلىرى اوزونچەرەق، تىللىرى شومادر.

رسم ۱۲. تولكىنىڭ باش سويەگى

(ج) سويەكسىز حيوانلر (ھوام) بلەن رزقلاىۇچى بعض بىر ضررسىز و خوقسىز
 جەنلەكردە يىرتقچلر جىسىمىن حساب ايتلە. كرىپى، يومران، ئەرلەن شول جملەدىنلر.
 (د) يىرتقچلارنىڭ دورتنچى جىسى «آيو» لردر. بولار باشقە يىرتقچلردىن
 قوبەنەگى صفتلر بلەن آيرالار: آيولر جەنلەك ايتىمىن باشقە ھر تورلى يەش،
 بال و اوسىلك طامرلىرى آشيلر؛ قش بويىنچە قوزغالمىچە ياتقان يىرلرندە اويىلر
 (يوقلىلر)؛ يورگەن چاقلىرىندە بوتون باقايلىرى بلەن باصالر. بىزنىڭ اورمانلردە
 خوجەلىق ايتە تورغان كورەن آيولر، شولايۇق تون (شەال) طرفلرندە قش

بوينچە دىنگز بالغلىرى آولاب، يوقلامىچە كىچنە تورغان آق آيو- پرتقېلرنىڭ دورىنچى جىنسنى تىشكىل ايتىلەر.

1.

2.

تورلىنىشك آل م آرت آياغى.

آيو آياغى.

رسم ۱۳

سوتچىلر قىسمىنىڭ بىشىنچى صنفى «كىمروچى» حيوانلار، كە بولارنىڭ نوعسى

بىك كوب وتورلىدىر. آلارنىڭ باشلوچە آيرىملىقلىرى تىشلىرىندە: ھەمە كىمروچى

حيوانلارنىڭ يوغارغى ھەم توبەنىڭى قازناسىدە اوزون وكەكرى ايكيشەر دانە

كىسكىچ تىشلىرى بولا. آلار شول تىشلىرى

ياردەمنە بىك قاتى نرسەنى دە (مثلا

آغاچنى بىك يگىل كىمىرە آلار.

بولارنىڭ قابان تىشلىرى يوق ۳-۵

قدرلى بولغان آزاوتىشلىرى دە بىك

توبدە، كىسكىچ تىشلىردىن بايتاغوق

رسم ۱۴ سومار باشى. رسم ۱۵ تىننىڭ باش سوبەگى.

آيرىم تورالار. بو صنفى كوبرەك آغ-چاچ طامىرى، چىكلەوك، اىگن اورلىغى بلەن

رزقلانە تورغان واق ھەم ضعيف حيوانلاردىن عبارة. قويان، تىيىن، طىھقان،

صومار، قونىز شول صنفىدىن سانالار.

سوتچى حيوانلارنىڭ آلطنچى صنفى «يارى قانات» ياخود «قولى قانات» لار

تىشكىل ايتە. بولارنىڭ ياراتلىشلىرى طىھقانلارغە ھر آزاوخشاغانغە آلارنى «اوپچى

طىھقان» لار دىب دە اسمىلەر. يارى

قاناتلارنى روسىيەنىڭ ھەمە يىرنە

دىەرلىك اوچرارغە مەكن. اولدە

ترىكلك ايتوچىلاردىن آلارنى بلەمگن

كشى بولماس دە، بو كچكەنە مخلوقنىڭ

گەودەسى طاقىرغە يون ايلە اورتولى

بولوب، قولاقلىرى غاپت زور، آلغى

رسم ۱۶. يارى قانات

قول اورنندن چىغان دورت بارماقلىرى اوزوندىر. عادىتە اول بارماقلىرىنىڭ اوزون-
 نلىغى، يارى قاناتنىڭ بوتون گەودەسى اوزونلىغىدىن بولالىر. اول بارماقلىرىنىڭ آرا-
 لىرى بىر تۈرلى جىپىرلۈپ، سوزلۇپ تۇرغان يارى شىكلىكى نىرسە بلەن بىشىكەن
 بولسا، يارى قاناتلىرىمۇ ضررى قورنلىرىنى ھلاك ايتولىرى بلەن، كىشىلەرگە بىك كۈپ
 فائىدە كىتەرلەر. فقط جەنۇبى آمىرىقادە، اسسى مۇنقەدە ياشى تۇرغان «ۋامپىر»
 اسمىنىڭكى يارى قاناتلىرى ضررلىلەردىن سانالا يارتى آرشىن زورلىغىدىكى بوغناقلىرى
 بەزى حيوانلارنىڭ، حتى اويقۇدەغى كىشىلەرنىڭ تەنلىرىنى تىشۈپ قانىلىرىنى چىكىپ
 وقىلىرى بولغالىدىر.

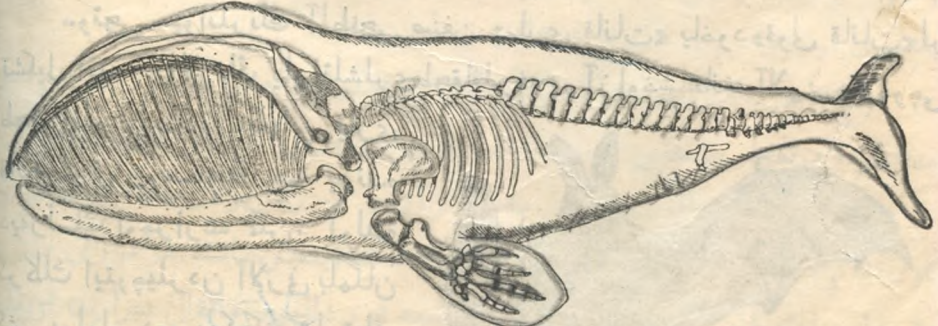
سوتچىلاردىن يىنچى صىف «دۈرە قول» لىرى، كە مايمۇللىرىنىڭ ھەر تۈرلىسى بو

جەلەدىن سانالالىر. بىر نىرسەنى تۇتقاندە
 ياكە آغاچ باشلىرىنى ئورمەلەپ ھەنگەندە
 بولارنىڭ آياقلىرى دە قول ھىسەبىتى
 ايتىلەر؛ حتى آلا آغاچنى يىشىلەر-
 نى دە بىردە قىيىنسىنە چىچە آرتقى قوللىرى-
 ى بىرلە اوزۇپ آشى آلالىر، شۇنىڭ
 اوچۇن آلارنى «دۈرە قوللىرى»
 دىپ اسملىگەنلەردە.

رسم ۱۷ مايمۇل

سۈدەغى سوتچىلار - اوزلىرى سۈدە، دىڭىزلىرىدە ياشادىكلىرى ھالىدە، بالالىرىنى
 سۈت ايلە رىزقلىنىدۇچى حيوانلار بار، كە بولارنى «، سۈت سوتچىلىرى» دىلەر.
 آيو بالىغى، دىڭىز آيغىرى، كىت، كاشالوت، قوش بورون (اور دەك بورون) شۇل

رسم ۱۸ كىت اسكىلىقى.

جەلەدىن. كىت كاشالوت مەلۇقلىرى زورلىقى ھەم يارانلىقلىرى بلەن زور دىڭىز
 بالىلىرىنى ئوخشىلەر: آلارنىڭ آياقلىرى بوتونلەي يوق؛ گەودەلىرىنىڭ اور تاسىنىڭ قول

رەوشلى بىر اعضالىرى بولسەدە، اول فقط صودە يوزو اوچون قانات خىمىتىن گىنە ايته در.

رسم ۱۹ قوش بۇرون.

قوش بۇرون - قویى ویومشاق یونلی، كىك قویرقلی، كچیرهك بىر غىلوق، كه آفستىراليا قطعە سىنە یاشى. آنك آغزى اور- دهك طومشغى كىك اوزون وتشسىز بولوب، یوزە تورغان جەتەلرى آياقلىرى بلەن بىتەشكاندر. گەودەسى دورت آياقلى حیوانلر نقى كىك بولسەدە، قسما قوشلرغە اوخشادغىلدىن، قوش بۇرون دە دیلر.

قوشلر.

قوشلر هر قايوبىزغە معلوم بولغان، اومرتقە سويەكلى، اوستلرى يون و - قادریلر بلەن یابولى حیوانلردر. بولار دە باشقە حیوانلرنىك قوللرى منزلدىن بولغان ایكى اعضاسىن قاناتلر حاصل بولغان. قوشلر یارانلەشدىن هوا یوزنىك اوچوب یوزرگە بیل-گولنگەنل-كسنى، آلارنىك بوتون اعضالىرى شوگەرغە لاقىلانوب یارانلغان. هوا یوزنىك كوتەرلوب یوزو اوچون، ایبتە، آلارنىك گەودەلرى یىكل بولورغە كیرهك؛ تەننىك ایك آوركيسه- كلرى سويەكلر بولغانلقدىن، آلارنىك مناسىب بىر اولچەودە بولولرى تىبوش. چىلابدە قوشلرنىك سويەكلرى غایبەن چىكە (یوقا) اچلرى قوش بولا؛ سويەك آرالرنىك دە باشقە حیوانلردەغى كىك چىك ماپى بولماينچە، فقط بوش هوا بلەن طولى در، كه اولدە آغز بۇرونلرنىن اوتەدن اوتەگە آغوب تورادر. موگاردن باشقە هر قوشنىك اوبكەسى آستىك بىر كچىكنە قاپچىغى بولوب، آنك اچىك هر وقت هوا بولا. مونه شول خصوصیتلرى اوچون قوش بىك یىكل حىركت ایته هم هوا یوزنىك قاناتلرن جەيگەچ ايرىكچە كوتەرلوب تورا آلادر. قوشلرنىك

رسم ۲۰. قوش اسکلتى

1. باش.
2. موین اومرتقەلرى.
3. آرقە اومرتقەلرى.
4. قلاق سويەگى.
5. چىكە.
6. كوكرەك سويەگى.
7. قابرغە.
8. اوچا.
9. بوط.
10. بالظر.
11. بارماقلر.

قاناتلرى بىر قاتار (رەت) اورنلارغە تىزلىگەن قاۋرسىنلار بلەن آنلارنى چورنا. غان يۈن ومامقلردن عىبارت بولۇپ، جەمئىي بىر جىلپە وچكە (مەروھەگە) اۋشىلىن. قاۋرسىنلارنىڭ تۈب طرفى قوۋش بولۇپ، اچىك غايىقە يىڭل بىر بوژورماق ئىكەنلىكى باشقە نەرسە يوق؛ اما تىش طرفلرى بىك ماطور بىر رەۋش بىر بىر سىنە صرغشوب اوسكان يۈن تىزىلىپلرى بلەن بىزەنگەن بولا. قوش قاناتن اچقان چاقىدا شول يۈن تىزىلىپلرى، صرغشقان كۈيىنچە جەيلە وكىگە يەلر. قوش اوچارغە تەلەگەنكە اوزىنىڭ قول سۈيەگى قوتى بلەن قاناتنى جىلپى ھەم آنىڭ ھواغە مقاومتى (قارشى تورودى) آرقاسىدا يوغارى كۈتەرلە؛ بىر يىرگە باررغە تىلى ايكان، قاناتى بلەن ايشوب وجودكە كىيىنورگەنى ھەركىتىن قۈيروغى بلەن توغرىلاى - توغرىلاى استەگەنى اورنغە كىتەدر.

رسم ۲۱. قوش قاناتى

قاناتلر نەرسە؟ قوشلارنىڭ اسكلىتىن دقتلەت قاراسىق، كۈرەيز، كە آلارنىڭ قاناتى كشىنىڭ قولىنە، سوتىچى حيوانلارنىڭ آلغى آياقلىرىنە باشقە بىر نەرسە توگىل: قوشلارنىڭ قاناتىدا اىڭ باش، تىرسەك سۈيەكلرى

ھەم بىك اوزون بلەك سۈيەگى، شولايوق بارماقلىرىدە باردىر. قوشلارنىڭ تىشى قاتى موگىز مادەسىدىن بىر طبىقە بلەن قابلانغان، طومشقلرى بولا؛ آلاردا تىشلر ھەم يۈمشاق ايرىلر يوق؛ شونىڭ اوچوندا آلار آشاغان آشلرن چەينەيمىچە، بىقەو كۈيىنچە يوطالار.

قوشلارنىڭ تىشى سىزولرىدىن (ھواسى ظاھەرە) اىڭ قوتلىسى كۈرۈچىسىدىر. بىك كۈب قوشلر (شول جەلەدن قارا قوش) ھوادىغى بولۇپلارغە چاقلى كۈتەر-لۈب، ھتى كە بىشەر چاقىرم قىر بىيۈكلەككە اوچوب، بىر اوستىن قاراب يۈرىلر. شونىدە آلارنىڭ كۈزلرى بىدەگى نەرسەلرنى چالا آلا شول چاقلى يىراق مسافەدن آغاچ آراسىداغى ئۈلەكسەلرنى كۈرۈپ، تۈبەن آطلوب تۈشەلر. قوشلارنىڭ تىش قولاغى (قولاق كەرتەسى) بولماسەدە، آلار ياخشى غىغە اىشتەلر. تەس ھسى (تېيىوب سىزو) آلاردا يوق دىەرلىك؛ آلارنىڭ آياق، قوللرى، شولايوق تەنلرى يۈن يا كە قالون تىرى بلەن اور تولى بولغانلىقتىن، بىر نەرسەگە تېيىوب كىتۈ بلەن گنە آنىڭ قاطىلىق يۈمشاقلىق كىك ھاللىرن بلوب آلالمىلر. قوشلارنىڭ آياقلىرى غايىت نىچكە وىڭل بولۇپ، بارماقلىرى ھەر قايسى آياقدا دۈرت دانەدن آرتىق بولمى. آلارنىڭ قانى جىلى، صولشلىرى باشقە حيوانلارنىقىدە

اوخشىلار . بولارغە «كورتلەۋچ قوشلار» دىلەر ، كە كورگە ، طاوس ، فزان بو جملە دنلەر .

طاوسنىڭ كوكلى - ياشلىلى و آلتون توسىنىكى يالتراقلى ، غايىتە ماتور يونلرى بولا . آنا طاوسنىڭ زورغىنە قويروغى بولوب ، قابارغان چاغىنە ، كورگە قويروغى كېك جە بلەدر .

فزانلر طاوسىن كچىرەك و ماتورراق بولالار . ملىكتىزدە فزانلرنىڭ تو - ركەرەك ياشى تورغان ىرى - قافقاز قطعەسى . اول طرفدە فزانلرنى ، تەملى ايتلرى اوچون آلىلار .

كورتلەۋچلر صنفىنە بەض بر اورمان و يالان قوشلرى دە كرەلر . اوزان ، كورتلىك ، بوزور ، (بوچر) بودەنە شول جملە دنلەر . كورتلەۋچ قوشنىڭ چىبىيى يومرقان چىغانلىق مامق بلەن كىيىنوب چغا ، هم رزقن تىزدن ئوك اوزى ئزلەب آشى باشلى . كورتلەۋچ قوشلردە اوچو قوتى كىمەرەك بولا ؛ ئوى طاوغى كېك بىگرەك ناچار اوچوچىلرى دە باردر .

كورتلىك ۲۲ كورتلىك .

كوكەرچن طىبەئى جەنتىن كورتلەۋچ قوشلرغە بىك اوخشى ؛ فقط آنىڭ باصوب چىغارغانى چىبىلر ضعيف ، شەرە - يالانچاچ بولوب ، برنىچە آقناغە چاقلى اوزلرى آزق طا - بوب تىرىبەلەنە آلىلار .

طورغاي ، پىسەك ، صاندوغاچ ، كىنارى و باشقە صاير اوچىلر ، قوشلرنىڭ «چىچىقلر» صىفن تىشكىل ايتەلر . بو

صنفىغى لىر كچكنە گەودەلى بولسەلردە ، صىيرچق ، صاىصقان ، قارغا ، چەوكە كېك ، ياخشوق ئىرىارى هم بار . چىچىقلر كوپىنچە هوام و سويەكسز حيوانىلر بلەن آز - قلانلار ؛ بالق ، طىچقان ، باقا كېك واق مخلوقلرنى آولاب آشاوچىلرى هم بار .

چىچىقلرنىڭ چىبىلرى بىك ضعيف بولغانلىقن ، ھىچ بر دشمانلىرىدە قارشى تورا آلىلار . بو تورلى قوشلرنىڭ كوپسى قش اوتكەر و اوچون جلى طرفلرغە كوچوب كىتەلر .

باشقە جانوارلردەغى كېك ، قوشلرنىڭ هم «ىرتقىلر» ى بار . بولار باشقە

كۈچسز قوشلارنىڭ يا كە سۈنچى حيوانلارنىڭ ايتلىرى بلەن رزقلانار . يىرتقچى قوشلارنىڭ مشهورلىرى بولغان بۈركۈت، قارچغا، لاچىن، تۈپلىگەن كىيلىر كۈندىزلىردە

آوچىلىق ايتوب طاماق طويدىرالار، ئوكى، رسم ۲۳ قارچغا تەپپىسى. هم باشى. ماچى باشلى يابالاق كىيى، كىچ، قارا ئغى قوشكاج كنه ئىزلەنۈچىلىرى هم بار.

همە يىرتقچى قوشلارنىڭ يوغارغى طومشقلرى تۈبەن طابا كە كرى بولوب، آوزلارندىن اوتكن وقتى بىر ارغاق حاصل بولمىشدر. بوقوشلارنىڭ تەپپىلىرى هم كوچلى طىرناقلىر بلەن قوراللى بولغانلىقن، آلاىغە قابقان مخلوقلىر كۈب وقت قوتولا آلمىچە قىربان بولالار.

تونلىردە يىرتقچلىق ايتۈچى قوشلارنىڭ قاناتلىرى يۈمشاق هم مامقلى بولولىرى سىببلى، طاوشسز، طىسزغنه اوچا آلار. بسو حال آلاىغە طابىش طابۈدە بىك كۈب ياردەم ايتە. يىرتقچى قوشلارنىڭ كۈزلىرى زور هم چغنتى بولوب، بوتۈنلە يۈك ماڭغىلىرىندە بولا. بالالىرى يۈمىرقاندىن ضعيف وصوقىر حالدە چغوب، اوزاق وقت آنا-آنالىرىنىڭ آصر اولرىنە محتاج قالالار.

بىزنىڭ اورمان قوشلىرى آراسىندە طوقران ايله كوكى (كەككوك) اوزلىرىنە باشقە بىر خصوصىت طوتالار. باشقە قوشلارنىڭ تەپپى بارماقلىرىندىن اوچىسى آل طرفقە، بىرسى آرتقە طابا اوسكان بولا؛ طوقراننىڭ ايسە ايكى بارماغى آلتقە، ايكسى آرتقە يۈنەلۈب اوسكاندىر. طوقراننىڭ همە طىرناقلىرى يىرتقچىلىرىنى كېك اوتكن وكە كرى بولا؛ شۇنىڭ اوچۈندە اول تىك اوسوب اوطىرغان آغاچ بويلىرىندىن ايرىكىچە اورمەلەب يۈرى وبوتاقلىردىن تىلگەنى يىرگە يابىشوب تورا آلادىر.

آغاچ بويلاب اورمەلەگەن چاقىدە طوقراننىڭ قويسىروغى هم زور اوڭغىلىق كىتۈرە. شۈيله، آنىڭ قويدىروق يۈنلىرى قاتى قاورىلىردىن عبارة بولغانلىقن، كىرەك چاغىدە آلارنى آغاچ قىترشىسىنە تىرەب ئولسىگىرەدىر. طوقران «ئورمەلەۈچى» قوش بولوب، كوكى هم شول صىفىتلىدىر.

كوكى ياخشى اوچا، اوصتا ئورمەلى. اول، بىزنىڭ اورمانلىردە جەى كۈنىگە نوروب، قش كۈنلىرىندە چىت طرفلىردە بولا. كوكى اوزى اوبيا ياصامى، يۈمىرقا-لرن ايسە باشقە قوشلارنىڭ اوبالرىدە سالادىر. بو تىدبىرنىڭ سىببى شول: اول يۈمىر قاتى بىك سىرەك صالا؛ كىلەجك يۈمىرقاسن صالغانچى، ايسكىنچى قوشلار آنىڭ اۋلاگى يۈمىرقاسن جىلتوب، بالاسن چغارا توراالار.

اورمەلەوچى قوشلارنىڭ طاغى بىر تۈرى - طوطى. اول اسسى اقليملار دە ياشى

آنڭ يۈنى تۈرلى-تۈرلى نوسە
ھەم بېك ماتور بولا؛ آياقلىرى
كۈكى نكى كېك، طومشقى قصقە
اوستكى طومشقى يىرتقچى قو-
شلىرىنى كېك ارغاقلى؛ فقط
طوپىنىڭ طومشقى يىرتقچلىق
اۈچۈن توگل، بىلكە اورمەلە-
گان چاقىدە بوتاقلىرغە يابشوب
تورورغە خىمەت ايتەدر.

۲۴ رىس. طوطى

بىزگە بېلىگۈلى طاغى بىر تۈرى قوشلار بار: آلازگىلگە قورسى يىردە توگل، بىلكە
كۈبرەك ۋەقت صودە ياشىلار. بولارغە «يوزۈچىلەر» ياكە «صو قوشلىرى» دىب
ئەيتىلە. قاز، آق قىرش، دوۋاداق شول صىفدىلەر. صو قوشلىرى بېك اىپلى يۈزە-
لر بېك اۈستە سۈنگىلەر. آلازنىڭ بۈتۈن
اۈزۈملىرى صو طوموشىنە لا ئىقلاپ يارا
تلغان. تەپى بارماقلىرى جە يىلوب جىرلۈپ
تورا تورغان جە تەمەلر ايلە بىرلە شەكىللىك،
يۈزۈ اۈچۈن ايشكە كىن دە اۈڭغايلىق اقدر.
يۈزۈچى قوشلارنىڭ يۈنلىرى غايت قۈيى

تۈرۈپتى

۲۵ رىس. قاز تىپى

ھەم تەنلىرىنە بېك نىق صىر قىغان بولا؛ قۈيرىقلىرى يانداك اچى ماى بلەن طولى يەنچىكلىرى
بار. آلاز شول ماىلى نىرسەلەرنى طومشقىلىرى بلەن چوقۇب آلۇب، قاورىنلار ما
يىلەر. شونىڭ اۈچۈن دە، آلازنىڭ يۈنلىرى ھەر ۋەقت طازا دىيالىقراۋقلى بولۇپ، صوغە
چىلانمىدەر. صو قوشلىرى بالقى ۋ باشقە ۋاقى مەلۇقلار ايلە، شەلايۇق اۈسۈمە اورلقلىرى
ۋ بەشلىرى ايلە رىزقلىنار.

بىزگە بېلىگۈلىلەردىن باشقە، دىڭىز چارلاغى ھەم غاغالار، يۈزۈچىلەر صىفدىلەر
صانالار. دىڭىز چارلاقلىرى دىڭىز ساحىللىرىدە كىزەلەر؛ غاغالار ايسە صودۇق طر-
فلردە، اصقائىلى يارلردە، اۈطر اولردە تور كىم، تور كىم جىيىلۈپ ياشىلار. شول
ياقلىرىدە غى خىلقلىر غاغالارنىڭ اۈيالىرن طابۋاۈچۈن، قورقنچىلى اصقائىللىرىنى، يارلىرىنى
آرايلىر ھەم آلازنىڭ مامقلىرى جىيىلەر.
طاغى بىر تۈرى، طىبىقىللىرى باشقەراق قوشلار بار: آلازدا ھەم صودە طورمى،
بىلكە دىڭىز يىلغە ساحىللىرىدە، كۈل تىرەلەرنىڭ تۈپە كىللىرى. موندای قوشلار كۈپىنچە

صازامق هم يووش يرلرني سويوچهن بولغ-انغه كوره، آلارني «صاز قوشلري» ديب اسملهوده اورنلى در.

صاز قوشلرينىڭ صيراقلىرى بيوك هم شپداغاي (يالانچاق)، طومشقلرى اوزون هم نچكه بولا. آلار صازلماغى سلهوچه نلرني وباشقه هوامنى ئزله ب آشيلر. ايناڭ كوب تلى ايتكان مخلوقلىرى باقادر. صاز قوشلر نمن بزنڭ طرفلرده چلن، طورنا، لهكلهك بار.

چلن - بيوكلگى يارنى آر شين قدر بر قوش بولوب، جيلكه سنك اوزون قارا قاورسندن چوغى بار. توسى صورغلت زهنگر، قارن طرفى آق بولا. طورنا - چلن نمن بيوگرهك، معروف قوش بولوب، توسى صورغلتدر. قويروغى اوستنك يوشاقغه چوقچه يونى، توبه سنك يالانچاق يرى بولور.

لهكلهك - زورلقن طورنا چاقلى، يونلرى آق توسك بر قوش؛ قاناتلرى قارا، صيراق و طومشقلرى قزل بولا.

شپداغاي صيراقلى قوشلردن ايناڭ اوزون موينلىسى قزل قانات (فلامينغاو) قوشى. آنڭ بيوكلگى ايكى آر شين قدر بولوب، توسى آالصو، قاناتى چلت

قزلدر. قزل قانات اوزينڭ اوياسن

غايته هندسى ايتوب اشلى. آنڭ اوياسى

گيز (آرشين) يارم بيوكلگنك، بالچقن

او قماشدروب اشلهنگان بر باغانادن عبارة بولوب، آنڭ توب يماغى يووان، اوچ

طرفى، ندر بجا قسلا - قسلا، نچكه رگان بولا. باغانانڭ نهق اوستنك يومر قايلا - تورغه جايلا ب صايغنه بر چوقر اشلهنگان بولا.

قزل قانات عادتن ايكى گنه يومر قايلا

صالوب، آنينك باشقه قوشلر كبك او طروب باصا آلهى، بلكه يومر قالرن اوياسى اوستينه اطلانوب چلته؛ چونكه آنڭ عادتن طش اوزون آياقلىرى او طررغه

ايرك بيري ميار. قزل قاناتلر عهوما اسسى طرفلرده كيچنه لر؛ بزنڭ خزر دىنگرى بويلر نك هم اوچراشدر غاليلر.

اسسى طرفلرده، بوتون دنيا قوشلرينىڭ زورلرى بولغان تويه قوشلرى بار.

قزل قانات (فلامينغاو) اوياسى. رسم ۲۶.

قزل قانات (فلامينغاو) اوياسى. رسم ۲۶. قزل قاناتلر عهوما اسسى طرفلرده كيچنه لر؛ بزنڭ خزر دىنگرى بويلر نك هم اوچراشدر غاليلر. اسسى طرفلرده، بوتون دنيا قوشلرينىڭ زورلرى بولغان تويه قوشلرى بار.

آلارنىڭ آياقلىرىدىن باشلىرىغا چاقىلى بولغان بيوكل-كلرى دورت آرشىغە يەتە؛ گەودەلىرىنىڭ زورلىقى نىسبەتەن ئوڭ كۈچلىرى ھەم بىك كۈب. آلار بىرەر ھىوانغا املغان چاقى، يا كە اوزلىرىن مەدافە ايتىكان وقتە بىك ياخشى آلشالار. فقط آرتق قورق-تاق بولولرى سىبىلى باشقە ھىوانلارغا زور نفوزلىرى يوق. تۈپە قوشىنىڭ جىلپۇب اوزن كوتەرلىك قاناتى بولمىغانلىقىن، اچا بىلى، اما آنىڭ يۈگرىگە بولغان تىزلىكى آنى تەلگان يىرىنە يىتىشەدەر. تۈپە قوشىنىڭ يۈنلىرى بىك يۈمشاق ھەم ماتور بولا؛ شونىڭ اۈچۈن دە، آلارنىڭ آرتىدىن بىك كۈب صونارچىلر آۈچىلىق ايتە ھەم شول يۈنلىرىنى ساتۇب فائىدە قىلالر.

تۈپە قوشى يۈگرۈدەگى اوستالىقى ۈجىتىزلىكى اۈچۈن «يۈگرۈچى قوشلر» صىغىدىن سانالادر.

سۈيرەتلۈچى ھىوانلر

ھوا يۈزن ھرتۈرلى طاوشلىرى بلەن ياڭغراتۇب، يىر عالمىغە ھىيات بىرۈب طورۈچى شادلىقى، اىرلىكى قوشلر صىغىدىن باشقە، يىر اوستىدە «سۈيرەتلۈچى ھىوانلر» اسەندە طاغى بىر تۈرلى مەخلۇقلر بار. بۇ صىغىدىن كۈبەك وقت قارا-ئىغى ھەم يۈۈش اورنلردە ياشى تۇرغان حشراتلر سانالالر. سۈيرەتلۈچى ھىوانلر اومرتقەلى مەخلۇقلر بولۇب، قانلىرى قىزل ھەم صالقىن، يۈرەكلرى اچكى پەردەلر بلەن اۈچ بولمىگە آىرلغان بولا. صولش آلولىرى سىرەك، تەنلرنىدە قىزولرى آز؛ گەودەلىرى يالانغاچ، لاىلالى، يا كە بۈجرماق قابىرچىلر بلەن يابولى بولا. آلارنىڭ قايۈسندە ۲-۳ آياقلىر بولسەدە، اول اعضالىرى بىك قىقە بولمىغانلىقىن، قانلىرىن يىرگە تىگىزۈب يۈرىلر؛ بو تۈنلەى آياقسىزلىرى ايسە شلۈبقەنە، سۈيرەتلۈب قوزغالالر. شونىڭ اۈچۈن آلار «سۈيرەتلۈچى» اسەن آلغانلر. سۈيرەتلۈچى ھىوانلر قىسەندىن طاش باقا، كىسەرتكى، يىلان، عادى باقا مەخلۇقلرى سانالادر.

طاش باقا - آستىدىن اوستىدىن قابىرچق بلەن قابىلانغان تۈگرەگرەك گەودەلى بىر مەخلۇق. مونىڭ اوستىكى قابىغى اىكى ياقى قابىرغالرىنىڭ بىل اومرتقەسىنە طوتاشۈۈندىن، آستىقىسى ايسە كۈرەك سۈيەگىنىڭ كىسەگە يۈۈنمىن ھاصل بولغانى بلنۇب تورا. قابىرچىلرنىڭ اىكسىيى بىر ياشچىكىسە اۈخشاب، طاش باقاننىڭ باشى وقۇيرۇغن ھەم آياقلىرىن چىغارۇب يۈرر اۈچۈن تىشىكلرى دە بولا. بو كچكەنە باشلى، تىشىز آغزلى، قىقە آياقلى، طۈپاسى واور گەودەلى مەخلۇقلر دىن-گىز وىلغەلردە، صازلىق، قىسما قورى يىردەدە پاشىلر. بىزنىڭ روسىيەدە طاش باقا -

لرنڭ كچيره كلرن كوروب بولسه ده، زورراقلرى يوق: آلا اسسى طرفلرده ياشيلر.

كيسه رتسكى - اوزون قويروقلى، قصقا آياقلى، يئل وجيتز حركتلى بر سويره تلوچى حيوان بولوب، يوگورگان چاغنده اوزينڭ ايكى آيرىلى اوزون هم نچكه تللرن چغاروب يورى. كيسه رتكيلر قوملى، طاشلى يرلرده، سويه كسز مغلوقلر بلهن رزقلانوب ياشيلر. مدافعه قورالى آلا ده يوق؛ بره تورلى قور- قنچ كيلكان چاقده، يرگه قازوب اشله گهنلرى ئنلرينه كروب ياشرنه لر.

اسسى اقليلمدره گى يلغا بويلرنده ايكنچى برنوع يرتقچ طبيعتلى، بيك قو- ماغاي كيسه رتكيلر بار. آلا رنڭ دورت ساژين اوزونلغند غيلرى بولا. بولارنڭ آشاملقلرى بالق، قوش وباشقه

جه نلكلردن هبارت بولوب، بيك آور قوزغالار؛ حتى، كه برنيچه ساعقلر بوينچه هيچ بر تركلك اثرن بلدرميچه، بريردن قوزغاللى

تمساح رسى رسم ۲۷.

قاپوب تورالر. بونوع كيسه رتكيلر «تمساح» ديب آتالادر.

كيسه رتكيلر آراسنده «هممئلون» اسملى برتورلىسى اوز اختياري بلهن، تله گن وقتك توسن آلماشدروب تورا آلا؛ اول، حاضر صورى يا كه صارى توسن ايكن، شوندوق قزل يا كه ياشلگه نه ورلگهنن كوره سڭ.

يلان. اوزون، يومرى، آياقسز گوده، كچكنه گنه باش، كيرلوب زورايسا تورغان آغز ايكى آيرىلى نچكه تل، اوياسز كوز - مونه بولار يلاننى، باشقه حيوانلرغه قاراغاند بوتونلهى آيرم بريارانلمشك كورسته تورغان خصوصيتلردر.

۱ آغو چغاره طورغان بيز. ۲ آغو كوچره طورغان بيز. ۳ تل. رسم ۲۸. يلان.

يلانلر آغولى و آغوسز بولمق اوزره ايكى فرقه گه آيرلالر. آغولى يلانارنڭ يوغارغى آقغاولرينه اوسكان قووش اچلى، اچ طرفغه كه كرى نشلرى بولا. آلا ر چاقغان

چاغند شول نشلرن توغريلاب (يازوب) تهنه كچكنه برجراحت باصيلرده، آنڭ ارستينه نش اچندن زهرلرن قويه لر. شول صالحان زهر كشينڭ قانينه قاتشقاچ، آثار قارشى توررلىق چاره ايتلمه سه كشى هلاك بولورغه ممكن. بزنڭ روسيه ده

آغولى يىلانلردن بىر آر شىن اوزونلىقى، اوچ قىرلى باشلى قارا يىلانغى بار. قارا يىلانلار اورمانلاردا، يوش بولونلاردا بولوب، طچقان وباشقه واق مخلوقلر آشاب كون كورلر. قارا يىلان چاققان ساعتوك تەنە ئەرنو ھەم آغرتو طويلماسقه مەكن.

اما بىر آز وقتەن صوك، آنەك تىش باطروب يىساغانى جىراحتە ئەچتو سىزلە، صوگرە ششو باشلانا. قايسى وقتە بو آغولانو ضررسز اوتوب كىتسەدە، بعضا چاغلان كىشىنىڭ دىنيا قويويىنەدە سبب بولادىر.

آغوسز يىلانلارنىڭ چاغوغە مخصوص اعضالىرى يوق؛ آلارنىڭ تىشلىرى قىصقا ۋەھەسى بىر تىگىز اوزونلىق بولا. بوجەلدن بىزنىڭ روسيەدە طچقان وباقالار بلەن رىقلانا تورغان، بوتونلەى ضررسز طوز باشلى ھەم باقىر يىلانلار بار.

يىلانلارنىڭ ايكى عىب ھەم زورلىرى اسسى طرفلاردا بولا. شول جەلدن بوغا يىلاننىڭ آلطى ساژىن اوزونلىغى غىلىرى بار. بوغايىلانى بىرەر طابىش، مەئلا بولان كىك جانوارنى كورگان چاغىدە، آنەك اوستىنە ارغىدە، اوزىنىڭ بوگولەلى، اوزون گەودەسى بلەن اوراب آلا؛ صوگرە عادەتن طش كوچى بلەن بووب جانوارنى يومارلىدە، سەويەك ويونلرى بلەن طوتوش، چەيىنەمىچە يوطوب يىرە. شول سببلى اول اچلىرى قاباروب آورايدە، مەدەسندەگى آشى قايناب بىتكەنگە چاقلى، قوزغالىمىچە تىك ياطا. موزە شول وقتەغىدە آنەك يانينە ياقىراق باررغە ھەم بىرەر تورلى ايب وھىلە بلەن اوتىرگە مەكن.

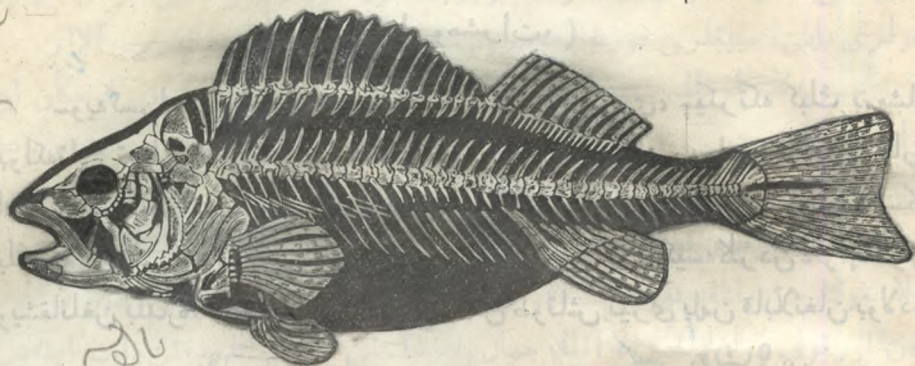
باقالار. باقا كىك ھەم قىصقا گەودەلى، قويورقسىز، شەرە وشوما تەنلى بىر مخلوق بولوب، كوپىنچە قارا ئىغى و سازامق اورنلاردا ياشىدىر. باقاننىڭ قابىرغا وكورەك سەويەكلىرى بولىى. اول كوكتەين چىغان چاغىدە يىوان باشلى اوزونچا گەودەلى بولوب طوسەدە (بو حالندە آنى قالاتق باش اسىمى بلەن يورتەلر) بىر آز وقت اوتو بلەن باقا رەوشن آلادىر.

بالقور.

بالق، اومر طقەلى خىورانلارنىڭ صودە ياشى طورغانىدىر. بالق صودن ئەزگە چغوب طورسەدە - ئولەدر. قولاغى اورنىدەغى مخصوص قابىچلر آچق (علصە) دن طن آلا. تەينىك اوستى قابقى (تەنكە) بلەن اورتولى بولا. يورا كلىرى ايكىگە بولمىگان؛ قانى صالقون؛ اوولدىق دىب اسمىلە طورغان يومرەلردن چغوب ادرچى،

باش هم قۇيرىق طرفىنىڭ قىسقى ھىم گەردە بلەن طوناش بولۇوى، آنىڭ سۇدە شەب يوزووينە ياردەم ايتەدر.

33
33
33

بالق

يارغان بالق رىسى. رىسم ۲۹.

بالقغە طن آلو اوچون اوپكە خىمىتىن، باشىنىڭ يان طرفىدەغى غلىمەلرى ايتە. كىربراك بالقلىرنىڭ اچىك قىلۇم ھىم جايىلۇنى قابل بولغان بىر قووق بولا، آنى كىرەك چاغىدە اوز اختىيارلىرى بلەن كىچىرايتە ھىم كىيىنايتە آلالر. شول قووقنى جەيۇب زور ايتقان چاقىد، بالق زور ايوپ كوبراك اورنىنى اشغال ايتىكانسگە كورە يىكلەيەدە، يوغارى كوتەرىلۇب چىغا؛ بالعكس، قووقنى قىسە توشسە، آور ايوپ سوغە باطا آلادر. ھىمە بالقلىر يوز گىچلىرى (قاناتلىرى) ھىم قویرقلىرى ياردەمكە يوزەلەر. قاناتلىرنىڭ ايكىسى قولاقلىرىنە ياقىن واككىسى قارنلىرى ياندىك بولۇپ، باشقە حيوانلىرنىڭ آياق قوللىرى مىزلىدەدر. يوز گىچلىرنىڭ آرالىرى يوقا يارىلەر بلەن بىرلەشكەن ئىچكە سويەك چىقىلدىن عبارت بولۇپ، قوزغاتۇب سۇدە ايشەر اوچون غايت جايلىيىدر.

بالقلىر اوولدىقلىرن سونىڭ بىر ساي يىرىنە، ياكە اوستى لايىلالى صواوسىللىرى اوستىنە چەچەلەر. طاغى بار شوندى بالقلىر: اوزلىرىنىڭ قاناتلىرى ياردەمى بلەن صو تۇبىنىڭ كىچىكە چوقر قازۇپ، شونىڭ اوولدىقلىرن سالاردە، كىچىكە بالقلىر چىغانغە چاقلى آنى صاقلاب طورالىر.

بالقلىرنىڭ ھىمەسىدە يىرتقىچ ھىم بىيىك قومماغاي بولالىر. رىزقلىرى اوزلىرىدىن ضعیفراك بالقلىر، اوولدىقلىر، قىصلا ھىم قورتلردىن عبارتدر. كىچىك بانغى (آكولا) كىچىك زورراقلىرىدە، كىمەلەر آرطىدىن ئىيىەرۇپ، شوندىن طاشلانغان نرسەلرنى آشاب يورو عادىتىدە بولادىر.

(۲۰)

سویہ کسز حیوانلر.

(ھوام و حشرات .)

سویہ کسزلردن چبن، کوبه لهك، قوندز، ئه پوری، چيكر تکه كېك بومشاق و بولكه تلی ته نلی حیوانلر صانالار. قایسی غنه سویه کسز حیوانتی آلوب، قارن یا هن اوست طرفه ئه یله ندروب قاریق، آنك ته نینك كوب یرنه ئه یله نه کیسكان كېك بولكه تار كوره بز. بولكر آلارنك گاوده لری آیرم کیسه كلردن قولچالردن. اویشقانلغن بلدره. بو قولچالر ایسه اوستن طوتاش تیری بلهن قابلانغان بولادر.

سویه کسز لر نك رسمی.

رسم ۳۰

بو حیوانلرده باش، کوز، مییق كېك اعضالر بولسه ده، ھەر قایوسینتی اوزینه باشقه شكله در. مثلا، کوبه له كنگ آغزی نچکه طومشق بولوب اوزارغان. بو فقط چه چکه لردن عصاره (سوك) صوورور غه غنه یاری. قوندز كېك بعضلرنده قاتی یا ئاقلرده بولا، كه شونك بلهن آندی ھواملر قاتی قابیلر نی ده چابنی آلار. باشلارینك یان طرفلرنده. باشقه حیوانلرده غیدن بوتونله ی یاط بر روشه یار اطلغان کوزلری بار. اگر آلارنی زور کورسه ته طورغان پیالا بلهن قاراسهق، کوزلرنك ھەر قایوسی بیك كوب آلطیشار پوچماقلی کیسه كلردن اویشقان كېك كوره بز. اول کیسه كلرنك آرالریك نچکه گنه قللر بلهن بولنگان بولا. شول واق بولملرنك ھەر قایوسی آیرم آیرم بره کوزدن باشقه نرسه توگل. شونك اوچون آلارنی «اویش کوزلر» (مركب) دیب اسمیلیر. بو کوزلرنك ھەر برسی طاغیه ئلله نیچه مك آیرم واق کوزچه لردن تشکل ایته در.

بولاردن باشقه چبن، بال قورتی كېك بعض سویه کسز مخلوقلرنك ما ئغایلیری اورطاسنده اوچ پوچماق تشکیل ایتوب یرله شكان اوچ عادی کوزی بار كه آلار پانك ایکی مییقچه لری هم بولادر. اول مییققلر آیرم، آیرم بوونلردن یا ئغانوب

اوسكان گه كوره يان ياقغه قوز غايطو ادچون غايت جايلى، مونڭ اوستايغه آلارنڭ
امس حسى ده بىك قوتلىدر. شونڭ اوچونده قورقلر، آللارنڭ غى نرسه گه كىلوب
يقولرى بلهن، مييقلرن بورغالا شدروب تيره ياقلىرى بلهن طانشوب آلار.

سويه كسزلرنڭ كوكراكلرى، اوز آراسىنىق برله شوب اوسكان اوچ
قولچهدن مركبدر. اول قولچهلرنڭ ھەر برسینه ايكي شەر آياق اوسمشدر، كه
چبن، كوربه لك، بال قورتى وباشقه بونوع مخلوقلرنڭ ھەر قايسى آلطيشار
آياقغه مالك درلر. كوكراك بولمىنڭ ايكنچى، اوچنچى قولچالرىنه قاناتلر اوسكان
بوللا. موڭاردن باشقه كوبه لكڭ دورت قاناتى ده تورلى توستىگى ماطور بويولر
بلهن اورتولى بولغانلقمن، آنڭ جمال ونفيسلىگى كورويچىڭ دىتن جلب ايتهدر.
اگر صاقسزلىق بلهن كوبه لكڭ قاناتيغه تيهچك بولسه ك، آنڭ اوستىڭى پوطللرى
قويلوب، عادى چىنلرنكى كىي توستىز بولوب قالادر.

ئنه قاراغى نڭ دورت، چبن، چركى كىكلرنڭ فقط ايكي شەر قاناتلرى باردر.
طارقان ھم چىكرتكه لردە دورتەر قانات بولسەدە، آلار اوچمى؛ چىكرتكه اوزىنڭ
اوزون آياقلىرى ياردىمى بلهن سيكروب يورى دە قاناتلى بلهن فقط ھوادە برقىدر
طوتوب طورودە غنە فائىلانادر.

سويه كسزلرنڭ بوكسه ياغى عموما كوكراك بولمىنە طوتاش برلشكان بولا،
فقط قرمىستە، صاغراق كىك لرنڭ بوكسه بلهن كوكراك آرالىرى نچكە گنە واسطە
(آرالىق) بلهن برلشەدر. شونڭ اوچون دە آلارنڭ تەنى صغلوب، بوگلوب
طورورغە بىك موافق بولا.

سويه كسزلر صولشنى آغزلرى آرقلى توگل، بلكە يان طرفلرنڭ غى كچكە
تيشكلردن آلار. اگر، گەودە لرىنڭ «صولش كوزەنەگى» دىب آطلا طورغان
شول تيشكىنى ھوا اوتەسلىك ايتوب، جىلم يا كە باشقە نرسە بلهن طومالانسە، اول
مخلوق ئولەدر.

سويه كسز مخلوقلرنڭ تىرىلرى آستىدە صورغلت آق توستە ايت صمان
نرسە لرى بولسەدە، سويه كلرى بولمى. اچدە معدە، واچە كىلر ھم بوتون تەنلرى
بويىنە صوزلغان طوربا روشندە يورە كلرى بار. قان يوروكە مخصوص يوللر
آلار دە يوق: آلارنڭ توستىز ھم صالقون قانلرى يورە كىن طوغرىن طوغرى
بوتون تەنلرىنە جەيلەدر.

سويه كسزلر يومرقانى بىك كوب صالار ھم شونڭ آرقاسىنە اورچىلر.
يومرقانى توشرد بلهن آلارنڭ كو براگى ئولەدر. ھەرلىرى اچىنە آلا رغە بالا
آرطىنن ئوزگەلەنوب يوررگە طوغرى كىلمى. شولايدە بالالىرى يومرقادە

چاغنده آلاز اوچون بورچلميلر توگل؛ مثلا يومرقالردن اشغراق هم طنچراق، بالالري دنيغه كيليگان دقيقه لرنن رزقغه آبطراماسلق، جايلى بر اورنغه قويارغه طرشالر. بوغملرقلرننگ بالالري يارالوب چغو بلهن اوزلر يغه اوخشامى طورغان برتورلى ايزره گان ته نلى واقفنه سله وچه نلر بولا. بال قورتلري، قرمسقه لر بالالري چقغاج آشاتوب بر آز تربيه ايتلر، اما كوبه لهك بالالري اوزلري اورمه لهب، ئزله نوب كيمتلهر. ياغى چقغان سله وچه نلر عايت قومساغاي هم كوب آشاوچان بولالر، شوننگ اوچونده آلاز بيك تيز زورايالر. اوسكان چاقلرنده ييش - ييش تيريلري يارلوب، قوبارلوب آستمن قاتلانغان ايكنچي تيري بلهن كيميغوب طورالر. برنيچه رت تيريلرن طاشلاغاندن صوگ، اول سله وچه نلر ياگينن برتورلى يوقا نرسه گه چورنالوب يومغاق حالينه كيلهلر. اول وقتن آلاز اويقوده يا كه ئولك حالنده گي كيك هيچ نرسه آشامى هم قوزغاله يچه ياطالر، حالبوكه شولوق كيلشده قاناتلري، آياقلىرى وباشقه اعضالىرى ته كرن - ته كرن اوسه طورا. بر آزدن صوگ سله وچه ننگ چورنالوب ياطقان قابيغى - يومغاي ياريلاده؛ اچمنن بنون اعضالىرى كامللهشكان مخصوص قورت كيلوب چغا. قورتلر عمر ييغنگ مونا شول دور يغه آلهاشنو ديب ته يته لر. بو آلفشونى سويه كسزلرننگ كوبسمنه، بيگره كان كوبه لهكده بيك آچق كورورگه ممكن.

مگر بار شوندى قورتلر: آلازده بو كيك آلفشو بولمى. مثلا چيكرتكه، ئنه قاراغى، طاراقانلرننگ بالالري طوغاندوق آنالري صورتنده طورالر هم تير - يلرن آلفشدرغان صاين اوزلر يغه اوخشامى باروب ايگى صوگى اوزگارشفنده بو تونله يوك باشقه جنسدشلىرى كيك كامل بولوب چغادر. بولار يومغاق ياطو دورن كورميلر.

اورمه كوچ، قصلا، سله وچه نلر.

اورمه كوچلر، اعضالىرى - موشه لرى يتش، يوغاروده سويله نگان سويه كسز آيرم، برنوع قاناتسز مغلو قدر. باش بلهن كو كراگى آيرم اعضالر توگل، بلكه طوتاشدر. همه اورمه كوچلرننگ آياقلىرى سيكز، مبيقلرى يوق. بولارده آلهاشنو (يومغاقده يانوب چغو) بولمى. طنلرن سويه كسزلرده گي كبي صولشقه مخصوص طوربالر آرقلى، يا كه آوزى قارن آستنده چيكله نگان اوپسكه قابچغى آرقلى آلالر. بولارنگ نوعسيفنه كوره، آلتيمن اون ايكيگه قدر كوزلري بولادر. بعضلري صوده هم ياشاسه ده، عهوما قورى ده عمر ايتلهر. اورمه كوچلر يالغز - يالغزغنه قارانغى اورنلرده كيچنوب، كوندز كوب يوردي سويميلر، تونله ده ازق ئزله و

اوپون طشقه چغالر. آلارنڭ كوبسى يرتتچ هم قومماغاي بولا؛ آراده آغوليليرين باردر. مثلا، چايان هم بويى اسمند گيلرى چاقغان نرسه لرن ئوتره لرده.

۳۱ اورمه كوچ رسمى

اورمه كوچلر آراسنده بېكراك دقت كه لاقتلىسى او (اوپا) اوره طورغانيدر. موندى اورمه كوچلرنڭ قارنلرينڭ چيتنده بېك كوب كوزه نه كلى ميكلرى بولا. شول كوزه نه كلردن واقغنه طامچيلر ايتوب بر صييق ماده چـغارا، كه، اول مائـع هواغه تيو بله ن قاطيلاشوب نچكه يـب ره وشيـمـه كـيله در. مـونا شول يبلردن اورمه كوچ اوزينڭ طوزاغن اشلهب، قربان

ايتتچكى طابش آئدوب او طرا. بره ر اوچوچى يا كه عادى بر قورت كيلوب، شول طوزاقغه ئله كسه، طبيعى، اول اچقنورغه طرشا هم آنڭ صاين چورنالوب، او خوجه سينه جيم بولوب قاله در.

اورمه كوچ، آنى اوتروب اچنده كى كيره كلرن صوروب بترگاچ قربانينڭ جـازـه سن آطوب به رده، اون توزه تورگه باشليدر.

قصلالر - فصلالر توچى هم ديتگن صورلرن بولا طورغان مخلوقدر. آنڭ تهنى يالانچاچ، يا كه تيرى روشليره ك قاتى قابق بله ن اورتولى بولا. آيـاقلرى اون بولوب، آلتاغى ايكيسى قصقچغه ئهوريلوب، طابشلرن طوتوغه خدمت ايتهلر. فصلالرنڭ كوبرا كى علسه لار، قورين ياشى طورغانلرى ايسه، سويه كسزلر كېك مخصوص صوانن طوربالرى آرقلى طن آلالر. بولارنڭ كورنش هم زور. لقلرى تورليچه بولا، حتى بعضيلرن فقط ميقراسقوب آرقليغنه كوروب بولادر. شولايوق اوزنلنى اون ويزشوق قدر بولوب، اون ايكي قداق آغرلغند غيلرين باردر.

سله وچهنلر - سله وچهن اوستى واقغنه يونلر بله ن اورتولى، بركله نوب، صورلوب طورا طو.

سلاسون ۳۲ سله وچن رسمى.

رغان اوزون تهنلى مخلوقدر. سولوك هم بالق طوتقاندا استعمال

ايتله طورغان ياكغر؛ سله وچهنى اسمند گيلرى روسيه نڭ هر يرند باردر.

ایزره مه ته نلیلر.

بزننگ یلغله رده، هووال رده آستلی - اوستلی ایکی قابچاقین عبارت،
طشلیری یاشل توستگی قابرچقلا اوچری. موتی بزده باقا قابرچقی - دیب اسمیلر.
برصاوتقه بر آرقوم هم صو صالوب شوننگ اوستینه یاهولی باقا قابرچغن نوشروب،
صاوتنی قوزغانمیچه، غنه قاراب طورسوق، قابرچق اچنه اوستی لایلالی بر مخلوق
کورنه هم صاوغلت یومشاق ایذن عبارت بولغان آیاقلرن طشقه صوزوب
قوزغالا باشلی.

اگر شول قابرچق غه نه زگنه قاغلاچاق بولسهك، نگی آیاقلر شوندوق اچکه
طارتیله هم قابچاقلر یابلادر. قابرچقنی آجوب قارالسه، اچنهگی مخلوغی بیگر اچ
آجق کورنه: اول آق توسته به لچره ب طورغان یومشاق بر اویم، که هر ایکی
قابچاقه، یاشوب یاراطلغانلقدن، قابرچقنی آچا هم یابا آلادر. ته نیننگ آلغی
ئولوشنه ایکی پار قارمالی (سهرمه ب قاری) طورغان اعضاسی ده بار. باشقه
حیوانلر کبک اوک بولارده آشیلر. یلغه صولارننغی آشاملق ماده لری قابرچق
اچینه کیلوب کره ده، آندن مخلوقننگ آوزینه صکره معلسینه توشه در. بو مخلوقننگ
قانی توسته بولوب، نچکه گنه طامرلر بوینچه بقون ته نینه طارالا، صکره بورا گینه،
آندن قولاق اورننغی تیشکسه کیلوب، نکرار بکنگه طارالادر. موندی مخلوقلرنی
ته نلریننگ تشکلینه قاراب «ایزره مه ته نلیلر» دیب اسمیلر.

صازلامق وکوله گلی یرلرده، بوتورگه له نوب اورالغان، یوقا قابرچغن بیلی
اوستینه یوکله ب یوری طورغان طاقی بر ایزره مه ته نلی حیوان بار. موکارغه
نه که م - توکه م دیب نه یقله. اول اوزیننگ یالپاق هم یومشاق آیاقی یاردمی بلهن
نه کرنگنه قوزغالا، آغاچ ویافراقلرغه یاشوب طورا آلا. آننگ باشنغی آغزن
هم دورت دانه قارماقچغن کورورگه ممکن. زورراق ایکی قارماقچغیننگ اوچلرنه
بره دانه قارا نقطه لر بار، که آلا مخلوقننگ کوزلریدر.

نه که م توکه م یورگان چاغنه گه وده سن
اویاسنن چغاروب صوزیلوب یورسه ده،
آزغنه بریرینه تیوب کیتوبهلن یومارلانوب
قابغی اچینه جیولادر. صولشنی اوپکه
بلهن آلا، اوسملکلر بلهن رزقلانه،
یورمقادن اورچیدر.

توکه م توکه م رسم ۳۳.

جلی دینگزلرده، بیگر اچ بحر محیط هندی ده «انجی قورتی» دیب اسمیلنه

طورغان، اچك انجى چييشه طورغان برحيوان باردىر. انجى قابرچى آستلى - اوستلى، طش طرفى قطرشى، اچى شما، يالطراوقلى بولوب، صلوات كوپرنى بولا طورغان ماطور توسلر بلهن بالقيدر. قابرچىنىڭ بالقوب طوروچى شول اچكى قاتنى (طبقةسى) صرف ديب اسملەنەدر. بىك تيرەن دىنگز توبىنىڭ اوياسىنىڭ قىچاچارن آرزغە آچقان حالە، زورطاشقە يابشوب انجى قورتى ياطادر. دىنگز صورىنىڭ چايقالووى بلهن بعض وقتلردە مونىڭ اوياسى اچىنە كچكەنەنە قوم كىسەگى كىلوب كره هم آنىڭ يوشاق تەننە باطوب طغزلى، رنجتە باشلى. بىزنىڭ دىنگز توبىلرنىڭ ايرىكچە ياطا طورغان قورت آچولانادە، اوزىنىڭ اوياسىنىڭ اچكى قاتنىن عىارت بولغان صدفنى قوبتاروب، تىكى قومنى تيرە ياقىن قىلارغە كومەرگە كرشە. شول روشقە آنى ئەيلەنە طومالاب قويا. قومنىڭ ياطقان اورنى بتە شەيچە نىشك بولوب قالادە، توگەرەك انجى حاصل بولا. شولاي ايتوب تىگىنىڭ غىرتكە كىلوب اشلەگانى برخرمتىن كوز جان آلورلىق يالط ايتوب طورغان، توگەرەك انجى مرجانى كىلوب چغادر. انجى بىك ماطور هم قىمەت بولغانغە، اسسى طرفىنى قورقىمى طورغان، دردلى كشىلر دىنگز توبىنە چوموب آنىڭ قابرچىن آيروب آلالر. انجى آدلاوچىلر آياقلىرىنە طاش ياكە گر، بىلباويرىنە آرقان بەيلەب دىنگز توبىنە آطلالار. بولار دىنگزنىڭ تيرەنلىگى ۷۰ - ۸۰ آرشىنلى يردەنە قورقىمىلر، بىكە صو آستىنە بىز - ايكى مىنوت قدر طوروب، بىلباويرىنە بەيلەگان ايلەك روشلى صاوتچىلرىنە انجى قابرچىلرنى جىيىوب آلالر. صو آستىنە طن آلورلىق نرسە بتكچەك آرقانلر ياردەمى بلهن يوغارى كوتارىلوب، اوستكە چغالردە حاضرلەنگان قابىق اوستىنە اوطروب حال جىيالار. بىز آزدن صوڭ طاغى چومالار. شول روشن تابولغان انجىلر دىياغە طارالوب آدملىرگە بىزەك بولالار.

پولىپلر.

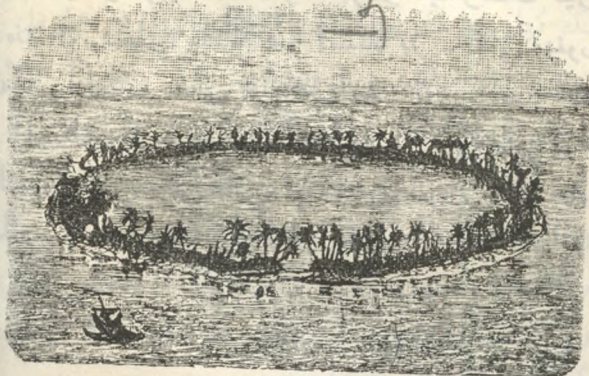
ھو، یر هم صو حیوانات بلهن طولیدر. مکارچی بىز بىر آزی بلهن طانشىق ایندى. فقط بىزگە معلوم بولغان طاغیدە، حسابىز كىوب مخلوقلر بار، كە بولار دىنگز توبىلرنە بولالار.

عالملىر طرفىن اوگرانلىگان دىنگز مخلوقلرنىن ايكى عجىراگى دىنگزلردە ادرطاجاغە بىر تيرەنلىككە مقام طوتوچى - پولىپلردىر.

پولىپلرنىڭ برەم برەم واقفە بولسەلردە، حسابىز كىوب بولولرى هم كروھلر تشكيل ايتوب، كومه كەشرب اش كورولرى آرقاسىدە بىك زور حادثەلر باصىلر.

آلارنىڭ عمرلىرى مۇنە نېچك اوتە : پولېپ صايراقى بىر اورنە، دىنگىز نوبىدە اورنلاشقان طاشقە ياشادە ، مېيىقەلەرن ياخود قارمانچىلارن قېرىداتوب ، آوزىنە صو يوطارغە كرىشە ؛ شول وقتە آنىڭ اچىنە صودە يەزە طورغان باشقە نرسەلردە كىرەدر . آنا شول نرسەلەر پولېپقە آزىق بولالار ، اما بىر قىسىم آنىڭ اچىنە بىرقاتى ازۇيز اويمى تشكيل ايتە . شوندىن معلوم ، كە اول مخلوقنىڭ يوراك ، اوپكە ، كوز ، سويەك ھەم مى كېك اعضالىرى بولمى . آنىڭ بتون وجودى بىر مەدەدنگە عبارت . شويەله اول ازۇيز كېسەگى مەدەدە زورايا - زورايا شوندى بىر حالگە كېلە ، كە طورا بارە پولېپگە ئولەرگە طوغرى كېلە . شونىڭ بىلەنگە اش بىتەر ايدى ، اما پولېپ ازىنىڭ ترك وقتىدە بېك كوب وارثلرگە وجود بىرۇب كېتە ، كە آلار دە اولگى پولېپكە صرغوب ھەم آنىڭ تېرەسنىدە ئەبەلەنگەلەپ ، آتالىرى كېك تركلك ايتوب كېتەر آلار دە اچلىرىنە آزىق آلا ؛ آزىقلر ازۇيزگە ئەبەلەنوب طاش حالينە كېلگىچە ، بوزىغى نېگىز اوستىنە اوستەلە بارا ؛ مەدەايىلەرى ايسە اولزىرى طاغى دە باشقە پولېپلرگە حىيات بىرۇب دىنيادن اوتە طورالر . اونلرچە ، يوزلرچە يىللر اوتە ، اولگى نھايىتىسز مخلوقلر دورلرن بىتەرگىچە ، آلار اورنىنە طاغى حسابسىز پولېپلر بىرلەشە بارا . شولارنىڭ قالدقلىرى - ازۇ -

يىزلىرى ايسە دىنگىز توبىقە
توشەلۇب آرقلىغە ھەم
بويعە اوسە بارادر .
دىنگىزنىڭ اوسملىك ھەم
قوملىرى ازۇيز اويمىنىڭ
زورا بووينە ياردەم ايتۇ -
ب طورالر .
شول اويم قاچان

رسم ۳۳ . پولېپلر آتامى رىمى دەپمەن . پولېپلر آن لىقى
صو سطحىنە جىتەدى ايسە ، اش تھام بولا ؛ چۈنكە ، پولېپلر صودن طشقارودە ياشى
آلمىلر . شول روشقە صو آستىدە غايىتدە خطرەلى بىر صايلق وجودكە كېلە ، كە
كوب وقتە كېدەر آكارغە صوغلوب خراب بولالر . پولېپلر اوزاشلرن بىتروب
يوق بولالر ، مگر بولار اورنىنە طاغىدە زورراق كۈچ ، طاغىدە طرشچانراق
خىمتچىلر اشنى دوام ايتدەر : دىنگىز ، ھەر تورلى دىنگىز اوسملىكلرن ؛ قوم دەپ -
لېقىلرنى تورلى آغاچ وئولەنلرنىڭ اورلقلرن ، حيوانات بىرە يومرقالرن كېتورە ،
جىل ھەر تورلى چوب - چار و طوزانلرنى طاشى . شول روشقە صو آستىدىن ياكادان

بر اوطراو (آطه) کیلوبده چغا. آنڭ اوستینه قوشلر کیلوب قوناقلی باشلی، دینگز جانوارلری هوا صولار ایچون ئه کورنگنه اورمه لب اوستکه چغالر. اوطراوده ئوله نلر آغاچلر ظاهر بولا؛ بولارنڭ همه سی اوسه، جیمشله نه عمرن بتره - چری. اوطراونڭ اوسدرو قوتی شهبه به. قارا یرطبقة سی قالینایا، یاشار اوچون بولغان صلاحیتی آرطقانندن آرطا بارا. شولای ایتوب طماغی برار یوزیل اوقه، ده مونه ایندی آدم بالاسی اوچون ایرکن وماطور برعمارت . . . . ته نلرینڭ شکلی پولیبه اوشابده، آوزلری یانندن بریاقطی چغارو خاصیتی بولغان مخلوقلرنی، عالملر «حیوانات شعاعیه» صنفندن صانیلر. بولار ره تینه دینگز یولدنزی هم بزگه معلوم بولولطرلر کره در.

پاستیر

کوبدن توگلاگنه «پاستیر» اسمنده بیک زور عالم دئیادن اوتدی. اول فرانسیه نڭ کچکنه گنه بر شهرنڭ طوغان ایدی. آنڭ آتا آناسی یارلی ایدیلر. بولار اوغللری پاستیرنی سویه لر وبروئتمک آنڭ اوز شهرلرنڭ معلم بولوون تلایلر ایدی.

- آه، اوغلبز معلم بولسه، دنیاده بزدن بختلی کشی بولماس بیت، دیلر ایدی. بوبیچاره لر اوغللرینڭ شول شهرگه گنه معلم بولماینچه، بلکه بتون فرانسیه گه وبتون آوردپاغه حتی بتون انسانیت عالمینه معلم بولاچغن خاطرله. میلرده ایدی. پاستیرنڭ اوقووی ناچار راق بولدی. اول درسلمن حازرله اورنینه، کوبراک وقت صوبیینه باروب بالق طوته ایدی. بر آرزورایا توشکاج اوزینڭ یالقاوغینه ته نکاسینڭ کوکلی قالوون بلدی، قارماقلرون طاشلاب اوقورغه بیرلیدی. مکتبنڭ اوچنچی صنفنه چقغاج، پاستیر ایڭ جیگهرلی (طرش) وبلونی سویوچهن برشا کرد بولوب کیتدی.

صوگفه طابا هه رتورلی سوء المریلهن معلملرن طنچسزلی باشلادی. آنڭ کونسن کون آرطق بله سی کیله ایری. اولده معلملر کوچلری جیتکانچه جواب بیروب کیلسه لرده، آخرده پاستیرنڭ اوزلرنندن آرطق بلوون اعتراف ایتوب آڭا یوغاریراق بارورغه کیکاش بیردیلر. پاستیر معلملرینڭ کیکاشن طسکلادی - پایتخت شهرینه کیتدی. آنه غی وقتلرنڭ برطوقطامی کتاب قاراو یا که مکتبه تورلی فنی تجربهلر بلهن اوتکاره ایدی. پاستیر یوقلارغه یاطقان چاقلرنده، «آه، مکتب که بارغانمی طاغیده ۷ ساعت کوته سی بار بیت ئه لی!» دیب اوزاقسوب

قویا ایدی. اول هم بتون عمر نده شغل بلهن اوزدر دی. اول بوش وقتلرنده قوناق کیترونی دهیچ بر اوین کولکینی سویبی ایدی. باراشی کتاب آرتندن ایدی. ۲۵ باشکه جیتو بلهن پاستیر کیره کلی برفنی کشف چغاردی. صکره ایڭ عجب ایڭ زور کشفیاتلرن تزه باشلادی. کامل قارطایوب جیتکانچی عادتین طش اخلاص بلهن اشله دی. آورغان چاغندا اوزینڭ قوتی بولماغاچ، اشلرن خانونینه قوشوب یازدر دی. اول، اولم طالعیسی وقتنده اشله و دن طوقطامان ایدی. پاستیرنڭ زور کشفلری اوزینڭ اسمن بتون دنیاغه طانتدی.

آنی قبرگه بیرلرگان وقتده دنیا نڭ هر طرفندن کشیلر کیلرگان ایدی. جنازه آلرب چقغانک آرتندن میلیونلرچه خلق ئییه رگان ایدی. آنی فرانسیه غنه کوممادی، بتون انسان عالمی دفن ایدی. پاستیر دنیاغه زور شهرتینه قارامیچه، عادتین طش ساده ایدی. تلهسه کم اوزینڭ یومشی بلهن آڭا کره، پاستیرده قولندن کیلگانچه آلا رغه یاردم ایته، اوزینڭ زور (بیوک) کشی ایکانلرگن خاطرینه ده کیترمی ایدی. آنڭ آقچهغه قوماری یوق ایدی. اگرده اوزینڭ کشفلرن صاتاچ بولسه، آقچهنی میلیونلر بلهن طابار ایدی. اول اوزینڭ، کشفلرن هیچ وقت یاشروب توتمیچه عالمگه بلسره طور دی. خدانڭ مخلوقلری آراسنک ایڭ عجبلی هم کوبلری بولغان میوان میقراسقوبیه — باکتیر یالرنی کشف ایتوچیک شول محترم ذات ایدی.

میقراسقوب عالمی.

بتون جهان یوزی — برحیانتقه. اوزینڭ اویلری، شهرلری و باشقه عمارتلری بلهن یر یوزن قابلاب کیلرگان انسان بالالرن یتیمیک ده: بز، نی چاقلی حیوانلر بله بز، آلا اوزلرینڭ سوتلرن، کوچلرن یاللاب آدم بالاسینڭ تدبیرنک عمر ایتلر؛ نی قدر یه ملی — اصپای خلقتلی جهنلکر بله بز، که انسان آلارنڭ طازا و ماطور تیریلرندن فائالانا؛ تیره یاغبز نی قدر کورکام قوشلر بلهن طولی، که اوزلرینڭ موسیقی صایراولری، جرالولری بلهن بوتون عالمگه حیات و موڭ بیرلر. آزمی، قوتلی یرتقچلر بز نڭ معلومبز که سلطنتلی طساوشلری بلهن اوکروب طاودار مانلرنی تیره تهلر. نی قدر صو جانوارلری بار، که برچایقالولری بلهن دینگز اوستنک طولقونلر چغازالر؛ یر اوستی ایسه بز، صانسز واق قورت حیوانلری بلهن یابولی، که اش و خدمت آرقاسنک کون کورهم، دیب یوگروب یورگان آرا ده، بز نڭ آ یاغبز نڭ آستنک تلف بولوب طورالر.

طاغیغە نہایتسز كوب اوسملىك و مخلوقلر بار ئەلى؛ فقط الار بيك واق بولغانلىقىن، بىز آلارنى عادى كوز بلەن كورە آلەيمىز؛ بولارنى كورو اوچون مىقراسقوب بلەن قوراللانورغە طوغرى كىلە.

سازلامق بىر يردن يا كە بووادن بىر طامچى صو آلىق. طامچى، البته، صاف - شفاف بولوب كورنە، نى چاقلى تكمەلەب قاراسەق دە، بىز آنە عادى صردن باشقە بىر نرسە آيرا آلەيمىز. آلىق اول طامچىنى مىقراسقوب آستىنە، شول حالە بىز آنك هەر تۈرلى شىكەلگى مخلوقلر بلەن طولى ايدىكن كوررېز: آلارنك بعضى واقغە تىرى وجودلر بولوب، اوستلرن قابلاغان كرىكچەلرى ياردىمى بلەن صونى ايشوب يوزەلر؛ قايسىلرى ايسە، كچكەنە گفە شاركبك اولوب، بىر طرففەغى اوزون قىلچەلر ياردىمى بلەن يورىلر؛ قايسىلارى بوتونلاى شفاف بولوب، شىكلرى بلەن بالتى و قىلالرغە اوخشاب قالالر؛ بيك كوپلر يىناك يوقاغنە، غايت ماطور قابىرچىلر بولا. آلا ركتو - كتوى بلەن طامچىنك اوستىنە جىنالبوب يوگرشەلر هم قوياش ياقتىسنىق قىزالر، بىر طامچى صو آلا رغە تىران دىنگىز كېك طويلا.

مىقراسقوب پىيلاسى آستىنە كورەسك: بەلە كە يىگنە بىر فرد صواچنە بولغانلاروب، اورمەلەب يورى؛ اوزى بىر اوزاروب، بىر قىسقاروب گە و دەسىنك شىكن آلماشدرا بارا. يول بىرىنچە آثارغە بىر اوسملىك كىسەگى يا كە طاغىغە كچىراك بىر مخلوق

اوچرى. تگى، بىزك جىگەرلى فرد اوچراوچىنك تىرەسنىق ئەيلەنگە لىن، آنى اوزىنە طارنوب آلا هم آنى رىزق ايتە. اوزاقلامى آنك قارنى طولوب يارىلا دە، ايكىنچى فرد وجودكە كىلە. اول طاغىغە شول روشلى اوسوب ايكىگە بولنە. شوپىلە عادى

اىنفوزورىە رىسى رىسم ۳۵

كوزلردن ياشرن دنيا كوتە طورغان « اىنفوزورىە » عالمى تشكىل ايتەدر.

بولا شوندى چاقلر: قوياش قىدرا، صو پارلانا، اىنفوزورىەنك ايرىكلەب تىركلك ايتىكان مېدانى كىبە، يا كە آنك ايرىكچە آو اولاب ياشاكان طامچىنى طوگا. مونا شول وقىندە آنك تەنى قىلوب شىكە دە، ايك كچكە بىر طوزانچە شىكىللى هوا يوزىنە اوچوب كىتە. فقط شول كىدشنى بىر آز صو ياغنى پىسینە طوغرى كىلسە ياگىنن اولگى كېك حىيات باشلىدر. اىنفوزورىە وشونك كېك وجودلر طوزلى صولار دە هم ياشىلر. مثلاً، بىر طامچى دىنگىز صوونى دە حسابسىز حىوانات مىكرا - سقوبىيە كورورگە مېكن. بولاردن كوپسى ايزوۋىز مادەسنىن يوقاغنە قابىلر بلەن

اورتولى بولوب، « فورامينيغەر » دىب اسملنلر. فورامينيغەرلر ئولگاننىڭ
 صوڭىندە قابىلارى دىنگز تويىغە چوگوب، جيىلا - جيىلا، آندە بىر ايزۇيز طبقةسى
 تىكىل ايتەلر. اوتە مڭ يىللر شول مدتە، ئەكۈر طبقة اوسە، قالنايا طوراً، نھايت
 آلاردن دەشتىلى طاوولر پيدا بولوب دىنگز تويىغە قوزغالىشە باشلىلر. بىر طبقة
 ايكنچسەن باصا؛ ايشلورگە طورغان اويملر قاطيلاشا-نغى، اوطرا؛ شولاي ايتوب
 دىنگز اچىندە صايقلر وجودكە كىلە.

عصرلرنىڭ اوتووى بلەن بولاريانىغە ھىم اوستلرىغە ھىر تۈرلى باشقە عنصرلر
 دە جيىلا بارا. شولاي ايتوب صر اوستىندە طاغيدە اوطراو حاصل بولا.

اگر بىر آق بور كىسەگن قولغە آلوب، مىكراسقوب بلەن تىكشروب قاراسق
 آنڭ ھر نوع واقى قابىرچىلردن مركب ايكانن كۈرەبىز. بىناء عليە يىرنىڭ بىك
 كۈب قاطلاولرى، بىوك طاوولر، طاوساسىلەلرى شول كۈزگە كۈرنەي طورغان مغلۇ
 قات مىكراسقوبىدەن تىكل ايكنانلىگى بىلغەدر.

آنا ايله بالا

جواب بىرسەڭ ايكان، انكاي، مىنم ئە يىكان سؤاللىغە،
 عجبلىنم بۇدنىغاغە و آندە بىر چە حاللرگە:
 نىچىك بولغان، نىچىك اوسكان - ساسبىزدە بو اورمانلر؟
 بو ھەيبت يەم - ياشل قىرلر، قاين كىلگان و بولغانلر؟
 بو ھەر تۈرلى اوسمانلر، بىزەنگان چەچكەلر بىرلە،
 و تۈرلى كۈبەلەكلردە كوئل آچقان آلار بىرلە،
 آغار صر، طاتلى صالقىن، صاف عچائىب جىشمەلر، كوللر
 قىرواقلىردە صايرار صانمىغچلر ھەمدە بىلبىلر،
 صودە يۈزگان بالقلر ھىم اوسوب طورغان بو زور طاوولر
 چىن، چىركى و ىرتىقچلر، كچە؛ آط، بارچە جانوارلر؟
 - ياراطقان، ئەيىلەگان موجود، بولارنىڭ بارچەسن تىكرىڭ،
 جھاننك بارچە اشلر، بارچە اشلر، بارچە حاللر تىكرىمىن، بىغرم

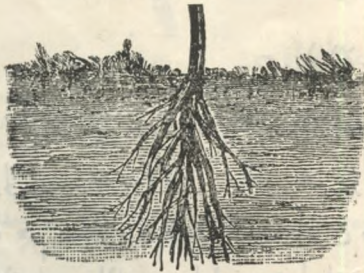
اوسملىك لار دنياسى.

طامر.

نېنىدىگنە اوسملىك بولسەدە، گاۋدەسىنىڭ بىر قەدىرى بىر آستىنىڭ ۋېر قەدىرىسىدىن
 بىرنىڭ اوستىكى ياغنىڭ اولدىغىنىدىن ايكى قىسمىگە آيروب قارارغە طوغرى كېلەدر.
 اوسملىكنىڭ بىر اوستىنىڭكى قىسمى طامر ۋ آنىڭ طارماقلىرىدىن، اوستىنىڭ بولغان قىسمى
 صاباق، بوطاق، يافراقلىرىدىن عبارتدر.

طامرلار اوسملىك اوچون بېك كېرەكلى بولغان ايكى اش اشلېلىر. بىرىنجى -
 طامرلار آغاچقە كېرەكلى بولغان آزقلىرىنى بىردىن ايمەلردە، شولار ايلە آغاچنى
 صوغارەلەر، طامراغىن طويدىرالر. ايكىنجى - اوسملىكنى بىرگە بىر كىتوب، قوتلى
 داۋالمرغە بېرىشمەس اوچون ترەك بولالار.

ھەر آغاچنىڭ دە طامرى بىر آستىنىڭ بىرگنە تورلى بولوب اوسمى؛ مثلاً، قاراغاي
 ھم ايمەن آغاچلىرىنىڭ طامرى طوب - طورى بىر اېچىنە طاباھ اوسەلەر؛ ھەر شىنىڭ
 طامرى ايسە بىرنىڭ اوستىكى ياقلىرىنەغنە طارالغان بولادىر. چوگندىر ھم كېشىركېك
 اوسملىكلرنىڭ طامرلىرى طوب - طورى بىرنىڭ اېچىنە طاباھ اوسوب، كېتىكان صابىن
 ئېكەرە بارالر. ھەر طامرنىڭ قويدوغىنى،

طامرلار رىسم ۳۶.

اوسملىكلرنى طويدىرو اېچون يارا-
 تلغان ئېكەگنە يون كېك نرسەلەر
 بولادىر. بىغداي ھەم آرپا كېك
 اوسملىكلرنىڭ طامرلىرى، اوستلىرىنە
 ئەلېگى ئېكە يونلار بولغان حالدا بىر

بىرسىنە چوۋالوب اوسكان بىب كېك طامرلاردىن عبارتدر. بو يونلار شول قەدىر
 ئەزكە، مىقراستقوب ياردىمىدىن باشقە كورورگە مېكىن توگل. بولار شول قەدىر ئېكە
 بولسەلردە، اوزلىرىنىڭ ئىشلىرىنى ھېچ بىر كېمپىلىك كېتىرمېلەر. بو طامر يونلارنى
 بىرنىڭ تورلى طرفلىرىنى تېشىب، ايسىڭ واق كېسەكلەرى آراسىدا اوڭغە، سولغە،
 يوغارىغە، توباننىگە طاباھ اوسوب، اوسملىك اوچون كېرەكلى بولغان نرسەلەرنى
 سوۋروب طورالر. بىز، ئەلەسەك نېنىدىگنە اوسملىكنى آلوب قىساراسەق دە، آڭا
 رىزق طابوب بېرە طورغان ھىسابسىز طامر يونلارنى كورەچكەز.

بعض بىر قىزق اوسملىكلار بولالار، طامرلىرى بىر آستىنىڭغە بولمى، بىلكە

اوسەلىككڭ اورالوب اوسكان صاباغنىڭ چغالىرى. بو طاملر اوسملىك اوچون رزق طاىپىلار، فقط آغاچنىڭ نىق طور دويىنەغىنە ياردەم ايتىلەر.

طاملرلىرى يىرنىڭ اوستىدە بولا طورغان آغاچلار جەلەسنىدىن ايسىق عىبىدە ھىندىستاندە اوسە طورغان (Смоковница) آغاچىدىر. بو آغاچنىڭ بو طاقلىرى يىر

اوستىن قابلاغان ياشل چاتىر كىك، اونلاب مسافىرلىرىنى ھىم اوستىرىنە يوكلىرى تويەلىگەن ھىوانلىرىنى، يانزىرا طارىغان قىياشنىڭ اسسىلىگىنىدىن صاقلى طورغان، ماسطور يافىراقلار ايسە اورنىلىگەن.

رسم ۳۷

بەضا بو آغاچنىڭ جىوان بو طاقلىرى

يارىلۇپ، شولارنىڭ يارىقلىرىدىن

طاملرلىكىلۇپ چىقاردى. بو طاملرلىرى اوسە - اوسە جىوانىيەلەر ھىم يىرگە كىرۇپ جاپىلەر. شول روشەن بو زور آغاچ، گويە اوزىنىڭ، قالىن - جىوان گادەسنى صاقلىرى اچىدىن، اوز اوزىدىن تىرەكلەر چىقاردا. ھىندىستاندە ايكى - اوچ مىڭگە قىدىر تىرەكلەرگە مالك بولغان اسما كوۋىتسەلىرىنى اوچراتورغە مەكىن.

صاباقى - صاباق.

طاملردىن صوڭ ھەر اوسملىك دەدە صاباقى بولا. صاباقلار دە طاملرلىرى كىك اوك تولى روشەن بولالىرى: يالان ھىم بولون اولەنلىرىنىڭ بولغان كىك بەغىلىرى ياشل، ئىچكە ھىم صىيىق بولالىرى؛ قايسىلىرى طغز قاطى ھىم كورەن - صو تولى قابق ايسە قابلىنىغان بولالىرى. يا ايسە قولماق كىك بىر بىر آغاچنىڭ ئەيەلەنەسىيە صارىلەر؛ يا آغاچلار دەغى كىك مەلۇم جىوانلىقىغە مالك بولۇپ طوب - طورى اوسەلىرى. اوسم - لىكىلرنىڭ صاباقلارى ئلەسە نىيىدى بولسەلىردە، آلاز اچىدىن بىر تورلوك خىمىت ايتىلەر. صاباقنىڭ بىر اوچىنىڭ يافىراقلار، بو طاقلىرى، ايكىنچى اوچىنىڭ طاملرلىرى بولارنىڭ ھەر قايسىسى آغاچنىڭ طىھاغىنى طويىرورغە خىمىت ايتىلەر. اوسملىك طاملرسىز طورە آلمىغان كىك، يافىراقسىز اوسەدە آلمىدىر. صاباقنىڭ اچىدىن بىر قىل (كانار) خىمىتىن ايتىلەر: آنىڭ بىرىنچە مىڭان سوڭ (نسىغ)، يافىراقنىڭ ھوادىن آلىغان نىرسەلىرى قوشىلۇپ ئشلەنگەندىن صوڭ اوسملىكىنىڭ ايسىق كىسەكلەردىن، ايسىق بەلەكەى يافىراقلارنى، چەكەلەردىن، جىمەشلىرىنى آشاتۇپ - اچىدىن بىر يورى. زور

اوسملىك لرنىڭ صاباقلرى بولاردن باشقا مئلىرچە يافراق هم بوطاقلارنى كوتاروب
طورو خدمتىك ايتىلر *اوسملىك*

يافراقلر.

يافراقلر اوسملىكنىڭ ايڭ گوزەل بيزەگى اولوب، اوزون قشقى اويغودن
صوڭ، آغاچقا، بزنڭ هر قايموز ياراطا طورغان صاف ياشل كيومنى كيگزلر.

يافراق رسم ۳۸.

يافراقلر آغاچقا اول ماطورلقلرنى، اول بيزەكلرنى
بيرو بلەنگمە قالميلر، مونڭ ايله برابر آغاچنىڭ طا -
مرلرى طرفىدىن صورولغان آزلقلرنى اوزلرينىڭ زا -
ۋودلرنىڭ ئشلەپ كيرى آغاچقا بيارلر. قابق آستىغا
ياڭا توچلىگان ياصيلر هم كيلەچك يىل اوچون بوريلر
اوسرلر. يافراقلرنىڭ روشلرى، شىكللىرى تورليچە
يعنى هر بىر اوسملىكنىڭ اوزىنە مخصوص يافراغى
باردر. دنياده نە قدر اوسملىك بولاسە، شول مقدارده
تورلى يافراق بولادر.

آغاچلرنىڭ يافراقلىرى عومى ايكى زور قسەمگە
بولنلر:

برىسى ياسسى، - پلاستىنكە روشنە بولوب، يافراق

ياريلرى آراسىغا مخصوص طاملر - صابلىرى بولغان يافراقلر؛ ايكىنچىسى ناراط،
چرشى يافراقلىرى كېك اينەلپلردر.

نيندىگنە اوسملىكنىڭ يافراغن قاراسەقە، شوشى ايكى قسەمنىڭ برىسدىن
بولاقى.

بزنڭ كوب اوسملىكلرمزنىڭ يافراغى پلاستىنكە روشنە ياصسىدر. مثلاً
موندى اوسملىكلر: ايمەن، قاين، جوکە، اوصاق، آلما وباشقەلردر.

اينەلى آغاچلر بزنڭ روسيەده فقط آلتى تورليگنەدر.

چرشى، ناراط، آق چرشى (Пихта)، كيدر (Кедрь) لىستۋينىتسە
(Лиственница) ماژزىۋيلنىك (Можевильник) آغاچلىرى.

شول روشنە بزنڭ بتون اوسملىكلرمز يافراقلى، هم اينەلى اوسملىرى ايله
ايكىگە ايرىلالر. يافراقلى اوسملىكلر قش كونلرنە يافراقلرن قويوب شەرە
قاللر، اما اينەلى آغاچلر برنيچە بللر رەتدىن اينەلرن صاقلادىقلرنىن، قش

کوننده ده ياشل کوينچه طورالر . فقط ليستوئينفيتسه آغاچى غنه ، يومشاق مامق کبک اينه لرینی کوز کوننده قویوب ، یاز کوننده یا ئانی کیه در .

چه چکه لر

یافراقڭ صابی بوطاق ایله برلهشکان اورندن چه چکه نی کوته روب طوره طورغان اوچنچی بر بوطاق صیمان نرسه چغادر . چه چکه شوشی بوطاق اوستننده باصوب طور دیغندن ، بو بوطاق چه چکه آیاغی دیب آتالغدر . نیفندی گنه چه چکه اولسه ده کائس ، تویج ، عضو تذکیر هم عضو تائیت دیب یورتله طورغان حلقه - لردن عبارتدر . کائس چه چکه نڭ ایڭ ماطور بر اولشیدر . بو آیرم آیرم بولغان چه چکه یافراقلریڭ (بردن بکر میگه قدر هم کوبراک) برگه جیبیلووندن حاصل بولمش بر حلقه در .

چه چکه یافراقلریڭ توسلری حقیقه سویله رگه ده حاجت یوق . اگر سر یاز کونی یالانغه بارسه غز ، یاخود چه چکه لر اوسه طورغان بر باچه غه کر سه گز - نورلی یافراقلی کائس لر کوره چکسز : قار کبک - آق ، قان کبک - قزل ، کوك توسلی ماوی ، دینگز کبک - زه نگر ، آل - قزل ، صاری ، میللاوشه و باشقه توسه گی چه چکه یافراقلری .

کائسڭ آستنده کوب وقتده یاشل توسه کچکنه گنه برصاوت بولا . بو صاوت - ده کچکنه گنه یافراقلرنڭ اویبه شووندن یاخود اوز آلدی لر یسه طور ولرنندن حاصل بولمشدر . مونه شوشی صاوتقه تویج دیلر . بولاردن باشقه کائسڭ ایچنده عضو تذکیر (تائین) هم عضو تائیت (پیستیل) دیکان قسه لر باردر . کائسکه ایڭ یقینی عضو تذکیر بولوب ، آنن صگره چه چکه نڭ نهق اورطاسنه عضو تائیتدر . هر بر عضو تذکیر نچکه گنه صاباق اوزرنه بولوب آنڭ باشنک غبار - طلع (چه چکه توزانی) طورا طورغان کچکنه گنه قابچقلر باردر .

عضو تائیت موینی اوچلی چولهک شیکللیره کدر . آنڭ قالفر اق بولغان بوغاری طرفنده آغز کبک بر آچیغی باردر . بو آغز چه چکه صاباغیڭ اوستنده او طرادن چه چکه باغاناسندن توبه نرهك عضو تائیتڭ ایڭ کیڭ بریرنک مبیض (جیهشک) طورادر .

آغاچڭ ایچنده گی نرسه لر .

بر آغاچڭ صاباغندن به کی یاخود بریتزا ایله ممکن مرتبه نچه که ایتوب کیسوب آلیق ده ، میقراسقوب آستینه صالوب قاریق . میقراسقوب آستنه نه لیگی

صاباقدن كېسلكان كېككەنە كېسە كىڭڭ برسى يانئەدە ايكنەچسى ياطقان كېككەنە شاقماقلىر دن اويماشقان ايدىكن كوروربىز. بوشاقماقلىرنىڭ بعضى ياخشوق ئرى، بعضىسى شول قدر كېككەنەكە، حتى مىقراستقوب آرقلى دە كوجلك ايله گنە كوروب بولادر. اوسملىك نىڭ طامرن، يافراغن بر آز كىسوب آلوب قاراسە قەدە، بارىبىر تورلى زورلقەدەغى شاقماقلىردن اويماشدىرلغان ايدىكن بلورمىز. بولارنىڭ دە بعضىلىرى توگەرەك، قايسىلىرى كوكاى توسلى يومرى، اوچنەچى برەولرى اوزونچە، حاصل ئللە نېچە تورلى شاقماقلىردن اويشىدىرلغان. مونە شوشى شاقماقلىر (حجىرە) نىڭ اويشىدىرلورننن اوسملىك كىلوب چغا.

زورراق شاقماقلى اوسملىكلرنىڭ حجىرەلرن مىقراستقوبىدىن باشقەدە كورورگە مكن. مونە سىز پشكان قاربوزنىڭ بر كېسەگن آلوب قاراغىز: شوندىق سىز آنىڭ بالق اولدىغى كېك برسى آخىرىنە بەيلىنگان يارما يارما قووقلىردن اويماشقان ايدىكنى كورورسىز. ئەنە اول اوللىق كېك قووقلىر اوسملىكنى تشكيل ايتەطورغان شاقماقلىردن باشقە هيچ نرسە توگل. قاربوزنىڭ شاقماقلىرى ئرى بولغانلىقتىن، آلارنى مىقراستقوبىسىزدە كوروب بولادر. شول شاقماقلىر اوسملىك اوچون كىرەك بولغان مادەلرنى هوا ايله بىردن آلوب اوزلىرىنىڭ گاودەلرىنى اوسىدىرالر، حجىملرنە زورايەلەر، آرالرنە بولمىلەر (پىردەلەر) ياصاب ياڭا شاقماقلىرغە آ - پىرىلالر. شولاي ايتوب آزغنە بولغان شاقماقلىر وقتنىڭ اوتوروى ايله مىلىيونلرغە جىتەلەر.

كىرپەدىن صالحانغان يورط كېك، آغاچنىڭ بىتون اجزاسى، صاباغى، يافراغى، بوطاقى، چەككەسى جىمىشى شول شاقماقلىر سېبىلى كىلوب، چغالر - اوسەلەر. آغاچنى پەچقى ايله كېسەسەك، آنىڭ ايلك اوستكى قاتنىڭ قابىق، آنىن اېچەدە طغىز ھم قاطى آغاچ، اورطاسىدە كوپشەگرەك اوزەك قىسىلرىنە بولنگانن كورورسىز. قابىق ايله آغاچ آراسىدە ئرى شاقماقلىردن عبارت كوپشەك ھم سوكلى ايكىنچى بر توچىلىكان قاطلاوى باردىر. بو توچىلىكان قاطلاوى آقرون - آقرون اوسوب زورايابا، حجىرەلرى بولمىب اورچىلەر. ياز كونى، اوسملىك قىباش ايله قىزدىرلغاچ، قشقى يىقوسىدىن اويانوب يافراقلىر يارا؛ ياز كونى ئەلىگى توچىلىكان قاطلاوى ياڭا، صاف سوكلر ايله تولە. حجىرەلەر آرطقاندىن آرطا بىرەلەر. شولاي ايتوب آلارنىڭ اورچووندىن توچىلىكان قاطلاوى قالدونايوب، آغاچ ئەيلىنەسەنك ايكىنچى ياڭا آغاچ قاطلاوى حاصل بولادر. بو قاطلاو جاي كونىدە حاصل بولسەدە، يازغى توچىلىكان شەب وقتەدەغى كېك اوك بولمى. جاي كونىدە بولغان قاطلاو قاطى ھم طغىز اولدىغىدىن كورور كوزگوك باشقە بولوب طورادىر. شول روشدە ھر ياز باشقە

كۆپشە گرهك جاي كۈنۈدە طغز ھەم قاطپىراق آغاچ قاطلاولرى اوسوب طورادر.
بوقاطلاولرنىڭ يوشاقلىق ھەم قاطپىقلىرىنە قاراب آلارنىڭ ياقىلى دىيادە كۈبەي
طورغانلرن بلورگە مەن.

اورلق ھەم آنك شطووى.

دىيادەغى ھەر اوسملىكنىڭ اورلقىن چغوب اوسكانى بار كىشەدە معلومدر.
اوسملىكنىڭ اورلقىن نىچەك چقغانون بلواوچون خلق ئلنە مېمچ بورچاقى دىب
يورنلە طورغان اوسملىكنىڭ چقغانون كورو يتەدر.

بوبرچاقنىڭ اوستى شوما ھەم ياخشوق قاطى بولوب، بۈكرەيە توشكان باشقا
اوزنچە آق بركۈزەنەگى باردر. اورلق - بورچاقى بۈكۈزەنەگى ايلە اولە قوزاققە
ياشقان بولا؛ يتشكاندىن صوڭ آنى اوزوب آلالر. مونە شوشى بورچاقنى بركدر
وقتقە صوغە سالوب قوبارغە كىرەك. بۈ آزدن صوڭ، بۈرچاق صونى اېچىنە
صوورغانلىقن بورتە ھەم زور ايا باشلى. صودە بورتكاندىن صوڭ آننىڭ قابىغى بېك
تيزلك ايلە صوبىرىلەدر. تىرىسنى صوبىغاندىن صوڭ بورچاقنىڭ، بۈرسى ايكىنچىسىن
بېك تيزلك ايلە آيرىلا طورغان ايكى كىسەكن عبارت ايدىكىنى كورورمز. بۈ
يارطى بورچاقلىر « اورلق اولش » لرى دىب آطالالر.

اگرده بۈ اورلق اولشلىرىنە اعتبار ايلە قاراسەق، ايكى كىسەكنىڭ بۈرگە
قوشلغان اورنارندە طشقە چغوب طورغان كۈزەنەكنىڭ ايكىنچى اۈچىنى كۈرەچكەز.
چۈنكە اول، اورلق اولشلىرى يابق بولغاندە ايكىسىنىڭ آراسىدە طورادر. بۈ
كۈزەنەكنىڭ طشقە چغوب طورغان اۈچى - طامرى، اچكى اۈچى بۈيرى صاباغى -
دىب اسملەدر. كۈزەنەكنىڭ صاباق بولاچاغى اۈچى قىرندە ايكى كچكەنە گنە جىير.
چقلى نرسەلر بار؛ بولار كىلەچكە يافراق بولاچق ئەبىرلر بولسەلردە، آغاچ
يافراغى كېك ياشل توگللر، بىلكە توسسز - صارى بولوب اورلق اولشلىرى
كېكلردر.

آنا شول كۈزەنەك اوزىنىڭ طامرى ھەم صاباغى ايلە كىلەچكە بولاچق
بورچاقنىڭ - اوسملىكنىڭ تىمىدر كىرەك نىندىگنە اوسملىك بولسەدە، اول تىمىن
خالى توگل. لىكن ھەر بۈ اوسملىكنىڭدە اورلق اولشلىرى ايكى بولمى؛ قايسى
بۈرۈلرۈنىڭ مىلا آرش، صولى، كىيدر، چرىشى، قاراغاي كېكلرنىڭ بۈرۈنچە
بولادر.

اورلق چۈوشلىگى يتەرلك بۈرگە چەچلىگاندىن - صالىغاندىن صوڭ، اكرده

هوا يىلى بولسە، آرزغە وقت اوتكچە، تيرەن يوقسۇندىن اويانوب، اوزىنىڭ كچكەنە-
گنە اعضا رىنى قىمىلدانا - نوزاتە باشلىدىر . يىر ايچىندە گى جووشلك اورلقنىڭ
كيبەگى ايچىنە كروب، آنى قابارطا باشلى؛ صكرە اورلقى آرتق بورتوب،
كيبەگىنى ياروب طشقە چغادر . حاضر اورلقنىڭ اوسوويىنە هيچ نرسە قارشى كىلە
آلمى، فقط آثا يەترلك آرزغە بولسون .

آرمى طالامى اشلى طورغان طبيعت موندە اوزىنىڭ ادغلن - اورلقنى
چىتكە نىبەى . اول ايندى آثا ئللە قاچان اورلق - اولشلىرى آراسىندە اون

صىمان آزق ئەزىلەپ قويغان .
اورلقى ، شول ئەزىر آزقنى آشاپ
حال جىيىا، كوچن آرتدرا، آزق
بتكانە آلباق قالماسلق بىر قوۋە حاصل
ايتە . مونە اول ئەلىگى ئەزىر آزق
بتكانەن صوڭ، اوزىنىڭ كچكەنە بالاسىنى
طامرنى يىر آستىندە غى آزقلىرىنى
ئزلىرگە بىبارە ؛ طامرلىر اشكە
كرشكاج، صاباقىدە باشن كرتەروب
اوزىنىڭ ياندىغى ايكى ابداش -
يافراقلىرى ايله اللەنىڭ ياقىتى د -
نياسىنى قارارغە چغالر .

بورچاق رىسم ۳۷

اوسملىك لارنىڭ آزيغى يىر ايچىندە .

بىز حاضر طامرلىرىنىڭ يىر ايچىندە آزق ئزلىگەنلىرىنى بىلەمز . صوڭ آلا
نېنىدى آزق ئزلىلەر؟ يىردە قوم ھىم بالچق بار؛ احتمال آلا شول بالچق ايله
قومنى آلا طورغانلردىر؟ - بوق: اوسملىك بالچق ايله قومدىن باشقىدە اوسە آلا .
اوسەرايچون نىوشلى بولغان مادەلر قوشلغان صوسىيلوب تورلا، آنى كىزايچىندە
اوسىرورگە مەكن . آثا صوڭ نېنىدى نىرسەلر كىرەك؟

اگرده بىرەر اوسملىكنى اوطك ياندىرسەق، آثا رىن كلىن باشقىدە بىرنىسەدە
قالمىدىر . ھوادە كل بولمادىغىدىن، اوسملىك كلىنى يىردىن آلا ايكان، دىب اويلارغە
طوغرى كىلە . واقاعدە، اگرده سىز بىرەر اوسملىككە، شول اوسملىكنىڭ كولى

صالغان هم بر آرسيليتره معدني قوشلغان صونى سيبوب طور سه غز، بو اوسملىكنى يردن باشقوده اوسمه آلورسز؛ اول يرده اوسكان كبك اوك چه چكه آطور هم جيمش بيرور. مونه نرسه ايچون، قايسى بر ير خوجه لرى اوزلرينىڭ يرلرينه كل توگه لر ايكان.

اگرده صوغه كل هم سيليتره معدني صالغماسه، اوسملىك كيبه، چه چكه آطمى، جيمش بيرميدر. مونه موندن طاملرلر ايچون كل ايله سيليتره معدني نىڭ كيرهك ايدىكى كورينوب طور ادر. اوسملىكلر كلنى بىك كوب نرسه لردن طابا آلالر. كل ده بيت تيمرده بار. نچك صوك اوسملىك تيمرده آشيمونى؟ نباتات عالملىرى بر نيچه چولمه كلرگه بر تورليگنه اوسملىك اوطر توب تجربيه ياصاب قاراغانلر. مونه نيچك: ايكى چولمه كگه اوسملىكنىڭ اوسووى ايچون كيرهكلى بولغان نرسه لرنى باروندك صالغانلار؛ قالغان چولمه كلرنىڭ، برسینه تيمر، ايكنچيسينه فوسفور، اوچنچيسينه سيليتره معدني، دورنچيسينه پوتاش صالمى قالدرغانلر.

تيوشلى ماده لرتوگه ل صالغان چولمه كلرده كوب يافراقلى، اوزون اوسملىكلر قالغان چولمه كلرده گى اوسملىكلر ضعيف، قورى، نچار بولوب اوسكانلر. بو تجربيه آرقاسنه عالملىر، اوسملىكلر اوچون تيمر طوزى، فوسفور، سيليتره معدني پوتاش كيرهك ايدىكى بلدىلر. طاملرلر شوشى معدنلرنىڭ بارندك يردن جيوغه خدمت ايتلر، آلار شولارنى يردن صووروب آلوب اوسملىك گه بيرلر. بو معدنلر قاطى بولغان حالده طاملرلر ايچون فائىلى توگل ايدىكى اوز اوزندن بلنوب طور ادر. بو وقت طاملرلرغه ايچلرنك بولغان آچى مائع ايله صو ياردم ايتهدر.

معدنلر ئه لىگى مائعلر تائيرى ايله ئريگانندن صوك، طاملرلر، اوزلرينه صووروب آللرده، آچاچ سوكينه كيتروب قوشالر؛ موندن صوك معدنلر آچاننىڭ يافراغينه سفر ايتلر. يافراق قاطشدر رغه كيرهكلى بولغان نرسه لرنى هوادن آلوب، سوكنى اشكه يافراقلى بر نرسه ايتوب آزق كيرهك اورنلرغه اوزا قادر.

اوسملىكلر آراسنده يافراقلرنىڭ اهميتى.

يافراقلر، اوسملىكنىڭ ياز كوني به يره م ايچون گنه كيبه طورغان كوله كلرى، اوسملىكنىڭ تركلىگى اوچون فقط طاملرلر رغه كيرهك. ديب اويلى طورغان وقتلر اوتوب كيتدىلر ايندى حازر آلای ديب اويلا ميلر. اوسملىكنىڭ طاملرلردن باشقه طوره آلماغانى كبك، يافراقندن باشقه ده كون اوتكاره آلماوينى بىك ياخشى بلدىلر.

اگرده يافراقنىڭ آسقى ياغنىدىن بىر كىسەكنى آلوب، زور كورسەتە تورغان پىيالا آرقلى قارالسە، يافراقنىڭ يارىسىدە آنەك - مونەك چەچلەنگان چىكىسىز واقغە تىشىكلەر كورىنىدەر . بو تىشىكلەر ياردىمى ايله يافراقلار يىردن آلغان، اوزلرىنە كىرەكەنگان صولرنى طشقە چغارالار؛ يافراقلارنىڭ خىمىتلىرى مونىڭ ايله گە . بته دىب اويلانماسون .

اوسەلكنىڭ ياقىلى ھەم ھوادىن باشقە طورا آلماغانلىقى بىك معلوم بىرنىسە . اگرده ياش ھەم ياشل بىراوسەلكنى قايرانغى بىر بولمەگە قويساق، اول قورۇب - شىكۇب بته چىگنە شىبە يوق .

اگرده اوسەلكنى ھواسى بوشاتقان پىيالا صاوت اىچىنە قويساق، - اوسەلك شىكە ھەم سەلبىرەب توشەدەر . مونە بولاردىن اوسەلكنىڭ ھواسى ھەم ياقىلىسىز طورا آلماغانلىقى آب - آچىق كورىنوب طورادىر . آدم ھەم ھىوانلار تىن آلغان كىك اوسەلكلەردە تىن آلار .

ايرىما تىك، آدم ايله ھىوانلارنىڭ اوبكە ياردەمى ايله بولوب، اوسەلكلارنىڭ يافراقلار آرقلى ايدىكىدە گەنەدەر . ھىوانلار اوبكەسىز طورە آلمايدىقلىرى كىك، اوسەلكلەردە يافراقسىز طورە آلمايدىلار . آدم ھەم ھىوانلار ھوانى آغز بورون آرقلى آلار، اما يافراقلار يوغارودە سويلەدكەز . كېكەنە تىشىكلەر آرقلى صولمايدىلار . صولۇ مونەك ياقىلى نىسەگە كىرەك؟ آدم ھەم ھىوانلار قارانغىدە، ياقىلىدە تىن آلار بىت؟ بىك درىست، تىن آلار اىچون ياقىلىنىڭ بىر دە ھەمىتى يوق . ھىوانلار ايله آدملەر ياقىلى ھەم قارانغىدىن تىن آلغانلىرى شىكىلكوك، اوسەلكلەردە قارانغى ياقىلىدە قارامى صولى آلار . شولاي بولسەدە اوسەلك ياقىلىدىن باشقە ھلاك اولار . آلای بولغاچ ياقىلى اوسەلك اىچون نىگە بولسەدە كىرەكدر . - اوسەلك ھوانى صولابىقە قويىمى، بىلكى آنىڭ ايلەز قىلانەدەر . ھوانىڭ تىرىكىنىڭ مولدا ھەموزەدىن باشقە آزوت ھەم بىر آز مقدار دە ھامۇز قارىبون دىگەن نىسەلەر باردر . ھامۇز قارىبون مولدا ھەموزە ايله مولدا فېخىمىن عبارت اولوب ھوا توسىلى شىقلى ھەم اىچىنە كومر كىسەكلىرى باردر . مونە شول كومر كىسەكلىرى يافراقلار اىچون آزىق بولالار . يافراقلار بولغان واقغە تىشىكلەر آرقلى ھامۇز قارىبون - آلارنىڭ اىچىنە كىرە، يافراقلار ياقىلىلىق ياردىمى ايله آنى تىھلىل ايتوب مولدا ھەموزە ايله مولدا فېخىمىن گە ايرالار؛ مولدا ھەموزە تىن طشقە چغارالار، مولدا فېخىمىن آلوب قىلالار . بو كاردىن باشقە ياقىلىلىق، ھوادىن ھەم يىردىن آلغان آز قىلارنىڭ بىرگە قوشىلۇپ بولسەدە ياردەم ايتەدەر . يافراقلار آرقىلى آلغان نىسەلەر، آغاچ اىچىنە كىرە يىردىن آلغان مەنىلەر ايله قوشىلغاندىن صولۇ مخصوص روشەن ئىشلەنوب - قايناب چەچكەلەرگە، صاباقغە، جىمىش كە، بوپاقلارغە،

یافراقلرغه طاهاق بولورلوق حالگه کیله لر هم آغاچنڭ یاگا اولشلرینی ده او -
سدر وگه خدمت ایته لر.

خلاصه: برنجی اوسملىك لرنڭ یافراغی آرطقی بولغان جووشلىكنی هواغه
چغاره. ایکنچی اوسملىك شرلوق یافراقلری ایله تونك هم کونندزه طن آلا (کیچ
ایله مولدالمروضه نی ایچینه آلوب، قاربوننی طشقه چغارا، کونندز مونڭ کیرسنچه)،
اوجنچی یافراقلر فقط یاقطیلای آرقاسنده غنه هاض قاربون ایله رزقلانه لر.
شویله یردن هم هوادن آلفغان، پشمه گان-آشاملقار اشلانوب، اوسملىك نڭ تر-
کلگن صاقلازغه یاری طورغان حالگه کیلگاندن صوئغه آنڭ اجزأ الرینه
طارالار.

جیمشنگ اوسووی.

بز یوقاروده چهچکهنڭ تورلی تورلی قیملردن مرکب بولغانینی کورگان
ایدک چهچکهده یافراق کبک اوک بورین چغا. چهچکه تمام آچیلوب جیمشلىك هم
عضو قکیر اولگىرگاندن صوڭ توزان قابچغندن صارغلت توسده چهچکه توزانی
چهچيله باشلیدر.

بوتوزانلرنڭ کوبیسی هواغه اوچا، اومارطه قورتلری طرفندن توزدریلهدر.
جیمش بولو ایچرن، یعنی چهچکهنڭ قصر قالماوی ایچرن بر توزان ذره سینڭ
جیمشلىك آغز نغی یابشقاق سوگینڭ اوستینه توشووی لازمدر. چهچکه توزانی
مونك توشکاندن صوڭ، آنغی سوکنی ایچوب زورایا اوزندن برجب صیهم نرسه
چغاروب چهچکه صاباغی بوی ایله مبیض (جیمشلىك) ایچینه کهدر. بوجب مبیض
ایچند اوزینڭ، اوچی ایله کچکنه گنه «بیض» دیب ایتلکان اورلقغه بابشه در.
مونه شورندن جیمشنگ نغی حاصل بولادر. حاضر ایندی چهچکه اوزینڭ اش
بتردی: چهچکه یافراقلری قویلا عضو تائیت هم چهچکهنڭ اوزی حقی باغاناسی
شیکه هم اوزیلرب توشه در.

چهچکهنڭ باصوب طورغان آیاغی ایله جیمشلىك نڭ توبهن قسمی، یعنی
کیلچکک اورلق بولاچق نرسه ایله مبیض قالادر. مبیض اوسه طورغاچ چهچکهن،
روشن اوزگارتنه هم مکمل جیمشکله ئه یله نه در. چهچکه نیفدیگنه اوسملىك نڭ اولسه ده،
اوزینه باشقه بر خصوصیتی بولا: قایسی بر اوسملىك نڭ چهچکهنه برگنه، قایسینقند
ایکی، اوچ، دورت مبیض بولوب، شول مقدارده اورلق یتشه در.
مثلا: مه کڭ مبیض ایچند بولغان برده لری، اوستندن بولنزغه اوخشاغان

قالبچاق ايله بابلغان مهك باشينى تشكيل ايتەلەر. مهك باشينىڭ ايجى كچكەنگە استينالر ايله بولمىغان بولا؛ بو بولمىلرنىڭ ھرقايوسىدا ئىلھ نى قدر مهك اورلقلىرى يتشەدر. مهك باشى يتشكاندىن صوڭ صارغايا، بو وقت ايجىدا بولغان اورلقلىر قالبچاق بولغان نيتشكىن بىك اوڭايلىق ايله قويلاىر. چىكلەكنىڭ دە اوراق پىردە- لرى قاطى قابىغە ئەيلەندىگىدىن ايجىدىكى تشينى آلور ايجون طشقى قابىغى واطارغە طوغرى كىلەدر. اگر دە چىكلەوك اوزىنىڭ، اوطرە طورغان كەشەنكەستىن دىملى يرگە توشوب قار آستىدا يازغە قدر ياقسە، قابىغى اوز اوزىدىن يىارىلوب ايجىدىكى آق اورلق ياقى دىياغە چغادر.

اوسملىك اوزىرىدە چەچكەلرنىڭ وضعيتلىرى.

آلما چىيە ھم باشقە بعض بر اوسملىكلرنىڭ عضو تىكىر ايله عضوتائىتلىرى بر چەچكە اوسملىك بولالار؛ قاينىڭ بىر گىزچە بولار بر آغاچ دە بولسەلدە، باشقە چەچكەلدە بولالار. سزنىڭ كوزىڭنىڭ بو طاقلىرىدە اصلنوب طورغان قاين آلما- لىرن (بورىلىرن) كوزىڭنى باردىر. مونە بولار قاينىڭ چەچكەلىرى ايدى. موندى آلقالر ھرقايوندىكى بىكى تورلى بولادىر. قىزىلت توستە اوزىنىڭ بولغان آلقالردە عضوتىكىر اولوب، آنە چەچكە توزانى حاضرلەنە؛ ايكىنچى قىسقەراق، ياشل توستەكى آلقادە چەچكە توزان ئلەكتىروب آلورغە طورغان عضوتائىت بولادىر. بىك آرزغە جىلەدە توزان صاوتىدىن كوزگە كوزنور - كورنەماس، صارى توستەكى چەچكە توزانى اوچا. قاين آغ-اچىدىن چەچكە توزانى اوچوب كىرىسى يرگە توشوب ئەرم بولالار؛ قايسىلىرى مېيىز آغزىنىڭ ياشقان سوڭگە ياغىلوب قاين اورلىقى حاصل بولادىر.

قاين بورىسى رىسم ۳۹.

جىل قاين چەچكەسىنىڭ اورلقلانويىفە بىك زور خدمت ايتەدر. طال آغاچلىرىنى عضو تىكىر ايله تائىت چەچكەلىرى ايكىسى ايكى آغاچ بولوب، برسى

ايكىنچىسىدىن بايطاغوق يراق مسافەدە بولالار. صوڭ چەچكەلىرى ئچك اورلقلانەلەر؟

بولارنىڭ ياردىمىنە ھوملار خصوصا اومارطە قورطلرى يتشەدر . طال آغاجىنىڭ چەكەسنىن بال ايسى آڭقوب طورغانلىقتىن اومارطە قورطلرى جىيىلار . اومارطە قورطلرى بال ئزلەگان چاقە اوزلرىنىڭ جونتەي آياقلىرن ھەم گادەلرن عضو تەكلىردە بولغان توزانغە بوياب بترەلر . آندىغى بال مادەلرن آلوب بىگانىن سوڭ قورط، عضو تائىت اوستىنە كىلوب قونا . مونە شول وقت آندىڭ جونتەي اوستىنە بويالغان توزانلر مبيض آغزنىغى سوڭگە يابشوب قالالر . شول كچكە توزان آرقاسىنە اوزلرىنىڭ اورلقلىرىن ياصىلر . كوزگى جىلە بو اورلقلر قويلوب، گرچە كويلرى ھلاڭ بولوب بىسەلدە، ياشى اوسىروچى يرگە طوغرى كىلگانلرى وقتى ايلە طال بولوب چغالر . شولاي ايتوب اومارطە قورطلرى آرقاسىنە بىزنىڭ طاللىرىمىز اورچىدر .

(ناراط چەكەسى رىسم ۱۴۱)

(طال چەكەسى رىسم ۱۴۰)

قاراغاي ايلە چرىشنىڭ چەكەلىرى طوبرچق (كوكاي) لرى اىچىنە بولوب، بولارنىڭ بىرسى - عضو تەكلىر، اىكىچىسى - عضو تائىت در . قاراغاينىڭ عضو تەكلىر طوبرچقلىرى - سارى، چرىشنىڭ - قىز توستەدر . بو اىكى آغاجنىڭ عضو تەكلىر ھەم عضو تائىتلىرى طوبرچقنىڭ توبەنگى تەنكەلرن تەشكىل ايتەلر ھەم ھەر بىر تەنكەنىڭ آستىنە اىكىشار دانە اورلق بۇرىسى بولادر .

القاح وقتندك توزان تهنكهنك آرطينه قوشده تهنكه يابله هم آچق، بالانغاچ مبيض ايچينه كوملگاج بر پار قاطى اورلق يقشه در. چه چكه لر يندك تشكليه قاراغانه ناراط، چرشى وباشقه اينهلى آغاچلر «اورلقلى شهرة» اوسملىكلر قسمنن صانالار.

جر ثوملى اوسملىكلر.

قارانغى قوبى اورمانلرده يورگان كك شينك، اورمان كوله گهسى استند، چوقر بويلرنه، قويلغان آغاچ يافراقلى نوشه لگان دملى قارا يراوزرنه يلبازه كبك سلكنوب طورغان كيسلمه يافراقلى اوسملىكنى كوركاني بساردر. مونه بو ماطور اوسملىك گه «آباغا» دينه در. آباغانك يرايچند جروان هم قصه صاباغى بولوب، شوئاردن چووالغان جب كبك نچكه گنه طامرلر چغا، هم شولوق صاباقن بعضا كشى اوزنلغى كيسلمه يافراقلى اويوملر اوسه در. آباغالرنك ايكنچى نوسلى فقط برگنه يافراقلىلر يه بولا. گرچه اوللرده غى اشسز ده بيلر «آباغا» جاى اورطاسنه بيلگيلى بر كونه نهق تون اورطاسنه چه چكه آطا ايكان، آنك چه چكهسى اوط كبك يانوب طورا ايكان، آنى آلغان كشى حزينه لر طابا ايكان بالاقايم» ديب سويله سه لرده؛ آباغا هيچ بروقتد چه چكه آنى، هم آنك بروقتده. چه چكهسى بولميدر.

آباغا ككبك اوك موك، هم گومبه لرده چه چكه آتميلر. موكلر اوزلرينك صارغلت - ياشل كله لرى ايله كيك صازلقلرنى قابلاب يه - ياشل بولوب طور سه لرده، آلارده چه چكه آتميلر. شولا يوق آغاچ توبلرنه بولغان، طاش اوستلرينه تورلى بيزه كلر بيرگان، چرشى آغاچينه عهوما آغاچلرنك شمال ياقلرنه اوسه طورغان موكلرده چه چكه آتميلر.

موندى چه چكه آنى طورغان اوسملىكلر بايطاغوق بار. صوك آلاى چه چكه آتماغاچ آلار نيچك اورچيلر؟

مونه سز اييول ياخود آغوست آيلرنه اورمانغه بارغان وقتكزده آباغانى تكمله ب قاراگز نهلى. يافراقلرينك استقى ياغنه تزيلوب طورغان نچكه گنه كورهن صواقاللر كبك نرسه لر كورماز سزمى؟ آباغانك يافراغى استند آنه شولاى صاقال كبك نرسه لر بار.

طبيعتده طوزان قدرى نرسه ده بوشقه - فائسز ياراطلهما ديغندن، آلارده بر بر مقصود ايله ياراطلغان بولورغه كيره ك. مونه سز شول يافراق استند غى

قورى، كچكفەگنە نرسەلەرگە مىقراسقوب آرقلى قاراسەغز، آلارنىڭ باشقە، تۈسە، بولغان حجىرەلەر ايله طولى كچكفەگنە قابىچقۇلر ايدىكىنى كورورسىز. بوقابچقۇلر ايچىندە بولغان حجىرەلەر فن تەبىئىرىندە جرثومە - دىب يورنلەر. وقتى يتكاندىن صوڭ صاوتلىرى يارىلوب ايچلرنىكى جىرثومەلر قويلەر. بو جىرثومەلر دىملى بىرگە توشكاندىن صوڭ بىر قىسەر وقتلر هېچ اوزگارمى ياطالار؟ آندىن كىسەكەنگە ايچلرنىدە اشلر باشلانە؛ مونە آلاراول ايكىگە آندىن دورتكە، سىگىزگە بولغوب زىر جىد تۈسلەرەك كىڭ يافراق چغا - رالر هم شول يافراقدىن يىر ايچىنە طامرار بىبارەلەر. شول يافراقدىن بىرگە معلوم آباغا اوسەدر.

جرثومەلى آباغا يافراغى رىسم ۴۲.

مونڭ كىك جىرثومەلەر، چەچكە آندى طورغان باشقە اوسملىكلردەدە مثلاً: موڭ، آغاچ موڭى، گوەبە باقا يىفەگى لردەدە بولالار. شونڭ اوچوندە موندى اوسملىكلر چەچكەسەز ياخود جىرثومەلى اوسملىكلر دىب اسملەنەر.

باقچە طاز ارتقاندە كورگانم.

بىر وقت بىز باقچەمىزنىڭ بۇدا قىرنىڭ سىرتىدا يىردەگى يولىنى طازارتقاندە، آندە بولغان چانچەكەلى هم بىر قىسەر طوبىل آغاچلرن كىسنىڭ سىڭرە بىزگە بىر قارط شومرط آغاچن كىسەرگە طوغرى كىلىدى. اول نەقى يولنىڭ اوستىنە اوسكان، بىك قارط هم بىك جىوان ايدى. آنى كورگان كىشى، بو ايدى ۱۰ - ۱۵ يىللردىن بىرلى اوسكان اىكان - دىب اويلار ايدى. اما چىن اويلاغاندە بىزنىڭ باقچە موندىن بىش يىل اولىگنە طازارتلغان ايدى. مېن، بو اورندە آز وقت ايچىندە شوشىدى زور شومرط آغاچىنىڭ نىچىك اوسكانن بىردە آڭلى المادم. بىز آنى كىسكاندىن صوڭ آلفە طابا طازارتوب كىتىدك. ايكىنچى بىر قويلقەن شونڭ كىك اوڭ، لىكن اولگىسىدىن جىوانراق ايكىنچى بىر شومرط آغاچىنە طورى كىلىدك. مېن طامرن قاراغاندىن صوڭ، آنڭ بىر بىرگە آغاچى آستىدا اوسكان بىلىم.

یوکه اوزینک بو طاقلری ایله آنی قابلاغانلقدن، اول بیدش آرشین چاملری
یر بوینچه باروب یاقطیغه چقغاج ایرکن صولش آلوب چهچکه آطا - اوسه
باشلاغان ایکن. مین آنی طامری ایله برکه کیستم؛ شومورطفنک نازا بولوبده
طامرینک چریک بولویونک سببن بله آلامدم. کیسکاننن صوڭ بز آنی خدمتچیلر
ایله اوستری باشلادق. برقدر طارتوب ماناشساقده صووروب چغارا آلامدق، اول
یابشقان کبک طورا ایدی. شوندن صوڭ مین آیدراب خدمتچیکه: « قاره ئهلی،
بر یرکه ئله کهه گان میکان » دیدم. خدمتچی آستینه کروپ قاراغاننن صوڭ:
« آنک موندن ایکنچی طامری بار، مونه یول اوستندن » دیدی.

شومورط، یوکه آغاجینک قابلاوندن قوتلو اوچون اوزینک اولسکی طامر -
ندن اوچ آرشین چاماسی. یولغه طابا کوچکان. مین کیسکان طامر چریک هم قوری
بولوب بونسی تازه هم صافی ایدی. اول گویا اوزینک یوکه آستندن طوره
آلماسلغن سیزگان کبک، آندن چیتکه کیتوب ایسکی طامرن طاشلاب بو طاقنن
یا ئا طامر یاصاب، یا ئا اورنغه اورنلاشقان. شوندن صوڭننه مین، یول اوستندن گئی
شومورطفنک نیچک اوسکانون بلدم.

آلما آغاچلرم.

مین ایکی یوز باش آلما آغاجی او طرتوب اوچ یسل بوینچه تیره لرینی
قازوب، قش کونی قویان وباشقه حیوانلر آشاماسون اوچون صالام ایله اوراب
قویا ایدم. دورتنچی یلدن قار کیتوب یاز بولغاننن صوڭ مین، آلما آغاچلرینی
قارارغه باردیم. آلا حاضر اولسگیگه قاراغاننن جووانایغانلر؛ قابقلری طوی هم
یالطراوقلی، بو طاقلری سلامت هم هر بو طاقنک اوچندن، طارماقلانغان اورنلرنن
کچکنه بورچاق کبک توگهرهک چهچکه تویمه لری حاصل بولغان ایدی. قای براد -
لرینک تویمه لری یاریلر چهچکه آطوب آلما بیره چکلرینی بلدیگینن، آغاچ -
لریمه قاراب بیک شادلاندم. بر آلما آغاجنک توپن قاراسام، نی کوزم ایله
کوریم، نهق یرقننن آق بالداق کبک ایتدیریلوب کیمرلگان ایکنن کوردیم.
مونی کورگاج یوراگم شو ایتوب کیتدی. بو بالداقنی طچقانلر یاصاغانلر ایدی.
ایکنچسینی قارادم - یا الله آستندن شوندا یوق بالداق. ایکی یوز آغاجنن
برسیگنده سلامت قالماغان. طچقانلر طرفنن کیمرلگان اورنلرنی مین، صومالا
هم بالاوز ایله صلادم. لکن آغاچلرم یافراق یارغاننن صوڭ چهچکه لری بیک
تیزلک ایله یوقلادیلر. یا ئا یافراقلرده بیک تیزلک ایله شیکدیلمه قوریدیلمه.

قابىلىرى جىيىرىچىلانىوب قارايدىلەر. ايكى يوز آلما آغاچىدىن فقط طوغزىغىنە قالدى. بو طوغز آغاچىڭ قابىغى تەمام كىمەرلۈپ بىتمەي، آق بالداقى بىر قىر قابىقىڭ موخچەلالرى قالغان ايدى.

قابىقىڭ موخچالالىرى قالغان اورنىدىن ياڭئاسى اوسوب آغاچلەر تىرىلۈپ كىتىدىلەر. قالغانلىرى ھەممى قورۇپ بىتىدىلەر؛ كىمەرلىگان اورنىدىن تۈپەن بوطاقلەر چىقىدە، ناچار بولىدىلەر.

آغاچىڭ قابىغى، آدەڭ قان يۈرى طۇرغان تامرلىرى كىچىك. قان تامرلىرى آرقلى يۈرگان كىچىك، سوكدە قابىقى ياردىمى ايله آغاچىڭ يىفراقلىرىغە، چەككەلىرىغە، جىمىشلىرىغە قىر كۈتەرلەدر. قارط طال آغاچلىرىغە بولغان كىچىك، آغاچىڭ اچىن چوقۇب چىغارورغە ھەممى، فقط قابىغى سلامت قالورغە تىيۇش. قابىقى سلامت قالغاندە، آغاچ تىركك ايتە آلادر. اگردە قابىقى بىقسە، - اول وقت آغاچىڭنىڭ آقۇق مىفونلىرى ياقىلاشەدر.

شونىڭ اىچۈندە طۇرى بىرتىلۇپ بىلالەر طرفىدىن سوۋى اىچىلگان قاين قورىدر. طىچقانلەر طرفىدىن كىمەرلىگان آلما آغاچلىرىمە قابىقلىرى بىتىگىدىن سوك يىفراقلىرىغە، بوطاقلىرىغە ھەمە آلما دىغىدىن قورۇپ بىتىدىلەر.

يىفراقلىرى

اوسملىك دىنياسىمىنە ھەممى بىر قاراش.

بىتون اوسملىك عالمى زور ايكى پادىشاھقىغە بولغەدر: بىرسى اورلىقلىرى ياردىمى ايله اورچۇب چەككە، جىمىش، اورلىق بىرە طۇرغانلەر؛ ايكىنچىسى اورلىقلىرىغە ماللىك بولمى، جىرئومەلەر ياردىمى ايله گە اورچى طۇرغانلەر. اورلىق ايله جىرئومە آراسىدە بىك زور آيرىمە بار: اورلىق - مەركىب بىر جىسم اولۇپ قابىقى، نىغم، اورلىق اولشلىرى، صاباق ھەم طامىرغە ماللىك.در.

جىرئومە ايسە، - بىسىط بىر جىيىرەدىن عبارتەر. اوسملىكنىڭ اولىگى پادىشاھ - لغى - اورلىقلىرى اوسملىكلىرى؛ ايكىنچىسى - جىرئومەلى اوسملىكلىرى - دىب اوسملىكلىرى. اورلىقلىرى اوسملىكلىرى اوزلىرى اورلىقلىرىنىڭ شەرە ھەم يابىقى (قابىقىلى) بولۇپ اعتبار ايله ايكىگە بولغەلەر. اورلىقنىڭ ايكى باشلاپ طۇرۇپ طۇرغان اورنى يۈمۈرقەدر. شەرە اورلىقلىرىنىڭ يۈمۈرقەلىرىك يالانغاچ بولۇپ چەككە بولاجىق تەنكەلر ايله قابىلانغان بولالار. يابىقى اورلىقلىرىنىڭ يۈمۈرقەلىرى مەببىض اىچىندە بولۇپ آنىڭ استىيىنەلىرى ايله قابىلانغان بولالار. شەرە اورلىقلىرى جەمەلىدىن بوتون ايفىلى نىساراط، چىرشى، كىدىر، ھوزۇر يۈزىلىنىك - اوسملىكلىرى ھىسابلانەدر. بو آغاچلىرى قاين، اوصاق آغاچلىرى

آرالاش بولغانى حالدا روسىيە مەملىكىتىنىڭ شىمالىي ھىم سېر طرفلىرىنىڭ بىيىك زور اورمانلىرى تەشكىل ايتەلەر.

يابق اورلىقلىرى اوزلىرى يەنە براولشلى ھىم ايكى اولشلى اسمى ايلە ايكيگە بولغەلەر. برگە اولشلى اورلقىن چىغان اوسملىك شرطوب چىغان چاقىم فقط برگە يافراقلى بولادر. بونى اوسملىك جەلەسەن: آشلقىر، لاندېش (انچى چەچكەسى) تولپەن * وباشقەلەردەر. ايكنچى اولشلى اوسملىك لىرتورى - تورى اولوب اوسملىك دىياسىنىڭ ايڭ يوقارغى طبقەسەن طورادر. بونى اوسملىك لىرتورى اورلقىن چىغان وقتە برسى برسېنە قارشى طورغان ايكى يافراقغە مالك بولالەر. آغاچلەر، ايكى اولشلى اوسملىك لىرنىڭ كوپسەن اوزەك، يىلىق بوچرە ھىم قابق بولادر.

بىزنىڭ موندىغى آغاچلەر، قوراقلەر، بەس اولەنلەر بو جەلەدندەر. مىثلا: يوكە آلمە، غروش، چىكلەوك؛ اولەنلەردن پېغمبەر چەچكەسى، بورى قىغراوى، مېلەوشە وباشقەلەردەر.

چىر ئومەلى اوسملىك لىردە توبەن ھىم يوغارى اسملىرى ايلە ايكى صىنقىغە آيرىلالەر. آباغە، موڭ كېكىلەر يوغارغى صىنقىن ايسەبلەنوب مېكىل صاباق ايلە يافراقلەرغە مالك لىردەر. توبەنگىلەر گومبە، آغاچ موڭى، صو توبىنىڭ كى بەس اوسملىك لىرتورى اولوب يافراقىن مېرومىلەر. اوسملىك لىرنىڭ توبەنگى صىنقىن يوغارى اورلى - اورلى، تورلى شىكلەرگە كىرە كىرە زور ايدەنلەر، اوزون قاينلەر، جەلەمە يوكە لىر كىلوب چىغانلەر.

چىرشى

صارغايادىر كوز كونىڭ ھەر آغاچ يافراقلىرى
يوق ياشلىك لىر ھاضر، اورمان وصىغرا صابىارى.
صارغايا طاللىر، اوصاقلەر، آلمەغاچلەر ھىم قاين
خىسقە توسلى آرتا، صارى توس آلارده كون صاين.
اوز توسن اوزگەرتەى صاقلوچى آرادە برسى بار
كوز كونى ھىم قش بويى صارغايەى طورغان چىرشى بار.

بىيىك كىيىننىڭ آق ھىرىيە سىغىر يازام
اق ھىرىيە سىغىر يازام

IV

قش فصلی (شعر) م. غفوری.

قش کوئی. ف. احمدی.

V

باصقچ. ع. توقایف.

توایکی ہم یوزم یمشی ع. توقایف.

قارت بلہن اجل. م. غفوری.

ایکی چبن. م. غفوری.

میمون وکوزلسکلر. م. غفوری.

یاکفر بلہن قویاش. ع. توقایف.

VI

پیغمبر من صلی اللہ علیہ وسلم ش. شرف.

پیغمبر (شعر) ع. توقایف.

قرآن شریفچہ (شعر) سعید سوچہ لہی.

تأثر (شعر) ع. توقایف.

ٹہ تہج (شعر) ظ. بشیری.

بہیرہم (شعر) م. او قماصی.

VII

معلم یاننک I—II. عیاض اسحاقی.

ایسمک قالغانلر. ع. توقایف.

تاتار فزی. فاتح امیرخان.

آژداہا. ع. ابراہیموف.

حیلہ کارطاز (خلق ادبیاتی) ح. اسحاقی.

زایانولہک بولہ صوصلو. م. غفوری.

آلتایغہ (شعر) یعقوب آیمانف.

قازان قالاسینک صالنوی (ع. احمدی).

I

I

او قورغہ کیتووم (نثر) م. غفوری.

طوغان اول (شعر) عبداللہ توقایف.

مکتب (شعر) بچیب دو ماوی.

مکتب دن قایتقاج (نثر) ع. ابراہیموف.

یاز (شعر) میر عزیز او قماصی.

یاز کوئی (نثر) ع. ابراہیموف.

یاز غی قویاشقہ (شعر) ظریف بشیری

II

مای کوننی (شعر) م. او قماصی.

بالق طوتقانک. ع. ابراہیموف.

یاغورر صوکنک (شعر) م. او قماصی.

قویاش بایغانک (شعر) م. غفوری.

آق ایدلدہ کیہدہ ع. رمییف

پچہن اوستی ف. احمدی.

جہ یگی کوننک ایرتہ تی م. غفوری.

جہ یگی طاک خاطرہ سی شعر ع. توقایف

جہ ی کونندہ (شعر) ع. توقایف.

ایگنلک قر (شعر) م. او قماصی.

اوراق اوستی. ف. احمدی

اوراق ہندی. عیاض اسحاقی.

III

جیل (شعر) ع. توقایف.

موگلی کوز (شعر) ظ. بشیری.

کوز کوئی. ح. اسکندر ف.

قوشلرنک کیتووی. ف. احمدی.

مېتىزاور دەك بالاس . ف . اميرخان .

مېوس (شعر) ع . توقايى .

ساندوغاچ . (چىندىن) .

يىتىم بالا . نجىب دوماوى .

آنام قېرىنك (نثر) مەجىد غفورى .

آدمىڭ تەننىڭ ھايات نىچىك بارا .

اسكلىت .

عضلات .

اعصاب .

قان يورى تورغان طاملر .

قان .

آزىق .

آش سىگو .

دوران دم . اقوب يىقىم

ھوا .

صولاۋ - طن آلو .

مايەولارنىڭ بار دەملشروى .

ھىوانلر دىئاسى .

ايھوچى - سوتچى ھىوانلر .

سودەغى سوتچىلر .

قوشلر .

قاناتلر نرسە ؟

قوشلرنىڭ مەيشتى .

يۈمۈر قانلىق تىشكىلى

نېنىدى قوشلر بار .

سۈيۈرە تىلۋىچى ھىوانلر .

بالقىلر .

سۈيۈرە كەزىلر - ھوام وھىرات .

اورمە كوچ ، قىصلا ، سلە وچىنلر .

ايزرەمە تەنلىلر .

پولىپلر .

پاستىر .

مىكرو اسقوب عالمى .

آنا ايلە بالا .

اوسملىكلر دىئاسى . (طامىر) .

ساباق .

ياقراقلر .

ھەچكەلر .

آغاچنىڭ اچىنىڭكى نرسەلر .

اورلق ھەم آنلىق شطووى .

اوسملىكلرنىڭ آرزى يىر اچىندە .

اوسملىكلر آراسىندە ياقراقلرنىڭ -

اھەبىتى .

چىمەشنىڭ اوسووى .

اوسملىك اوزرىندە چەچكەلرنىڭ -

وضعىتى .

جىرئومەلى اوسملىكلر .

باقچە بازار تىقاندە كورگانم .

آلما آغاچلر م .

اوسملىك دىئاسىئەئەمى بىر قاراش .

چىرشى .

